

En fonoleksikalsk undersøkelse av fonemene /æ/ og /e/ i talemålet på Bryne

av

Berit Helle Jonsbråten

Masteroppgave i nordisk språkvitenskap

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier

Universitetet i Bergen

Høsten 2021

Forord

Når jeg nærmer meg slutten på det som har vært en lang prosess er det selvsagt flere som må takkes. Først og fremst vil jeg takke informantene mine. Det hadde ikke vært mulig å gjennomføre dette prosjektet uten dere.

Takk til Agnete Nesse som har vært tilgjengelig fra disposisjon til ferdig produkt. Takk for god hjelp og stødig veiledning hele veien.

Til slutt må jeg selvsagt takke alle andre, som ikke nevnes her, men som har bidratt med avbrekk, råd og støtte gjennom hele prosessen.

Berit Helle Jonsbråten

Bergen, 20.11.2021

Innhold

1 Innledning	1
1.1 Problemstilling	1
1.2 Fagtradisjon	1
1.3 Avhandlingens struktur	2
1.4 Noen merknader om lydskrift i avhandlingen.....	2
2 Bakgrunn	3
2.1 Geografisk inndeling	3
2.2 Om Samfunnet.....	4
2.2.1 Time Kommune.....	4
2.2.2 Historiske utviklingslinjer frem til i dag	5
2.2.3 Mønster for pendling	6
2.2.4 Befolkningsendringer	8
2.2.5 Hva har demografien å si for talemålsutviklingen på Bryne.....	9
2.3 Om talemålet	10
2.3.1 Tidligere forskning på jærdialekten	10
2.3.2 Generelle trekk	11
2.3.3 Vokalfonemene	12
2.3.4 Tidligere beskrivelser av /æ/ på Jæren	13
2.3.5 Utviklingslinjer fra Time og Ueland	13
3 Om /æ/ og /e/ i norsk	15
3.1 Om fonemenes status i (øst)norsk	15
3.2 Om fonemenes status i jærmålet	16
3.3 Ordene som brukes i analysen.....	18
3.3.1 Tradisjonell uttale med /æ/:.....	19
3.3.2 Tradisjonell uttale med /e/:.....	21
3.3.3 Diftonger:	21
3.3.4 Noen merknader om substantivene klær og ferie, samt verbet spille.....	22
4 Teoretisk bakgrunn	23
4.1 Internlingvistiske forhold	23
4.1.1 Sammenfall.....	24
4.1.2 Tre typer sammenfall	24
4.1.3 Persepsjon og produksjon.....	25
4.1.4 Funksjonell tyngde	26
4.2 Eksternlingvistiske forhold	27
4.2.1 Språkendring ovenfra og nedenfra	27
4.2.2 Geografisk spredning av språktrekk.....	28
4.2.3 Regionalisering.....	29
4.2.4 Standardisering.....	30

4.3 Om begrepsbruk i oppgaven	31
4.3.1 Fonoleksikalsk variasjon	31
4.3.2 Standardisering, modernisering og normalisering	32
5 Metode	33
5.1 Datagrunnlag	33
5.2 Kvalitativ og kvantitativ metode	33
5.3 Informantutvalg	34
5.3.1 Representativt utvalg	34
5.3.2 Alder	35
5.4 Innsamling av materialet	36
5.4.1 Praktiske hensyn	36
5.4.2 Gjennomføring av intervjuene	37
5.4.3 Gjennomføring av persepsjonstest	37
5.5 Metodiske vurdering under datainnsamlingen	38
5.5.1 Intervjuene	38
5.5.2 Persepsjonstesten	39
5.5.3 Hvordan forholde seg til historiske kilder	40
5.6 Bearbeiding av materialet	40
5.6.1 Hvordan undersøke vokaler	41
6 Resultater fra intervjuene	43
6.1 Resultater i tabell	43
6.2 Variabel 1: Vokalrealisering med /æ/ sammenfaller med normalisert form.	44
6.2.1 Sammenfatning av resultatene	45
6.3 Variabel 2: Vokalrealisering med /e/ sammenfaller med normalisert form	46
6.3.1 Sammenfatning av resultatene	47
6.4 Variabel 3: Vokalrealisering der normalisert form er hverken /æ/ eller /e/.	48
6.4.1 Sammenfatning av resultatene	50
6.5 Ord som ikke passer inn ovenfor	52
6.6 Variabel 4: Pronomen	52
6.6.1 Sammenfatning av resultatene	53
6.7 Variabel 5: Monoftongering av /ai/	54
6.7.1 Sammenfatning av resultatene	55
7 Resultater fra persepsjonstesten	56
7.1 Oppbygging av persepsjonstesten	56
7.2 Resultater fra testen	57
7.2.1 Hvordan kategoriserer informantene opplesningene som ord	57
7.2.2 Informantene	58
7.2.3 Forskjeller mellom de minimale parene	59
7.3 Resultatene fra persepsjonstesten i lys av de språklige resultatene fra intervjuene	61
7.3.1 [me] - [mæ]	61
7.3.2 Sammenfatning av resultatene	61

7.3.3 [ve:ɐ] -[væ:ɐ].....	61
7.3.4 Sammenfatning av resultatene	62
8 Drøfting	63
8.1 Har distribusjonen av /æ/ og /e/ endret seg innenfor ulike leksemer?	63
8.1.1 Verbene	63
8.1.2 Om lang /æ/ og før /ɐ /	69
8.1.3 Om lang /e/ og før /ɐ /	70
8.1.4 Innskudd av /d/	71
8.1.5 Pronomen og spørreord	72
8.1.6 Monoftongering av diftong	73
8.2 Hva er den dominerende endringstendensen?	74
8.2.2 Språkending ovenfra og nedenfra	74
8.2.3 Om ordene trene, spille og sete	76
8.3 Skal fordelingen mellom /æ/ og /e/ regnes som fonemisk eller allofonisk	77
8.3.1 Det nye mønsteret.....	77
9 Oppsummering og videre forskning.....	79
Litteraturliste.....	80

Oversikt over figurer og tabeller

Kapittel 2 Bakgrunn

Figur 1: Kart over Jæren, der Bryne er markert.....	4
Tabell 1: Befolkningstall i ulike deler av kommunen årene 2000 og 2020.....	4
Tabell 2: Sysselsetting i Time kommune i 2020.....	5
Tabell 3: Bosatte i Time kommune etter arbeidsplass.....	6
Tabell 4: Bosatte i Time kommune etter arbeidsplass utenfor kommunen.....	7
Tabell 5: Bosatte i Time kommune etter arbeidsplass i samme økonomiske region.....	6
Tabell 6: Sysselsatte i Time kommune med bosted i nabokommunen.....	7
Tabell 7: Innflytting i Time Kommune.....	8
Tabell 8: Befolkningsutvikling i Time Kommune etter vekstrater hvert kvartal.....	9
Figur 2: De lange vokalfonemene i jærdialekten.....	12

Kapittel 3 Om /æ/ og /e/ i norsk

Tabell 9: Ordene som bruke i analysen. Verb.....	19
Tabell 10: Ordene som bruke i analysen. Pronomen.....	20
Tabell 11: Ordene som brukes i analysen. Andre ordklasser.....	20
Tabell 12: Ordene som brukes i analysen. Andre ordklasser.....	21
Tabell 13: Ordene som brukes i analysen. Diftonger.....	22

Kapittel 5 Metode

Tabell 14: Oversikt over talemålsmaterialet.....	33
--	----

Tabell 15: Minimale par i persepsjonstesten.....	38
--	----

Kapittel 6 Resultater fra intervjuene

Tabell 16: Variabel 1: Tall fra 2020-materialet.....	44
Tabell 17: Variabel 1: Tall fra 1972-materialet.....	45
Tabell 18: Variabel 2: Tall fra 2020-materialet.....	46
Tabell 19: Variabel 2: Tall fra 1972-materialet.....	47
Tabell 20: Variabel 3: Tall fra 2020-materialet.....	49
Tabell 21: Variabel 3: Tall fra 1972-materialet.....	50
Tabell 22: Variabel 4: Tall fra 2020-materialet.....	53
Tabell 23: Variabel 4: Tall fra 1972-materialet.....	53
Tabell 24: Variabel 5: Tall fra 2020-materialet.....	53
Tabell 25: Variabel 5: Tall fra 1972-materialet.....	54

Kapittel 7 Resultater fra persepsjonstesten

Tabell 26: Svar på persepsjonstesten i tabellformant (informant 2.1 Bård).....	57
Tabell 27: Hvordan tolker informantene opplesningene [me:] og [mæ:].....	58
Tabell 28: Hvordan tolker informantene opplesningene [ve:ɤ] og [væ:ɤ].....	58
Tabell 29: Informantene etter ulike grader av sammenfall.....	59
Tabell 30: Hvor mange informanter skiller mellom [ve:ɤ] og [væ:ɤ].....	60
Tabell 31: Hvor mange informanter skiller mellom [me:] og [mæ:].....	60
Tabell 32: Realiseringer av [me:] og [mæ:] i 2020-materialet.....	61
Tabell 33: Realiseringer av [ve:ɤ] og [væ:ɤ] i 2020-materialet.....	61

Kapittel 8 Drøfting

Tabell 34: Verb med størst innslag av ny form i 2020-materialet.....	63
Tabell 35: Verb med noen innslag av ny form i 2020-materialet.....	65
Tabell 36: Verb med få innslag av ny form i 2020-materialet.....	66
Tabell 37: Verb uten innslag av ny form i 2020-materialet.....	68

1 Innledning

Denne avhandlingen er en fonoleksikalsk undersøkelse av de to fonemene /æ/ og /e/ i talemålet på Bryne på Jæren. Jeg vil undersøke om fordelingen mellom disse to fonemene har endret seg innenfor noen utvalgte leksikalske enheter i løpet av de siste femti årene. En sentral del av oppgaven handler også om hvordan disse fonemene oppfattes lydlig, og hvordan man skal forstå den fonemiske statusen til /æ/ i dagens talemål på Bryne. Det empiriske grunnlaget for prosjektet er intervju med 15 informanter fra Bryne i Time kommune. Disse intervjuene ble utført høsten 2020. Den lydlig oppfattelsen av vokalene blir studert gjennom minimale par-tester med de samme informantene. For å danne et komparativt grunnlag blir disse intervjuene sammenlignet med eldre opptak fra samme kommune som ble gjort i 1972. Fordi det finnes noen begrensninger ved disse opptakene, vil også skriftlige kilder brukes for å danne et tilstrekkelig sammenligningsgrunnlag.

1.1 Problemstilling

I avhandlingen vil jeg forsøke å belyse eventuelle endringer i distribusjonen mellom /æ/ og /e/ innenfor ulike leksem. Jeg vil se på hva som er de dominerende endringstendensene når det kommer til en eventuell endring i bruken av disse to fonemene i ulike leksemer. Samtidig ønsker jeg også å si noe om den fonemiske statusen til /æ/ i dagens talemål på Bryne. Alle disse delene henger på ulike måter sammen, men tar for seg ulike sider ved de to fonemene /æ/ og /e/. Mine tre hovedproblemstillinger er derfor som følgende:

- 1) Har distribusjonen av /æ/ og /e/ endret seg innenfor ulike leksemer?
- 2) Hva er i så fall den dominerende endringstendensen?
- 3) Skal fordelingen mellom /æ/ og /e/ i dagen dialekt regnes som fonemisk eller allofonisk?

1.2 Fagtradisjon

Innledningsvis kaller jeg avhandlingen en ‘fonoleksikalsk undersøkelse’. Hva jeg legger i dette begrepet utdyper jeg i teorikapittelet. Både sosiolingvistiske og språkinterne teorier har plass i prosjektet mitt, og en del av de metodene og teoriene jeg har brukt kan sies å høre inn under sosiolingvistikken. Jeg mener disse metodene er fruktbare også for et prosjekt som mitt, som i

mindre grad ser funnene i lys av sosiale faktorer. Mitt hovedfokus i oppgaven er å se resultatene i lys av internspråklige faktorer som frekvens, naturlighet og analogi. I tillegg ser jeg på språkeksterne trekk som teorier for endring. Er det bølgemodellen som er mest fruktbar for å beskrive det språkendringsmønsteret man finner på Bryne? Hvilke vilkår i språksamfunnet er det som legger til rette for språklige endringsprosesser? En mer detaljert kartlegging av personlige sosiale variabler og disses korrelasjon med de språklige variablene er derimot en interessant oppgave for videre forskning, i et prosjekt der datamengden er større.

1.3 Avhandlingens struktur

I neste kapittel vil jeg gi en innføring i språksamfunnet og skissere generelle trekk ved talemålet. Her vil jeg også gjengi tidligere beskrivelser av /æ/ på Jæren. I kapittel 3 vil jeg behandle de to aktuelle variablene /æ/ og /e/ mer i dybden. Kapittel 4 tar for seg relevant teori for oppgaven. I kapittel 5 beskriver jeg metodene som er brukt i oppgaven i lys av det metodiske rammeverket som i stor grad er hentet fra sosiolingvistikken. I kapittel 6 vil jeg legge frem resultatene fra intervjuene, og i kapittel 7 vil jeg legge frem resultatene fra persepsjonstesten. I kapittel 7 vil jeg også se resultatene fra persepsjonstesten i lys av resultatene fra intervjuene. I kapittel 8 vil jeg drøfte resultatene og svare på problemstillingene jeg har skissert ovenfor. Helt avslutningsvis i kapittel 9 vil jeg gjøre en kort sammenfatning av resultatene. Her vil jeg også peke momenter som kan være interessante for videre forskning.

1.4 Noen merknader om lydskrift i avhandlingen

I oppgaven vil jeg hovedsakelig bruke IPA-transkripsjon. Nedenfor vil jeg gi en kort oversikt over hvordan lydskrift blir brukt i oppgaven:

- 1) Jeg viker noe fra IPA-mønsteret ved at jeg bruker /å/ i stedet for /o/, og /o/ i stedet for /u/.
- 2) Noen av de eldre kildene bruker Johan Storms norske lydskriftsystem. Disse har jeg oversatt til IPA ved hjelp av Oddvar Nes (1982) sin oversettelsesguide.
- 3) I trykklett utlyd blir /e/ uttalt /ə/. Jeg velger likevel å bare bruke IPA-tegnet /e/ i disse stillingene.

2 Bakgrunn

Denne delen av oppgaven vil gjøre rede for geografi og demografi for å danne et bilde av det aktuelle språksamfunnet. Jeg vil også ha en gjennomgang av tidligere forskning på talemålet, og en mer detaljert gjennomgang av tidligere beskrivelser av /æ/ på Jæren.

2.1 Geografisk inndeling

Jæren er beskrevet i mange talemålsstudier, og det viser seg at ikke alle legger det samme i begrepet. Thorsnæs (2020) skriver at man under ulike inndelinger kan regne kommune Hå, Time, Klepp, Gjesdal, Sola, Sandnes, Stavanger og Randaberg som området Jæren. Disse kan videre deles inn i Sør- og Nord-Jæren. Jeg velger imidlertid å holde meg til definisjonen som Bøe (2013, s. 12-13) bruker i avhandlingen sin om språkendringer sør på Jæren. Her er Jæren definert som de tre kommune Time, Klepp og Hå. Jeg regner denne avgrensningen som mest formålstjenlig fordi det er slik begrepet oftest brukes på folkemunne¹. Det er også disse tre kommune som det i 2016 ble foreslått en sammenslåing av, og da under det tenkte navnet 'Jæren kommune'. Dette skjedde imidlertid ikke.

Videre deler Bøe (2013, s. 12-13) Jæren inn i sentral-Jæren (som omfatter kommunene Time og Klepp), og Sør-Jæren som omfatter Hå kommune. Jeg vil også bruke disse definisjonene. Alt materialet jeg bruker i oppgaven er fra Time kommune. Det nyere materialet er samlet inn på Bryne som er sentrum i Time kommune, mens for det eldre materialet er det ikke spesifisert hvor i kommunen dette er samlet inn. Nedenfor vil jeg overordnet omtale kommunen Time, og deretter mer spesifikt kommunesenteret Bryne. Det er også slik av deler av byen Bryne ligger i Klepp kommune, men dette er imidlertid en liten del av byen, og den sentrale delen av Bryne ligger i Time kommune.

¹ Rent geografisk regner man ofte 'Skjævelandsbrunå', en steinbro som går over kommunegrensen mellom Klepp og Sandnes, som grensen mellom Jæren og 'stavangerområdet'.

Figur 1: Kart over Jæren, der Bryne er markert

Hentet fra: Store norske leksikon/Statens kartverk

2.2 Om Samfunnet

2.2.1 Time Kommune

Time Kommune ligger i Rogaland fylke og har 19 303 innbyggere i andre kvartal av 2021 (ssb, *befolkning*). Kommunens sentrum er Bryne som fikk bystatus i 2001, mens andre tettsteder i kommune er Undheim, Kverneland og Lye. Kommunen grenser til Klepp og Sandnes i nord, Gjesdal i øst, og Bjerkreim og Hå i sør. Alle deler av kommunen har opplevd vekst de siste årene, men der veksten er mest utpreget er på Bryne der befolkningen nærmest har doblet seg de siste tjue årene. Tabellen nedenfor viser befolkningstall fra året 2000 og året 2020 på de ulike stedene i kommunen.

Tabell 1: Befolkningstall i ulike deler av kommunen årene 2000 og 2020

Tall er hentet fra (ssb.no, *befolkning*, 23.10.21)

sted	befolkning 2000	befolkning 2020
Bryne	6917	12 308
Kverneland	5196	7502
Lye	2189	2297
Undheim	449	552

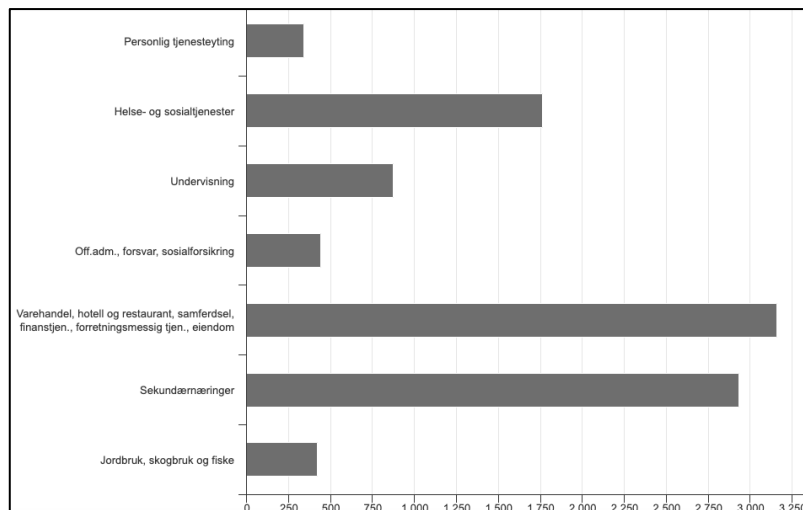
2.2.2 Historiske utviklingslinjer frem til i dag

Byggingen av jærbanen i 1870-tallet gjorde at samfunnet i rundt stasjonsbyen Thime (som fikk navnet Bryne etter et navnebytte i 1921) begynte å endre seg. I samfunnet som tidligere var preget av jordbruk, begynte det nå å vokse frem industri og varehandel i årene 1880-1946. I årene 1890 til 1920 vokste befolkningen fra 267 til 1167 (Jøssang, 2004, s. 84). I 1927 ble 'Rogaland Landsgymnas' etablert på Bryne. Det største andelen av elevene kom fra ulike steder på Jæren, men en stor del av elevgrunnet var også fra Hordaland og Agder (Grepstad, 2019). Industrien var i 1930 dominert av jordbruksproduksjon (da hovedsakelig ull) og verkstedindustri, fordi jordbruket hadde behov for redskaper (Time, 1986, s. 11).

Det som har hatt stor innflytelse på samfunnet i nyere tid er funnet av olje i Nordsjøen i 1969. I Rogaland har funnet av olje satt preg på både samfunnet og næringen i regionen. Ifølge en rapport fra SSB i 2016 er Rogaland sammen med Hordaland det fylket med høyest andel sysselsatte i petroleumsnæringen. Time kommune har likevel ikke like høy sysselsetting i oljeindustrien som andre deler av fylket. I Stavanger og Sandnes utgjør petroleumsindustrien 16 og 11 prosent av total sysselsetting i 2016, mens i Time utgjør petroleumssektoren bare 6 prosent av samlet sysselsetting i 2016 (Ekeland, 2017, s. 17). Sysselsatte i Time kommune i dag befinner seg i en rekke ulike sektorer, men industrien er fortsatt viktig. En stor del av industrien jobber fortsatt med verkstedindustri, og særlig med jern- og metallvarer og maskindustri (Thorsnæs, 2021). Nedenfor er total sysselsetting i kommunen skissert basert på tall fra SSB for 2020. Her angir x-aksen antall personer som arbeider i de ulike næringene.

Tabell 2: Sysselsetting i Time kommune i 2020

Hentet fra: ssb.no, sysselsetting, registerbasert

Sekundærnæringen som er skissert i tabellen her er i stor grad industri. I et språklig perspektiv er sysselsetting interessant av to grunner. Dette kan delvis være fordi sysselsetting er knyttet til et kulturelt selvbilde, og hvordan innbyggerne ser på seg selv som by og som språksamfunn. Dette kan igjen knyttes til holdninger til eget språk. I et slikt perspektiv er sysselsetting en sentral del av hvordan språket blir koblet til en sosiokulturell selvforståelse av språksamfunnet.

På den andre siden er sysselsetting interessant fordi mennesker møter hverandre gjennom arbeid. Time er en del av en integrert økonomisk region. Kommunene som sammen med Time inngår i denne regionen er Klepp, Hå, Gjesdal, Sandnes, Sola, Stavanger og Randaberg. Dette innebærer at innbyggerne i de syv aktuelle kommunene er en del av et svært integrert arbeidsliv. Dette skaper kontaktpunkter som gjør at mennesker i regionen møter hverandre, og legger derfor til rette for språklige prosesser som fører til endring. Som en del av dette mønsteret er det derfor relevant med faktorer som pendling inn- og ut av kommunen.

2.2.3 Mønster for pendling

Det er en stor andel av de som er bosatt i kommunen som pendler. Det finnes også innpendling til Time fra andre deler av regionen. Fordelingen ser slik ut for året 2019. Tabell 5 viser hvor mange som er bosatt i Time som arbeider i og utenfor kommunen. Tabell 6 viser hvor de som arbeider utenfor kommunen har sin arbeidsplass.

Tabell 3: Bosatte i Time kommune etter arbeidsplass

Tall fra Statistikkhefte 2019, Time.kommune.no

	tall 2019	prosent
Arbeider i kommunen	3 651	37%
Arbeider utenfor kommunen	6 305	63%
Sum	9 956	100%

Tabell 4: Bosatte i Time kommune etter arbeidsplass utenfor kommunen

Tall fra Statistikkhefte 2019, Time.kommune.no

	tall 2019	prosent
I samme økonomiske region	5 763	91%
Ellers i Rogaland	131	2%

Utenfor Rogaland	411	7%
Sum	6 305	100%

De kommunene som inngår i 'samme økonomiske region' er som nevnt Klepp, Hå, Gjesdal, Sandnes, Sola, Stavanger og Randaberg. I tabellen nedenfor er det skissert hvilke kommuner innenfor 'samme økonomiske region' som innbyggerne i Time pendler til.

Tabell 5: Bosatte i Time kommune etter arbeidsplass i samme økonomiske region

Tall fra Statistikkhefte 2019, Time.kommune.no

	tall 2019	prosent
Sandnes	1 345	23%
Stavanger	1 484	26%
Hå	737	13%
Klepp	1 361	24%
Gjesdal	171	3%
Sola	650	11%
Randaberg	15	0%

Det finnes også en betydelig andel av de som arbeider innad i kommunen som ikke er bosatt der. Nedenfor er det oversikt sysselsatte i Time kommune med bostad i nabokommunene.

Tabell 6: Sysselsatte i Time kommune med bostad i nabokommunene

Tall fra Statistikkhefte 2019, Time.kommune.no

	tall 2019	prosent
Sandnes	737	21%
Stavanger	305	9%
Hå	1090	30%
Klepp	1100	31%
Gjesdal	202	6%
Sola	108	3%
Randaberg	10	0%

Det er altså slik at sysselsatte i Time kommune, uansett om man er arbeider innenfor eller utenfor kommunen, vil være en del av et integrert arbeidsliv med resten av regionen. Det vil derfor være omfattende kontakt mellom språkbrukerne i disse områdene.

2.2.4 Befolkningsendringer

I tabell 2 ser man at befolkningstallet i kommunen har økt i perioden 2000 til 2020, og at denne økninger er mest utpreget på Bryne. Tall fra kommunens statistikk viser at den største innflyttergruppen de siste årene kommer fra Norge. Men det finnes også en mindre andel innflyttere fra utlandet.

Tabell 7: Innflytting i Time Kommune

Tall hentet fra: Statistikkhefte 2019, Time.kommune.no

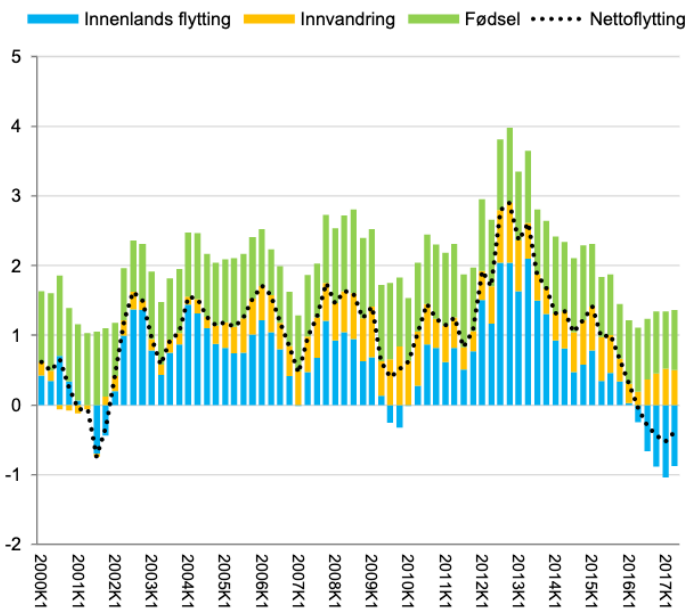
innflytting	2016	2017	2018	2019
fra innlandet	826	820	903	846
fra utlandet	157	89	91	101

Tall fra kommunens statistikkhefte for 2018 viser at Time kommune har hatt negativt flytteoverskudd i årene 2015 til 2018, men at Bryne har hatt positiv internflytting (statistikkhefte 2018, Time.kommune.no). Man må derfor anta at en del av innflytting kommer fra internt i kommunen.

Tabellen nedenfor er hentet fra Knut Vareide (2017) og viser befolkningsutviklingen i Time målt etter hvert kvartal. Grafen viser at veksten har avtatt noe de siste årene. Likevel er det slik at kommune har et høyt fødselsoverskudd som i stor grad står for veksten i kommunen.

Tabell 8: Befolkningsutvikling i Time Kommune etter vekstrater hvert kvartal.

Tabell hentet fra «Er Time Attraktiv?» (2017) av Knut Vareide. Gjengitt med tillatelse fra forfatter.

2.2.5 Hva har demografien å si for talemålsutviklingen på Bryne

Ovenfor har jeg skissert språksamfunnet. Det finnes flere forhold her som kan legger til rette for språkkontakt innad i regionen. Dette er først og fremst knyttet til at arbeidslivet i regionen er såpass integrert. Det finnes noe befolkningsvekst i kommunen de siste tjue årene, der noe av veksten er knyttet til innenlands innflytting, men den største delen av veksten virker å være fødselsoverskudd. Veksten er imidlertid ikke av slik type at man kan forvente seg en type ‘smeltedigel’ som f.eks. Neteland (2014) beskriver i industrisamfunn som Sauda og Årdal. Spørsmålet blir imidlertid om språkkontakten innenfor arbeidslivet kan være omfattende nok til å føre til enten språkstrukturelle forenklinger eller import av trekk fra andre deler av regionen. I regionen er det Stavanger som regnes som kulturelt sentrum, og det er ikke utenkelig at man kan finne noe påvirkning fra Stavanger i mitt nye material. En viktig språkstrukturell forskjell mellom stavangerdialekten og jærdialekten er nettopp at man i jærmålet skiller mellom lang /æ/ og lang /e/. I jærmålet har man derfor ifølge Sandvik (1979, s. 51) ni lang vokalfonem, og dialekten skiller seg derfor fra stavanger- og ryfylkemålet der man bare har åtte. Det er derfor ikke utenkelig at man vil få en forenkling tilsvarende den Oftedal (1972, s. 429) beskriver i sandnesdialekten. Her er forenklingen av vokalsystemet er helt gjennomført og lang /æ/ og lang /e/ er ikke lengre er betydningskillende.

Det er imidlertid også mulig at man kan få motsatt utvikling. Fordi Bryne har tatt spranget inn i by-kategorien og av mange vil regnes som ‘sentrum på Jæren’, eller som bryne.no skriver ‘hovudstaden på Jæren’, kan dette føre til at man i større grad motsetter seg innflytelsen fra

Stavanger. Dette er fordi Bryne i større grad blir sett på som et autonomt bysentrum på Jæren, og ikke som en periferi til Stavanger. Det kan være at Stavanger derfor ikke nødvendigvis vil fungere som en språklig rollemodell for språkbrukerne på Bryne.

2.3 Om talemålet

De fleste kildene omtaler 'jærmålet' eller 'jærbumålet' som en ganske enhetlig dialekt med noe mindre variasjon som stort sett finnes på ordnivå. Jeg vil derfor bruke betegnelsen 'jærmålet' nedenfor. Her vil jeg gi en presentasjon av den tidligere forskningen, før jeg peker på generelle trekk ved dialekten, og deretter gir en fremstilling av vokalsystemet. Helt til slutt vil jeg gi en fremstilling av tidligere beskrivelser av /æ/ på Jæren.

2.3.1 Tidligere forskning på jærdialekten

Det finnes mye som har blitt skrevet om talemålet på Jæren. En fremstilling jeg har støttet meg mye på Tor Time (1973) sin hovedoppgave om sentrums- og bygdemål i Time kommune. Time sin oppgave er omfattende, og tar for seg lydverk og bøyingsystemet i dialekten. Her undersøker han talemålet til tre generasjoner i Time kommune. Time hevder her at det utvikler seg et sentrumsmål på Bryne, og at dette skiller seg både fra talemålet i resten av kommunen og på resten av Jæren. Han skriver følgende om utviklingen på Bryne i en artikkel basert på masterprosjektet: «Tendensene går i klar retning av eit avslipt og bymålsprega sentrumsmål, og endringane skjer raskt» (1974, s. 224). Opptakene jeg har brukt fra 1972 er samlet inn av Time i sammenheng med avhandlingen hans.

Eirik Ueland (1975) har skrevet en hovedoppgave om foneminventaret i jærmålet, eller mer presis Nærbø-målet. Her gir han en fullstendig fremstilling av fonemsystemet i nærbødialekten. I *Talemål i Rogaland: i går, i dag og i morgon* gir Olav Hetland Sandvik (1979) en sammenfatning av lydsystem, bøyning og ordtilfang i de ulike dialekter i Rogaland. Han legger særlig vekt på lokale særmerke og forskjeller mellom dialektene innad i fylket. Charlotte Sol Ims (2010) har skrevet masteravhandling om talemålet i Sandnes. Der undersøker hun om utviklingen går i retning av at dialekten blir likere stavangermålet. Hun finner at flere av de tradisjonelle dialekttrekkene i sandnesdialekten ikke endrer seg, men at det likevel er en tendens til at de spesielle språktrekkene forsvinner til fordel for mer geografisk utstrakte trekk. Noen av de nye formene jeg finner i 2020-materialet blir beskrevet av Sol Ims som nye former i

sandnesdialekten. Oppgaven hennes kan derfor belyse ‘løpebanene’ til de nye trekkene som jeg også finner.

Per Sigmund Sævik Bø (2013) har skrevet masteravhandling om språkendringer sør på Jæren. Han studerer språkendringer i virkelig tid på Oгна, Brusand og Sirevåg. Han tar utgangspunkt i fem variabler, og resultatene hans viser at det finnes aldersvariasjon i både tilsynelatende og virkelig tid. Alle de nye variantene som Bø finner, har også blitt dokumentert i bydialekten i Stavanger. Likevel er det slik at Bø finner at noen av hans nye varianter er mer frekvente i Hå enn de er i Stavanger. Bø ser de nye trekken som en konsekvens av konvergens med stavangerdialekten. Bø viser også til Bryne som et mulig spredningssentrum (eller en mellomstasjon) for språkendringene han finner sørover på Jæren. Kjersti Slettebø (2014) har skrevet masteravhandling om situasjonsbetinget variasjons på Nærbø og Varhaug i Hå. Hun finner at alle de alternative variantene hennes, som sammenfaller med former fra det sentrale østlandet og Stavanger, blir brukt i større grad i formell situasjon, enn i uformell situasjon. Det er likevel slik at informantene også bruker de alternative formene i uformell situasjon.

2.3.2 Generelle trekk

Jeg vil også peke på noen generelle trekk ved den sentraljærske dialekten, og deretter se nærmere på tidligere beskrivelser av vokalsystemet i jærålet. Trekkene som beskrives under er hentet fra Sandvik (1979, s. 35) og Ueland (1975, s. 10).

1) Infinitiv og ubestemt form av entall av svake hunkjønnsord slutter på /a/. Dialekten faller under de såkalte ‘a-målene’.

2) Lenisering av /p, t, k/ til /b, d, g/ etter lang vokal: [ta:g] ‘tak’ og [fo:d] ‘fot’.

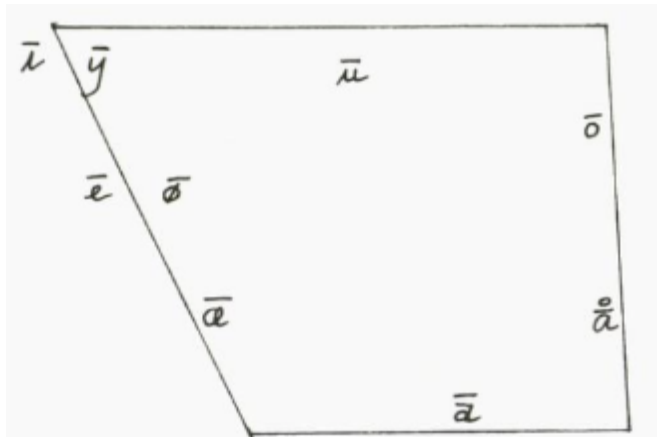
3) Bortfall av /r/ i ubestemt form flertall i alle klasser, og bortfall av /r/ i presensformer av svake verb: [jente] ‘jenter’ og [hop:e] ‘hopper’.

4) Sterke verb ender på svarabhaktivokal i presens, og det er svarabhaktivokal ved adjektiv: [çæme] ‘kommer’ og [fi:ne] ‘fin’.

5) Konsonantismene /ll/ og /nn/ blir ofte segmentert til /dl/ og /dn/ f.eks. i ordene [adle] ‘alle’ [steidn] ‘stein’. Konsonantismene /rn/ og /vn/ blir ofte differensiert til /dn/ og /bn/, f.eks. i ordene [bådñ] ‘barn’ og [nabñ] ‘navn’.

2.3.3 Vokalfonemene

Figur 2: De lange vokalfonemene i jærdialekten.

Figur hentet fra Sandvik (1979, s. 50).

Figuren ovenfor er hentet fra Sandvik (1979, s. 50). Her er de lange vokalfonemene i jærdialekten i skissert i en vokalfirkant. Den horisontale inndelingen viser om tungestillingen er bakre eller fremre når vokalen uttales. Den vertikale inndelingen viser høy eller lav tungestilling. Videre i oppgaven veksler jeg mellom begrepene ‘høyere’ og ‘trangere’ samt ‘lavere’ og ‘åpnere’. Dette er hovedsakelig fordi kildene ofte referer til ‘trangere’ eller ‘åpnere’ uttale av vokalene. Både ‘trangere’ og ‘høyere’ betyr det samme, nemlig at vokalen blir realisert med en høyere tungestilling. Både ‘åpnere’ og ‘lavere’ viser også til det samme, nemlig at tungestillingen blir lavere. Sandvik kategoriserer lang /æ/ som halvlav. Dette skiller seg fra Time sin fremstilling der lang /æ/ blir beskrevet som å ha en særlig lav tungestilling, noe han regner som et kvalitativt særdrag ved jærmålet. Sandvik og Time er også uenige når det kommer til beskrivelsene av diftongene. Sandvik (1979, s. 57) angir de tradisjonelle diftongene som /ao, ai, åy/ i Time kommune. Tor Time (1986, s. 17) mener imidlertid at Time kommune skiller seg fra resten av Jæren ved at diftongen har fått en mellomverdi av de stavangerske og de sør-jærske diftongene, og at man derfor har diftongene /au, ei, øy/.

De korte vokalfonemene er vanskeligere å kartlegge enn de lange. Time (1986, s. 17) mener at vokalsystemet i sentral-jærsk består av 9 lange vokalfonem, og 8 korte vokalfonem. De korte

vokalfonemene er i hovedsak like som lange, da med unntak av kort /æ/ som har falt sammen med kort /e/.

2.3.4 Tidligere beskrivelser av /æ/ på Jæren

Det er skrevet mye om /æ/ i jærmålet. Det finnes færre beskrivelser av /e/, trolig fordi fonemet ikke er like karakteristisk for jærmålet som /æ/. I tidligere beskrivelser vektlegges hovedsakelig den særlig åpne kvaliteten til fonemet /æ/. Sandvik (1979) skriver at /æ/-lyden regnes som et at hovedskillene mellom dialektene på Jæren og de lengre nord i Rogaland. Han mener også at «for mange vil nok denne breie æ-lyden vera sjølve hovudkjennemerket på jærmålet», fordi «lyden er så open og fordi han er så frekvent». Han eksemplifiserer dette med setningen «dæ blæse grævlikt på Jæren» (s. 50). Både Særheim (2011, s. 117) og Ueland (1975, s.42) karakteriserer også /æ/-lyden i jærmålet som «svært åpen» og «svært frekvent». Begge peker også på lyden som karakteristisk for dialekten, og som et sentralt skillemerke mellom jærmålet og dialektene lengre nord i fylket. Time (1973, s. 51) skriver at /æ/-lyden er veldig markant i jærmålet ved at den har en særlig lav tungestilling, og han skriver at dette regnes som et kvalitativt særdrag ved jærmålet. Både Time (1973) og Ueland (1975) viser imidlertid til tegn på at dette kan endre seg.

2.3.5 Utviklingslinjer fra Time og Ueland

Både Time (1973, s. 222) og Ueland (1975, s. 42) peker på tendenser til en trangere uttale av /æ/ på Jæren. Trangere viser her til artikulasjonen av vokalene, og kan brukes synonymt med høyere. En trangere eller høyere uttale av /æ/ vil altså si at den nærmer seg /e/ i artikulasjon. Nedenfor vil jeg gjengi hvilke utviklingslinjer som blir skissert av Ueland (1975) og Time (1973). Time skriver her om Bryne², mens Ueland skriver om Nærbø.

Tor Time skriver følgende om utviklingen på Bryne:

«[Yngre generasjon] ser ut til å halda på den særs opne vokalkvaliteten, men truleg dekkjer lyden noko vidare område av vokalfirkanten. Likevel går tendensen her mot ein trongare uttale som for bymåla i nord i og med at det tykkjest vera større slingringsmann

² Jeg skriver Bryne her fordi alle de yngre informantene til Time er fra Bryne.

i artikulasjonen. På lengre sikt vil nok fonemsystemet forenklast ved at lang /æ/ fell saman med lang /e/.» (Time, 1973, s. 50).

Time mener altså utviklingen på lang sikt vil være sammenfall mellom lang /æ/ og lang /e/. Han slår fast at hovedtendensene er at vokalkvaliteten endrer seg mot en mer «normalisert» og «trangere» uttale. Han skriver videre at det er indikasjoner som tyder på at vokalen /æ/ sammen med diftongene [ao] og [ai] mister den «opne særprega kvaliteten», da det finnes «større spelerom i artikulasjonen» når det gjelder disse (s. 63). Jeg syns det er litt uklart hva Time mener her. Han skriver både på at den yngre generasjonen har beholdt den åpne vokalkvaliteten, men peker samtidig på at utviklingen går mot en trangere uttale. Det Time trolig mener med «større spelerom i artikulasjonen» er at det finnes større variasjon i uttalen av /æ/.

Eirik Ueland (1975, s. 43) skriver også at /æ/ har en tendens til å bli «litt trongare og mindre frekvent» på Nærbø. Han peker på noen ord der vokalrealiseringen har endret seg enten fra /e/ til /æ/ eller fra /æ/ til /e/. Disse er gjengitt nedenfor.

Fra /æ/ til /e/:

[sæ:l] → [se:l] ‘sel (s.), dyr’

[plæ:n] → [ple:n] ‘plen (s.), jordstykke med gress’

[kvæ:kaʁ] → [kve:kaʁ] ‘kvekar (s.), medlem av kirkesamfunn’

Fra /e/ til /æ/:

[je:ʁa] → [jæ:ʁa] ‘å gjerda (v.), å gjerde inn et jordstykke’

[je:ʁe] → [jæ:ʁe] ‘gjerde (s.), et skille mellom to jordstykker’.

Ueland skriver utvikling fra /e/ til /æ/ bare skjer når det er snakk om normalisering, og at den yngre formen alltid vil samsvare med ‘normalmålet’. Han peker også på noen der vokalrealiseringen ikke virker å ha endret seg. Disse er [næ:ba] (‘nepe’), [kjæ:me] (‘kommer’) og [træ:ne] (‘trener’). Hverken Time eller Ueland presiserer hva de mener med ‘normalmålet’. Det er ikke helt åpenbart at [jæ:ʁe] nødvendigvis er en mer ‘normalisert’ uttalevariant enn [je:ʁe]. Jeg antar at når de viser til ‘normalmålet’ er dette trolig et mer østnorsk uttalemønster, og samsvarer trolig med min definisjon av normalisering, jf. 4.3.2

3 Om /æ/ og /e/ i norsk

Dette kapittelet er todelt. I første del av kapittelet vil jeg skildre fonemene /æ/ og /e/ i norsk generelt. Deretter vil jeg gjengi mer spesifikt hvordan fordelingen mellom /æ/ og /e/ er blitt beskrevet i jærmålet i tidligere forskning. Helt til slutt vil jeg ta for meg ordene som er en del av analysen.

3.1 Om fonemenes status i (øst)norsk

Gjert Kristoffersen (2000) kaller /æ/ et marginalt fonem i østnorsk, og skriver at den fonemiske statusen til /æ/ i norsk er uklar (s. 14). I østnorsk har /æ/ et mønster som gjør at den kan regnes som en allofon av /e/, og forholdet mellom /e:, ε/ og /æ:, æ/ er i stor grad preget av komplementær distribusjon. Kristoffersen mener derfor at /æ/ i noen omgivelser bør regnes som en allofon til en underliggende /e/ og ikke som et eget fonem (2000, s. 14). Kristoffersen (2015) skiller videre mellom de lange og korte versjonene av vokalene og skriver at /æ:/ forekommer før /r/ samt de apikale konsonantene /t, d, s, n, l, r/, mens /e:/ forekommer ellers³. Her finnes det en rekke unntak, som f.eks. i ordene *mer* og *flere* (s. 15). Distribusjonen mellom de korte variantene er derimot noe enklere, her forekommer også /æ/ foran /r/ samt de apikale konsonantene. Det finnes imidlertid få unntak fra regelen her, men Kristoffersen peker blant annet på [hæ:ə] ('hesje'), samt fremmedord som [bæ:ɔ:] ('bag') (Kristoffersen, 2015, s. 15). Både /æ:,æ/ kan også stå fremfor /j/ og /w/ i diftongene /æj/ og /æw/ som f.eks. i ordene /væj/ ('vei') og /sæw/ ('sau') (Kristoffersen, 2000, s. 14). Til slutt påpeker Kristoffersen at omgivelsene der /æ/ forekommer varierer etter dialekt, men at den komplementære distribusjonen ikke utelukkende gjelder i østnorsk.

Kerswill (1980) hevder også at /æ/ har en såkalt 'marginal phonemic status' i norsk (s. 28). Han skriver at det finnes universale tendenser som gjør at lukkede vokaler ofte åpner seg før /r/. I dette perspektivet vil altså /æ/ være en mer åpen eller lavere enn /e/, jf. vokalskisseringen i delkapittel 2.3.3. Kerswill hevder at dette er en historisk utvikling som har skjedd i norsk, og mener i likhet med Kristoffersen at /æ/ i østnorsk ofte bør regnes som allofonisk realisering av

³ Her viser Kristoffersen blant annet til vekslingen mellom [he:l] og [hæ:r] der [æ:] bare forekommer før det apikale segmentet. Kristoffersen viser også hvordan /-r/ som flertallsending gjør at [e:] blir til [æ:], men at /-r/ som presesmarkør ikke har samme virkning på vokalene (2015, s. 15).

en underliggende /e/. Kerswill påpeker også at /æ/ i norsk kan forekomme i andre omgivelser. Dette er imidlertid mer sjeldent, og det er ofte snakk om lånord⁴ (Kerswill, 1980, s. 28). Kerswill skriver avslutningsvis at: «[...]there is evidence that the allophonic variant is stored as a separate unit in the phonemic inventory, since, as in the case of the Norwegian /æ:/, it can under some circumstances behave as a separate phoneme» (1980, s. 28). Både Kerswill og Kristoffersen mener altså at /æ/ er et såkalt marginalg fonem i østnorsk fordi det i hovedsak er preget av en komplementær distribusjon med /e/, men at /æ/ samtidig kan opptre som et eget fonem i noen omgivelser og danne minimale par. Natvig (2018, s. 118-120) argumenterer imidlertid for at den fonemiske statusen til /æ/ i norsk kan argumenteres for både fonologisk og med tanke på vokalproduksjon, og at senkningsregelen ikke kan gjøre rede for alle tilfeller av /æ/ i norsk.

3.2 Om fonemenes status i jærmålet

Fordelingen mellom de to fonemene er ikke helt lik i jærmålet som den er i østnorsk. Time skiller mellom tre ulike allofoniske realiseringer av /e/ i jærmålet. Disse vil svare til /e/, /ɛ/ og /ə/ i IPA-format⁵. Ifølge Time har /e/ og /ɛ/ har en fordeling som ligner den som finnes i norsk ellers. Her regnes /ɛ/ som den korte ekvivalenten til /e:/, mens /ə/ bare finnes i utlyd og i trykksvake stavelser. Time skriver imidlertid at lang /e/ er lite frekvent i jærmålet fordi lang /æ/ står som erstatter der de såkalte 'normalmålene' ville hatt lang /e/. Dette gjelder derimot ikke for /g/ og /v/, der lang /e/ er mest frekvent.

Når det gjelder lang /æ/ er den mest vanlig etter prevokaliske konsonantgrupper, samt før konsonantene /b, d, l, m, n, r, s/. Time skriver også at lang /æ/ er vanlig før og etter /l/ i de stillinger der man i østnorsk ofte vil finne lang /å/ som i ordene [blæ:se] ('blåser, pres.') og [mæ:la] ('å måle, inf.'). Her dreier det seg trolig om i-omlyd. Lang /æ/ i jærmålet følger også det østnorske mønsteret, og er vanlig før /r/ og konsonant, som i ordene [pæ:ɾla] og [çæ:ɾlihe:d]. Time skriver til slutt at kort /æ/ ikke finnes, da denne har falt sammen med kort /e/. Nedenfor er Time (1973, s. 43 – 51) sine beskrivelser av distribusjonen til /æ/ og /e/ gjengitt i tabeller.

⁴ Kerswill bruker her eksempelet *jævlig* på et lånord. Dette er ikke markert som et lånord i Bokmålsordboka.

⁵ For å unngå forvirring vil jeg bruke IPA-transkripsjon i gjengivelsen. Time bruker Storms Norvegia i sin fremstilling.

lang [e]	
stavelsesmønster	distribusjon
VK	Før alle korte konsonanter utenom /p, t, k, f/
VKK	Bare foran konsonantgruppen /pt/ i preteritum.
VV	Før vokal i hunkjønnsord og verb, f.eks. [le:a] og [je:e]
KV	Etter alle konsonanter utenom /g/ og /k/
KKV	Etter konsonantgruppene /sj, sl, sm, sn, sp, st, sv/

lang [æ]	
stavelsesmønster	distribusjon
VK	Før alle korte konsonanter utenom /p, t, k/. Eneste vokal som forekommer før /f/.
VKK	Før konsonantgruppene /kl, nt, md, mt, rn, nt/
VV	Før utlydsvokalene /e, a/
KV	Etter alle konsonanter unntatt /g/ og /k/.
KKV	Etter konsonantgruppene /bl, br, dr, fj, fr, gr, kl, kr, kv, sj, sn, sp, st, tr/

Et sentralt spørsmål i denne oppgaven er hvorvidt lang /e/ og lang /æ/ har utviklet seg til å bli fakultative allofoner i jærmålet, eller om de skal regnes som egne fonemer. Øivin Andersen gir følgende definisjon av allofoner:

To foner er allofoner av samme fonem hvis de ikke kan danne minimale par. De kan ikke danne minimale par enten fordi de står i komplementær distribusjon, og derfor ikke kan substituere for hverandre i samme syntagme (kombinatoriske allofoner), eller fordi en substitusjon i samme syntagme aldri fører til betydningsendring (fakultative allofoner) (1991, s. 9-10).

Som Andersen påpeker innebærer dette at allofonene ikke kan danne minimale par. Historisk finnes det en rekke eksempler på minimale par som kan dannes mellom /e/ og /æ/ i jærmålet. Noen av disse er brukt i for å danne grunnlaget for persepsjonstesten, f.eks. [me:] ('vi') og [mæ:] ('med'). Andre minimale par er [læ:ge] ('lege, subst.') og [le:ge] ('leker, pres.') og [je:ɐ] ('gir, pres.') og [jæ:ɐ] ('gjør, pres.'). Subjektsformen [de:] ('dere, subjektsform') og [dæ:] ('det') har tidligere dannet et minimalt par, men i mitt materiale brukes [dåk:] i både subjekt- og objektsform av det personlige pronomenet i 2. person flertall.

Selv om det finnes forskjell mellom det østnorske mønsteret, og det mønsteret vi finner i jærmålet er det mye som tyder på at /æ/ i jærmålet, i noen omgivelser, kan være en allofonisk realisering av /e/. I verbformene blæse ('blåser/bles'), læse ('leser/les'), tæge ('tar/tek'), kjæme ('kommer/kjem'), dræge ('drar/dreg') kan det fremstå som /æ/ her er en allofonisk realisering av en underliggende /e/. Det er imidlertid ikke slik at /æ/ og /e/ står i komplementær distribusjon med hverandre slik fonemene gjør i østnorsk. Skjekkeland (2005, s. 174) skriver at innenfor store deler av vestnorsk skiller man mellom lang /e/ og lang /æ/, og at opposisjonen mellom fonemene ikke er lik svak som den er i østnorsk. Natvig (2018, s. 44) skriver også at den fonemiske statusen til /æ/ er mindre stabil i østnorsk enn den er i vestnorsk. Her med bergensk som et viktig unntak, der den fonemiske statusen til /æ/ er svakere enn i andre vestnorske dialekter (Natvig, 2018, s. 41).

Oppsummert ser det ut som fonemstatusen til /æ/ i jærmålet er 'mindre marginal' enn den er i østnorsk. I jærmålet opptrer /æ/ i større grad som et eget fonem og kan danne flere minimale par. Mønsteret for /æ/ og /e/ i jærmålet, og vestnorsk generelt, er heller ikke like forutsigbart og regelbundet som det østnorske. I Weinstocks (1972, s. 285) artikkel om redundans i det norske vokalsystemet er et av argumentene han legger til grunn for at /æ/ ikke skal regnes som eget fonem ikke alene beroende på dannelsen av minimale par. Weinstock skriver at dette også beror på frekvens og forutsigbarhet:

«on a statistical basis as to how often they occur, where their occurrence is predictable. The phoneme æ in effect is granted marginal status as a phoneme. Most occurrences of æ are predictable; it usually occurs before r» (1972, s. 285).

I jærmålet, i motsetning til østnorsk, er ikke bare /æ/ lite forutsigbart i sin distribusjon, men fonemet er også svært frekvent. Eirik Ueland skriver i likhet med Time at i sine undersøkelser fra Nærbø er lang /æ/ langt mer frekvent enn lang /e/ (1975, s. 40).

3.3 Ordene som brukes i analysen

I analysen legger jeg til grunn hva som er den tradisjonelle vokalen i de aktuelle ordene. Fordi jeg kategoriserer noen vokalrealiseringer som tradisjonelle har jeg laget en tabell som viser hvor de aktuelle ordene blir beskrevet. Begrepet 'tradisjonell' er litt vanskelig fordi språket er noe som endrer seg hele tiden. Kildene jeg har brukt er fra årene 1970 til 1980. Når jeg bruker

begrepet tradisjonell form betyr dette altså at disse former ble beskrevet på 70- og 80-tallet. Noen av verbformene var allerede i endring på dette tidspunktet, men jeg angir her den formen som blir brukt av den eldre generasjonen i undersøkelsene fra 70-tallet. De formene som jeg ikke har funnet beskrevet har tilstrekkelige med treff i korpusmaterialet fra 1972 til at jeg velger å kalle dem tradisjonelle.

3.3.1 Tradisjonell uttale med /æ/:

Verb:

Tabell 9: Ordene som bruke i analysen. Verb.

<i>leksem</i>	<i>tradisjonell uttalevarianter</i>	<i>beskrivelse</i>
<i>er (å være, pres.).</i>	[æ:]	-
<i>å være, inf.</i>	[væ:ɾa]	-
<i>å bære, inf. og pres.</i>	[bæ:ɾa] [bæ:ɾe]	Time (1986, s. 50)
<i>å lese, inf. og pres.</i>	[læ:sa], [læ:se]	Time (1986, s. 22)
<i>å trene, inf., pres. og pret.</i>	[tɾæ:na], [tɾæ:ne], [tɾæ:nte]	Ueland (1975, s. 43)
<i>å spille, inf. og pres.</i>	[spæ:la], [spæ:le]	Kommenteres under.
<i>å komme, pres.</i>	[çæ:me]	Ueland (1975, s. 10)
<i>å dra, pres.</i>	[dɾæ:ge]	Time (1986, s. 32)
<i>å bli, inf. og pres.</i>	[væ:ɾta] [væ:ɾte]	Time, (1986, s. 25).
<i>å gjøre, inf. og pres.</i>	[jæ:ɾa], [jæ:ɾ]	Ueland, (1975, s. 43 og 75)

Pronomen:

Tabell 10: Ordene som bruke i analysen. Pronomen.

<i>leksem</i>	<i>tradisjonell uttalevariant</i>	<i>beskrivelse</i>
<i>jeg</i>	[æ:g]	Ueland (1975, s. 11)
<i>meg</i>	[mæ:g]	Ueland (1975, s. 11)
<i>seg</i>	[sæ:g]	Time (1972, s. 99)
<i>deg</i>	[dæ:g]	Ueland (1975, s. 43)

Andre ordklasser:

Tabell 11: Ordene som brukes i analysen. Andre ordklasser.

<i>leksem</i>	<i>tradisjonell uttalevarianter</i>	<i>beskrivelse</i>
<i>perle, bf. og ub.f.</i>	[pæ:ɸla], [pæ:ɸlå]	Time (1973, s. 50)
<i>her</i>	[hæ:ɸ]	Time (1973, s. 43)
<i>klær</i>	[klæ:ɸ]/[klæ:e]	Kommenteres under.
<i>hver, hverandre, hvert</i>	[kvæ:ɸ], [kvæ:ɸandɸe] ⁶ , [kvæ:ɸt]	Ueland (1975, s. 43)
<i>ferdig</i>	[fæ:ɸige]	-
<i>ferie</i>	[fæ:ɸie]/ [fe:ɸie]	Kommenteres under.
<i>sete</i>	[sæ:de]	-
<i>sed</i>	[mæ:]	Ueland (1975, s. 44)
<i>det</i>	[dæ:]	Ueland (1975, s. 44)

⁶ Ordet har også den alternative formen [enaen].

<i>bedre</i>	[bæ:ɾe]	Sandvik (1979, s. 112)
<i>hva</i>	[kæ:]	Ueland (1975, s. 43)

3.3.2 Tradisjonell uttale med /e/:

Alle ordklasser:

Tabell 12: Ordene som brukes i analysen. Andre ordklasser.

<i>leksem</i>	<i>tradisjonell uttalevarianter</i>	<i>beskrivelse</i>
<i>vær 'metrologisk tilstand'</i>	[vɛ:ɾ]	Time (1986, s. 80)
<i>vi</i>	[me:]	Ueland (1975, s. 39)
<i>der</i>	[de:ɾ]	Time (1973, s. 43)
<i>å gi, inf. og pres.</i>	[je:] [je:ɾ]	Time (1986, s. 58)
<i>hvorfor</i>	[kef:oɾ]	Time (1972, s. 101)

3.3.3 Diftonger:

Tabell 13: Ordene som brukes i analysen. Diftonger.

<i>leksem</i>	<i>tradisjonell uttalevariant</i>	<i>beskrivelse</i>
<i>mer</i>	[maiɾ]	Sandvik (1979, s. 57), og
<i>deres</i>	[daiɾas]	Tor Time (1986, s. 17)
<i>flere</i>	[flaiɾe]	

Som jeg peker på i delkapittel 2.3.3 blir diftongene beskrevet litt forskjellig. Sandvik (1979, s.57) angir den tradisjonelle diftongen som /ai/ i Time kommune. Tor Time (1986, s. 17) mener imidlertid at talemålet i Time kommune skiller seg fra resten av Jæren ved at diftongen hos

yngre generasjon har fått en mellomverdi som artikulatorisk ligger mellom den stavangerske /ei/ og den sør-jærske /ai/. Jeg har likevel skissert /ai/-diftongen ovenfor, da det er denne som er i overvekt i 1972-materialet mitt.

3.3.4 Noen merknader om substantivene klær og ferie, samt verbet spille

Jeg har ikke funnet noen beskrivelser av den tradisjonelle formen av disse ordene, og det finnes ingen realiseringer av disse ordene i materialet mitt fra 1972. Jeg startet derfor med en antagelse om at formene med /æ/ måtte være den eldre formene, men dette viste seg å ikke være helt riktig.

Under arbeidet fikk jeg tilgang til eldre talemålsmateriale fra Hå i Talebanken til UiB⁷. Dette er det samme materialet som ble brukt av Bøe (2013) og Slettebø (2014) i sine masteroppgaver. I opptakene fra Sirevåg og Oгна i Hå sier både de eldre og de yngre informantene konsekvent [fɛ:ɕie]. I opptakene fra Nærbø og Varhaug sier de yngre informantene (født fra 1980 til 1998) nesten konsekvent [fæ:ɕie] eller [fæ:ɕi], men med ett innslag av [fɛ:ɕie]. Det finnes likevel noe mer variasjon blant informantene fra Varhaug og Nærbø født mellom 1956 og 1967 der begge formene blir brukt, men uttalen med /æ/ er i overvekt. Dette kan det selvsagt være flere grunner til, men det er vanskelig å konkludere med at uttalen med /æ/ nødvendigvis er den eldre uttalen.

For verbet å *spille*, *inf.* og *pres.* er det litt enklere. Her er uttalen med /æ/ nesten konsekvent brukt av alle informantene i Hå i talebanken, og jeg velger derfor å anta at denne formen også er den eldre formen i Time. Jeg har valgt å kalle formene fra det kanskje litt arbitrære punktet 70-tallet tradisjonelle. Dette kan selvsagt diskuteres, men fordi informantene fra Hå bruker disse formene i opptakene fra 1976 velger jeg å kalle [spæ:le] og [spæ:la] for de tradisjonelle formene. Det samme gjelder for formen [klæ:ɕ] som nesten konsekvent brukes av informantene fra Hå i opptakene fra 1976, men da med unntak av ett innslag av [klæ:e].

⁷ Talebanken er et dialektkorpus tilknyttet prosjektene dialektendringsprosesser og industristadprosjektet ved Universitetet i Bergen. For nærmere beskrivelser: <https://folk.uib.no/hnohs/Talebanken.html>

4 Teoretisk bakgrunn

I teorikapittelet vil jeg presentere relevant perspektiver og teorier for min undersøkelse. Her vil jeg først se de på de internlingvistiske faktorene knyttet til språklig endring, der jeg vil rette særlig fokus på vokaler og sammenfall. Deretter vil jeg se på hvordan språktrekk sprer seg.

4.1 Internlingvistiske forhold

Innenfor talemålsforskningen snakker man gjerne om internspråklige og eksternspråklige faktorer, også kalt utenomspråklige og innomspråklige faktorer, som årsaksforklaringer for språklige endringsprosesser. Sandøy (1996) skriver at det er vanskelig å finne enkle årsaksforklaringer når man studerer språk og språkendring, og at indre og ytre faktorer ofte virker sammen (s. 141). Sandøy hevder altså at de internspråklige og eksternspråklige faktorene eksisterer i et samspill med hverandre, og at begge bidrar til at språket endrer seg. Han skriver at språksystemet hele tiden har «eit stadig tildriv til nyregulering», og derfor vil et levende språk alltid ha en «kime i seg til forandring» (Sandøy 1985, s. 232).

Sandøy viser til regelavgrensing, funksjonell tyngde, analogi, generalisering og «naturlighet» som noen eksempler på indre faktorer som er hyppig brukt for å forklare endring. Naturlighet i Sandøys forstand viser til at nye og «enklere» uttalevarianter tar over for de gamle. Han påpeker imidlertid at det ofte ikke er helt enkelt å avgjøre hva som vanskelighetsgraden til ulike språklige varianter (Sandøy, 1985, s. 232-239). Det er få av verdens språk som har både /æ/ og /e/ i sitt vokalinventar, og Gjert Kristoffersen (2000, s. 14) kaller også /æ/ et marginalt fonem i østnorsk. Dette kunne være et argument for at et mulig sammenfall av lang /æ/ og lang /e/ ville følge naturlighetsprinsippet.

Det har blitt hevdet at fonemsammenfall fører til misforståelser og gjør kommunikasjonen vanskeligere. Labov skriver at man lenge har tenkt at sammenfall representerer «et tap av informasjon», fordi det fører til at språksystemet ikke lenger klarer å opprettholde viktige meningskontraster i språket (1994, s. 324). Dette er noe omdiskutert, som jeg vil komme tilbake til, men argumentet er likevel interessant. Implikasjonen blir derfor at fonemsammenfall ikke nødvendigvis følger en internspråklig logikk. Dette åpner for en diskusjon om samspillet mellom de indre og ytre faktorene.

4.1.1 Sammenfall

Sammenfall er en strukturell endring ved språket, og innebærer at et fonem inntar plassen til et annet. I motsetning til kjedeforskyvninger, der distinksjonen mellom fonemene bevares, fører sammenfall til at distinksjonen mellom fonemene forsvinner (Gordon, 2013, s. 244). Litt forenklet kan man si at sammenfall fører til at to distinktive fonemer har blitt til ett. Sammenfallet kan føre til at det som tidligere har vært to ulike fonemer, blir til allofoner av samme fonem.

Matthew Gordon viser til et skille mellom to ulike typer sammenfall som han kaller betinget sammenfall ('conditioned merger') og ubetinget sammenfall ('unconditional merger'). Ubetinget betyr at sammenfallet mellom de to fonemene gjelder i alle fonologiske omgivelser, i motsetning til betinget sammenfall der sammenfallet bare gjelder i noen fonologiske omgivelser. Betinget sammenfall betyr altså at begge fonemene inngår foneminventaret i det aktuelle språket eller den aktuelle dialekten, men at fonemene er ikke betydningskillende eller distinktive i enkelte fonologiske omgivelser (2013, s. 245).

4.1.2 Tre typer sammenfall

Labov (1994, s. 321-323) viser til tre ulike modeller for hvordan fonemsammenfall skjer. Den første kaller han sammenfall gjennom tilnærming ('merger by approximation'). Sammenfall gjennom tilnærming skjer ved at fonemene blir gradvis likere hverandre, slik at distinksjonen mellom dem til slutt vil forsvinne. Resultatet av sammenfallet vil ofte være at den nye vokalen får en såkalt mellomverdi mellom de to opprinnelige fonemene. Den andre modellen Labov viser til er sammenfall gjennom overføring ('merger by transfer') og kjennetegnes ved at ord flyttes fra en fonemisk kategori til en annen. Dette vil med andre ord si at sammenfallet sprer seg gradvis gjennom leksikon fra et ord til et annet. Labov skriver at disse sammenfallene er typiske for det han kaller 'stabile sosiolingvistiske variabler', der en av variantene er tilknyttet enten prestisje eller stigma.

Den tredje modellen Labov presenterer er sammenfall gjennom utviding ('merger by expansion'). Denne modellen ble først foreslått av Ruth Herold (1990) og viser til en utvikling som fører til at det som tidligere har vært to ulike fonemer, blir allofoner av samme fonem. Herold skriver at sammenfall gjennom utviding kjennetegnes ved at de leksikalske begrensingene for den tidligere fordelingen av de to fonemene oppheves. Derfor vil det

fonologiske rommet som tidligere ble fordelt mellom to fonemer nå bare fylles av et fonem med ulike allofoner. Det nye fonemet har de samme allofonene som de to gamle fonemene (Herold, 1990, s. 91-92). Videre foreslår Herold en modell som skal demonstrere hvordan sammenfall ikke nødvendigvis fører til tap av betydningskillende kontraster i språket, men snarere at det kan gjøre kommunikasjonen enklere. Labov gjengir de fem stadiene i Herolds modell slik:

Endringer i demografi fører til kontakt mellom områder som ikke har distinksjon mellom to vokaler, og områder som har distinksjon mellom dem. Man skiller altså mellom det Herold kaller enfonemstalere og det hun kaller tofonemstalere. Denne kontakten fører til at tofonemstalerene misforstår enfonemstalerne, fordi de tolker allofoniske forskjeller som fonemiske forskjeller. Enfonemstalerne misforstår derimot ikke tofonemstalerne, fordi de i større grad bruker syntaktisk, semantisk og pragmatisk informasjon for å forstå ordenes meningsinnhold. Etter hvert vil tofonemstalerne ikke lenger opprettholde distinksjonen mellom vokalene, fordi distinksjonen ikke lenger fremstår som en pålitelig gjengivelse av meningsinnholdet i ordet. Dette kan føre til at distinksjonen forsvinner helt, eller at distinksjonen opprettholdes i tale, men at den ikke lenger brukes til å skille semantisk innhold fra hverandre (Herold 1990, s. 91 – 94, gjengitt i Labov 1994, s. 324-325).

Dette kan minne om slik Time (1973, s. 50-51) skildrer utviklingen av de korte variantene av /e/ og /æ/ i sentral-Jærsk. Han skriver at kort e-lyd dekker det området der man tidligere ville hatt kort æ-lyd. Dette betyr ikke at kort /æ/ ikke lenger finnes i tale, men at forskjellene mellom kort /e/ og /æ/ er allofoniske, i motsetning til de lange versjonene av vokalene der forskjellene er fonemiske. Time mener altså at for kort /e/ og kort /æ/ finnes det et større artikulatorkrom, og at kort /e/ og /æ/ ikke kan danne minimale par, i motsetning til de lange versjonene av vokalene.

4.1.3 Persepsjon og produksjon

Tap av distinksjon gjelder både evnen til å produsere, samt å høre forskjell på fonemene. Det er derimot ikke alltid slik at de som har en distinksjon i talen nødvendigvis klarer å skille fonemene fra hverandre lydlig (Gordon, 2013, s. 246). Et sammenfall som lenge var antatt å være helt gjennomført var mellom vokalene i «source» ('kilde') og «sauce» ('saus') i New York engelsk. Det må merkes at ordparene bare ble hørt som like i tilfeller der /r/ ikke blir uttalt konsonantisk. Ifølge Labov, Yaeger og Steiner (1972) antok man at fordi både informantene og

lingvistene hørte ordparene som like ville parene også være like i produksjon. De viser imidlertid at når man bruker spektogramanalyser for å se på vokalene finnes det overraskende lite overlapp i produksjon, selv om det er vanskelig å skille dem fra hverandre i minimale par tester (s. 229-233). Labov (1994, s. 357) utdypet dette videre og gir fenomenet navnet nesten-sammenfall ('near-merger').

Han skriver at typisk for nesten-sammenfall er at avstanden mellom fonemene er mindre enn den man vanligvis finner mellom fonem, at det finnes betydelig variasjon i uttalen innad i språksamfunnet og at språkbrukere selv anser lydene som like i minimale par tester. Labov hevder derfor at lingvister som selv er en del av språksamfunnet er dårligere stilt til å bedømme forskjeller mellom fonemene enn dem som ikke er en del av språksamfunnet.

4.1.4 Funksjonell tyngde

Funksjonell tyngde i språket viser til opposisjoner i språket. Ulike deler av språksystemet står som kontraster eller i opposisjon til hverandre, og slik skapes ulike ord og ulik mening. Sandøy skriver at funksjonell tyngde avhenger av hvor frekvente de ulike kontrastene i språket er. De kontrastene i språket som er mye brukt har følgelig mer funksjonell tyngde enn de som er lite brukt (Sandøy, 1985, s. 237-238). André Martinet var en av de første som utviklet hypotesen om funksjonell tyngde for å studere endringer i lydsystemet. Han var primært opptatt av funksjonell tyngde i relasjon til fonemer. King (1967) har gjengitt tre hypoteser basert på Martinets overordnede teori om funksjonell tyngde:

Den ene første hypotesen kaller King hypotesen om det svake punkt ('The weak point hypothesis'). Denne hypotesen tar utgangspunkt i at dersom alt annet er likt vil lydforandringer skje i opposisjoner som har liten funksjonell tyngde. Dette betyr at kontraster som er betydningskillende i få omgivelser er de som først vil være utsatt for endring. Fonemer som er frekvente vil derfor være mindre utsatt for endring, enn de som er mindre frekvente (King, 1967, s. 834-835). Den andre hypotesen King viser til er hypotesen om minst motstand ('The least resistant hypothesis'). Denne forutsetter at hvis et fonem er utsatt for sammenfall med to fonemer, vil sammenfallet skje med det fonemet der den funksjonelle tyngden er minst (King, 1967, s. 835). Dette vil med andre ord si at hvis fonem x er utsatt for sammenfall med to fonem vil mengden opposisjoner mellom fonemene avgjøre utfallet. Dersom det f.eks. finnes 8 opposisjoner mellom /æ/ og /a/, men bare 4 mellom /æ/ og /e/, vil sammenfallet skje mellom /æ/ og /e/. Den tredje hypotesen King skisserer er frekvenshypotesen ('The frequency

hypothesis'). Denne forutsetter at dersom det skjer et sammenfall mellom to fonem og sammenfallet kan ta form som enten fonem y blir til fonem x, eller som fonem y blir til fonem x, vil frekvensen til x og y avgjøre hvordan sammenfallet blir (1967, s. 835). Dette vil med andre ord si at dersom /e/ er mer frekvent enn /æ/, vil /æ/ bli til /e/.

4.2 Eksternlingvistiske forhold

Eksternlingvistiske faktorer viser ofte til forhold som ligger i mennesket, kulturen og i samfunnet, altså utenfor selve språket. Jeg vil først trekke frem teori knyttet til typer og mønster for språkendring. Her vil jeg legge vekt på tendenser for talemålsutvikling som har vært mye studert i norsk sammenheng som regionalisering, standardisering og dialektnivellering.

4.2.1 Språkendring ovenfra og nedenfra

Labov gjør en todeling mellom det han kaller «changes from above» og det han kaller «changes from below». Denne todelingen skal hovedsakelig illustrere graden av bevissthet språkbrukerne har om endringene som pågår innenfor gitte språklige variabler (Labov, 2001, s. 274). Labov skriver at forandringer ovenfra kan ta ulik form. Det kan enten være snakk om språktrekk som er importerte fra andre språksamfunn, eller prestisjeformer som allerede finnes i språksamfunnet, men som har endret distribusjon i språksamfunnet og som derfor brukes av andre språkbrukere enn tidligere (Labov, 2001, s. 273-274).

Felles for forandring ovenfra er imidlertid at det finnes en høy grad av bevissthet rundt bruken av de nye formene, og at det ofte er snakk om prestisjeformer (Labov, 2001, s. 274). Forandring nedenfra fører derimot ofte til spredning av språktrekk som i større grad avviker fra normen. Labov skriver videre at forandring nedenfra ofte er ubevisst, og at endringene derfor kan være vanskelige å oppdage både for lingvister og språkbrukere, men at endringene senere kan utvikle seg til å bli lingvistiske markører for en gitt gruppe (Labov, 2001, s. 196). Endringer nedenfra vil også i større grad stamme fra internlingvistiske faktorer, i motsetning til endringer ovenfra (Labov 1994, s. 78). I Nesse (2020, s. 6) blir nedenfra-perspektivet delt i to. Nesse skriver at nedenfra-perspektivet både henger sammen med statusen til språkbrukeren, men også med situasjon. Dette betyr altså at endringer ovenfra og nedenfra ikke alene er knyttet til hvem som bruker de aktuelle trekkene, men også til hvilken talesituasjon man forventer å finne de ulike språktrekkene. Språkendringer nedenfra vil et slikt perspektiv være trekk som tas i bruk i uformelle situasjoner.

4.2.2 Geografisk spredning av språktrekk

Det finnes hovedsakelig to modeller som brukes for å beskrive hvordan språktrekk sprer seg geografisk i samfunnet. De to modellene som blir ofte referert til som bølgemodellen og sprangmodellen. Sprangmodellen tar utgangspunkt i at språktrekk sprer seg ved å 'hoppe' fra by til by, før det eventuelt vil spre seg til omlandet rundt. Bølgemodellen foreslår at språktrekk sprer seg «som ringar ut frå opphavstaden» (Sandøy 2014, s. 222). Sandøy skriver at man kan snakke om en type dominans, eller avhengighetsforhold, mellom ulike sentrum. Derfor vil spredningen skje i form av en hierarkisk struktur, som altså betyr at trekkene sprer seg fra større sentrum til mindre sentrum.

Videre påpeker han at begge modellene forutsetter at språkdragene sprer seg gjennom kontakt, men der bølgemodellen først og fremst fremhever geografisk nærhet som årsak til at trekkene sprer seg, vil sprangmodellen legge vekt på at sentrumssamfunnene har bedre forutsetninger for å ta imot nye språktrekk (Sandøy, 2014, s. 223). Med utgangspunkt i sprangmodellen kan man tenke seg at Bryne befinner seg under Stavanger eller Sandnes i hierarkiet, som igjen befinner seg under Oslo eller Bergen. Det er altså ikke helt gitt hvordan man skal forstå plasseringen til ulike sentrum innad i det såkalte sentrumshierarkiet. Det må også påpekes at like språktrekk kan dukke opp flere steder i en region uten at det nødvendigvis er snakk om sentrumshopping. Nesse og Sollid (2010) har forsket på talemålet i fire byer i Nord-Norge (Bodø, Tromsø, Harstad og Narvik), og viser at likhetene i bydialektene som tilsynelatende kunne fremstå som en konsekvens av sentrumsopping ofte er resultatet av helt ulike språklige utviklingsprosesser (s. 152).

Bølgemodellen ser hovedsakelig på forholdet mellom regionscenteret og området rundt. Nesse og Sollid (2010) skriver at man kan se mønsteret i bølgemodellen i sammenheng med fenomenet regionalisering, og når man bruker bølgemodellen må man derfor finne ut «(hvor grensen går mellom regionalisering og forstadsutvikling)», og presiserer videre at «[d]et er først når områder utenfor byen, der folk på ingen måte mener at de bor i byen, snakker likt eller tilnærmet likt de som mener at de bor i byen, at det er grunn til å snakke om regionalisering» (s. 148). Bølgemodellen kan også ses i sammenheng med det som på engelsk kalles 'geographical diffusion' (geografisk diffusjon). Kerswill (2003) skriver at en slik spredning er bølgelignende ('wave-like') men at det er sannsynlig at urbane sentrum i regionen vil ta til seg nye trekk før de mer avsidesliggende områdene som ligger geografisk nærmere spredningssenteret (s. 223).

Ifølge Trudgill (1973) er det først og fremst når mennesker møter hverandre og snakker med hverandre at det kan skje grammatiske eller fonologiske endringer. Han hevder at selv om media kan spille en rolle i spredning av nye ord og uttrykk, vil de ha liten innvirkning på grammatiske og fonologiske endringer (s. 223). Han gir følgende forklaring: «This is because they require only passive understanding on the part of the hearer and reader, and involve no interaction between innovator and potential receptors» (Trudgill, 1973, s. 223). Dette har blitt modifisert i nyere undersøkelser. Mediehverdagen er naturlig nok ikke helt lik i dag som den var i 1973. Mediekonsumet i dag er nok heller ikke like passivt som det var før internettet, og det er nok mye forskning som kan gjøres på dette området. Stuart-Smith, Timmins og Tweedie (2007, s. 531 - 532) peker blant annet på påvirkning fra TV som en viktig faktor for spredningen av såkalt ‘th-fronting’⁸ blant ungdommer i Glasgow.

4.2.3 Regionalisering

I nyere norsk talemålsforskning har man rettet mye oppmerksomhet rundt fenomenet språklig regionalisering. Gunnstein Akselberg skriver at grunnen til at forskning på regionaliseringstendenser først startet på 90-tallet i Norge var at man lenge ikke hadde ansett regionalisering som en dominerende trend innenfor norsk talemålsutvikling, og særlig ikke når man sammenlignet utviklingen med slik den har vært i Danmark (2002, s. 18).

Røyneland forklarer regionalisering som et dialektkontaktfenomen, og ser det i sammenheng med Hirskenes (1996) definisjon av dialektnivellering (1999, s. 101). Dialektnivellering er enkelt forklart en prosess som fører til forenkling av språkstrukturen som følge av kontakt mellom ulike dialekter eller varieteter. Dette gjør at de språklige systemene blir likere hverandre. Røyneland skriver også at dialektnivellering er en prosess som virker i flere stadier. I overgangsfasen vil man kunne finne økt intrasystemisk variasjon, men resultatet av prosessen er at både den intrasystemiske variasjonen blir redusert, samtidig som de strukturelle forskjellene mellom kontaktvarietetene blir redusert (2005, s. 40).

Auer (2000, s. 9-14) foreslår en modell for hvordan dialektnivellering kan foregå på flere nivå samtidig. Han mener dialektnivellering enten kan foregå langs et vertikalt hierarki eller et horisontalt kontinuum. Den vertikale nivelleringen viser her til nivellering mellom et standardtalemål og dialektene, og den horisontale til nivellering mellom ulike dialekter.

⁸ Dette innebærer at /θ/ blir til /f/ i ord som *think* ‘å tenke’.

Røyneland mener imidlertid at dersom nivelleringen skjer mellom et bymål og et bygdemål vil dette foregå langs den vertikale akse, fordi bygdedialektene ofte har lavere prestisje enn bymålene (2005, s. 86). Dialektnivellering vil altså føre til at man får en utjevning av dialektene, og at den språkstrukturelle ulikheten mellom varietetene blir redusert. Dette kan skje ved at 'spesielle' eller markante trekk med en mindre utbredelse forsvinner, til fordel for mer utstrakte og frekvente språktrekk.

Geografisk diffusjon og dialektnivellering kan virke noe overlappende, men viser egentlig to ulike mekanismer som stammer fra den samme språklige utviklingstendensen. Kerswill (2003) forsøker å utdype og presisere rundt selve terminologien. Han skriver at *regional dialect levelling* (som her kan oversettes til regionalisering) er resultatet av en rekke ulike språklige prosesser, som både omfatter geografisk diffusjon og nivellering. Geografisk diffusjon viser altså til spredning av språktrekk fra et senter til et annet, mens nivellering i Kerswills forstand viser til en «mutual convergence» mellom dialektene, altså at begge dialektene nærmer seg hverandre. Han foreslår videre at man bør skille mellom regionalisering ('regional dialect levelling') og nivellering⁹ ('levelling') fordi førstnevnte viser til en større språklig utviklingsprosess, mens sistnevnte først og fremst handler om resultatet av den språklige akkomodasjonen (s. 223).

4.2.4 Standardisering

Regionalisering er på mange måter beslektet med en rekke ulike tendenser, som ofte viser til de samme utviklingslinjene. Maegaard, Monka, Mortensen og Stæhr (2020) bruker blant annet begrepet 'dedialectalization' (avdialektisering), og Stian Hårstad (2005) skriver at både avlokalisering og standardisering kan brukes for å skissere liknende språklige tendenser (s. 90). Maegaard m.fl. (2020) skriver i sitt større verk om standardiseringsprosesser i Danmark at standardisering her regnes som «the increasing use of what we have labeled standard features» (s. 5). Det som gjør en slik definisjonen noe mindre egnet i norsk sammenheng er at det man gjerne kaller standardiserte former eller trekk ofte sammenfaller med former som også brukes i ulike regionsentrum. Det er derfor ikke helt enkelt å avgjøre om det er regionsentrum som står for mesteparten av påvirkningen eller om påvirkningen stammer fra en overregional norm. Gunnstein Akselberg skriver at man kan tenke seg at «[t]alemålet i eit kulturelt, økonomisk og politisk tungt sentrum forsterkar ein allmenn språkpåverknad som kan koma frå svært mange

⁹ 'Levelling' går både under navnet utjevning og nivellering på norsk. Jeg velger å bruke samme begrep som Røyneland.

kanalar og kjelder, og som ikkje er spesielt knytt til karakteristiske trekk ved talemålet i forsterkarsenteret» (2003b, s. 218).

Dette blir vidare problematisk ved at man i Norge lenge har hatt en debatt om det i det hele tatt finnes en form for standardtalemål (se f.eks. Norsk lingvistisk tidsskrift 28, no. 1). Det som kanskje er mindre kontroversielt er at det finnes former som er standardnære, i den forstand at de ligner skriftspråket. Bull (2009, s. 221) mener imidlertid at vi kan snakke prestisjeformer uten at man nødvendigvis må knytte dem til en overregional norm. Hun mener at det alltid har vært talemål i Norge som har hatt høyere prestisje enn andre, men at disse talemålene ikke må forveksles med et nasjonalt standardmål.

I mitt materiale ser det ut som det finnes noe nye former som sammenfaller med østnorsk. Det er vanskelig å argumentere for at slike trekk har kommet inn i dialekten fordi det finnes så mange kontaktpunkter mellom folk fra Østlandet og Jæren. Det er en av informantene som peker på at det finnes en status knyttet til østnorsk. Han svarer følgende om hvorfor han synes Oslo-dialekten er fin: «Siden det er sånn stor plass, og folkene som liksom er der er liksom på en måte litt sånn store, så er deres dialekt litt mer sånn kjent». Dette er imidlertid unntaket. De fleste informantene peker først og fremst på at dialekten de snakker på det sentrale Østlandet er «vanlig» og «kjedelig». Det må selvsagt merkes at det finnes forskjeller når det kommer til implisitte og eksplisitte holdninger. Jeg vil likevel tro at for mine informanter representerer østlandsmålet først og fremst noe umarkert, fremfor noe prestisjefyllt. Det er i hvert fall slik jeg tolker deres utsagn om østlandsk er «vanlig» og «kjedelig». Om østnorsk fungerer som et opplevd standardmål for mine informanter er vanskelig å si, men dette vil i så fall være i kraft av at det oppleves umarkert, fremfor at det oppleves prestisjefyllt.

4.3 Om begrepsbruk i oppgaven

4.3.1 Fonoleksikalsk variasjon

I dette prosjektet studerer jeg hovedsakelig fonoleksikalsk variasjon ('phonolexical variation'). Kerswill (1987, s. 36) skriver at språklige undersøkelser ofte beror på at man deler språket inn i ulike lingvistiske nivåer. I et slik perspektiv er 'fonologisk' og 'leksikalsk' to ulike språklige nivåer. Likevel er det ikke slik at man kan dra klarere linjer mellom de ulike nivåene.. Kerswill skriver blant annet om vekslingene mellom [i] og [ai] i ordene *by* ('ved el. av'), *my* ('min') og *thy* ('din') i Durham i England. Kerswill kategoriserte dette i utgangspunktet som en leksikalsk variabel, men vekslingen mellom [i] og [ai] var også knyttet til trykk, som igjen var påvirket av

talehastighet ('speaking rate') og hvordan informantene vektla de ulike ordene ('degree of emphasis') i et gitt utsagn (s. 46).

Kerswill skriver videre at dette vil regnes som en 'leksikalsk' variabel ved at variabelen er knyttet til en 'fonologisk uforutsigbar' utskiftning av to fonemer innenfor enkelte leksikalske elementer. Disse vekslingene skjer likevel langs et fonetisk kontinuum ('phonetic continuum') (s. 47). I min studie skal vi se at noen av vekslingene mellom /æ/ og /e/ er knyttet til trykk og lengde, og befinner seg langs et såkalt 'fonetisk kontinuum'. I andre ord skjer likevel det jeg med Kerswill vil kalle en 'fonologisk uforutsigbar utskiftning av to fonemer'.

4.3.2 Standardisering, modernisering og normalisering

I analysekapittelet bruker jeg begrepet 'normalisert form' når jeg presenterer variabler, og dette krever derfor en avklaring av hvordan jeg bruker begrepet. Som jeg skriver ovenfor, er dette et litt vanskelig begrep i norsk sammenheng. Normalisert form viser i denne oppgaven til former som brukes i det som gjerne kalles 'standardnære varieteter' f.eks. standardnært østnorsk eller moderne bergensk (men også andre steder). Dette mønsteret er valgt for å strukturere variablene fordi det er det mest regelstyrte mønsteret for /æ/ og /e/ i norsk, der /æ/ hovedsakelig kommer før /r/.

I noen ord sammenfaller hverken /æ/ eller /e/ med normalisert form, og disse er plassert i en egen tabell. Jeg har kategorisert disse formene som 'moderne' fordi de som regel ikke er normaliserte former, men varianter av de tradisjonelle dialektformene der vokalrealiseringen har endret seg.

Skriftnært kan være en nyttig betegnelse på noen av disse formene, f.eks. når [tæ:ge] 'tar' blir til [ta:ɐ] (nn. tar/tek, bm. tar) eller [læ:sa] 'å lese' blir til [le:sa] (nn. lesa/lese, bm. lese). Skriftnært er likevel ikke et særlig nyttig begrep når man skal si noe om vokalene /e/ og /æ/, da disse vokalene er normert på lite konsekvente måter i skriftspråkene. Avdialektisering kan også være et nyttig begrep, og kan forklarer hvorfor den jærsk formen [kefoɔ] 'hvorfor' blir til den mer utstrakte formen [kofɔɔ].

Det kan likevel være svært ulike språklige utviklingsprosesser som ligger bak hvert enkelt ord. Dette kan være analogi, forenkling, tilnærming til skriftspråket, tilnærming til standardnære varieteter eller til bymålene nord i regionen. Jeg mener derfor at 'moderne' er den mest nyttige måte å betegne akkurat disse spesielle formene på.

5 Metode

Metodekapittelet vil ta for seg metodiske valg som har blitt tatt i gjennomføringen av prosjektet. Jeg vil forklare hvilke fremgangsmåter som er brukt under datainnsamlingen og vise mulig feilkilder som kan ha hatt innflytelse på resultatene. Jeg vil også grunnngi vurderingene som har blitt gjort underveis og hvordan disse vurderingene forholder seg til det teoretiske rammeverket som jeg har hentet fra sosiolingvistisk forskning.

5.1 Datagrunnlag

Datagrunnlaget består av sosiolingvistiske intervju og persespjonstester med 15 informanter. De ble utført høsten 2020 med informanter som da var elever ved 10. trinn på Bryne Ungdomsskule. Disse vil bli beskrevet i mer detalj under. For å studere endringer må man også ha et komparativt grunnlag. Her har jeg støttet meg på en kombinasjon av skriftlige kilder fra tidligere undersøkelser, og opptak fra 1972 som jeg har fått tilgang til i LIA-korpuset. Disse vil også bli beskrevet i nærmere detalj under. Jeg har også benyttet Talebanken til UiB for å bekrefte tradisjonell form for noen av ordene. Nedenfor er det satt opp en oversikt over materialet som brukes under talemålsundersøkelsen:

Tabell 14: Oversikt over talemålsmaterialet.

tidsperiode	1972	2020
korpus	LIA-korpuset Intervjuer: Tor Time	Samlet inn av meg høsten 2020
antall informanter	2	15
informantenes alder	69 år	15 – 16 år
kjønn	2 menn	7 kvinner, 8 menn
sted	Time kommune	Time kommune

5.2 Kvalitativ og kvantitativ metode

Innenfor forskningen skiller man gjerne mellom det som kalles kvalitative og kvantitative studier. Denne dikotomien skal demonstrere skille mellom to ulike metodiske tilnæringer til behandling og innsamling av data. Kvantitative studier kjennetegnes ved at materialet er av kvantitativ art. Dette betyr at materialet i en eller annen form kan telles eller måles (Hårstad,

Lohndal og Mæhlum, 2017, s. 53). Kvalitative studier vil derimot se på det som Hårstad m.fl. (2017) kaller «arten, beskaffenheten, karakteren eller [...] opplevelsen» av et gitt fenomen og materialet studeres derfor ofte gjennom «ikke-formaliserte enheter» (s. 53).

Å gjøre et skarpt skille mellom de to metodiske tilnærmingene er vanskelig. Hårstad m.fl. (2017) skriver at det er mer fruktbart å se på de to tilnærmingene som «idealisererte ytterpunkter» på en skala og at de fleste studier vil ha innslag av både kvantitative og kvalitative trekk (s. 53). Min tilnærming er i stor grad kvantitativ fordi den innebærer å hente ut tellbare data fra det språklige materialet. Målet er at dataene ikke bare skal si noen om informantenes språk, men også at de skal kunne generaliseres, og derfor kunne si noe mer generelt om språket til populasjonen informantene er hentet fra. Samtidig tar jeg en rekke kvalitative vurderinger underveis. Drøftinger og tolkninger av resultater vil være av kvalitativ art. Hvordan de kvantitative dataene brukes vil altså i stor grad være knyttet til mine kvalitative vurderinger av dem. Prosjektet plasseres altså på den kvantitative siden av den såkalte 'skalaen', men med noen kvalitative innslag.

5.3 Informantutvalg

5.3.1 Representativt utvalg

Røyneland skriver at den tradisjonelle sosiolingvistikken har fremstilt et krav om at informantutvalget skal være «stort, basert på tilfeldig utval og vere representativt for den aktuelle populasjonen» (2005, s. 203). Jeg har så langt det har vært praktisk gjennomførbart forsøkt å gjøre et utvalg av informanter som er så representativt som mulig. Dette har blitt gjort noe enklere ved at det bare finnes en offentlig ungdomsskole på Bryne, og alle informantene er derfor rekruttert herfra. For å unngå den formen for selvsegmentering som kan oppstå når informantene begynner på videregående skole har jeg ansett ungdomskolen som mest representativt. Jeg rekrutterte informantene med hjelp fra trinnleder ved 10. trinn. Alle elevene ved 10.trinn fikk forespørsel om å være med i undersøkelsen, og av de som ønsket å delta ble tre tilfeldig utvalgt av trinnleder fra hver klasse. Dette ble 15 informanter totalt.

Det ble ikke stilt noe krav til informantene utover at de selv mente de snakket den lokale dialekten. Foreldrebakgrunn ble ikke vektlagt fordi jeg ønsket å si noe om generelle tendenser i språksamfunnet. Foreldrebakgrunn som utvalgs-kriterium og sosial variabel er også noe

omdiskutert, og blir ofte praktisert på ulike måter. I sin undersøkelse fra Sogndal deler Ragnhild Haugen (1997) informantene inn i to grupper. Den ene gruppen har begge foreldre eller mor fra hovedsognet, og den andre gruppen har bare far fra hovedsognet. Hun fant at dette ikke virker å ha noe signifikant utslag på hvor høy tradisjonsprosent informantene hadde. Det hadde imidlertid utslag på de to variablene som handler om veksling mellom /i:,i/ og /e:, e/, altså variabler som har med lydverket å gjøre (s. 106).

Nesse (2008) bruker informanter som har foreldre som var innflyttere i sin undersøkelse fra Bodø. Fordelen med et slikt utvalg er, som Nesse skriver, at «dialekten ungdommene snakker har de først og fremst lært av jevngamle i byen, og ikke av foreldre og besteforeldre» (s. 34). Det er altså ulike praksiser for hvordan man bruker foreldrebakgrunn i sosiolingvistikken. Foreldrebakgrunn som utvalgskriterium kan også i noen tilfeller innebære at man velger bort informanter som utgjør en naturlig del av språksamfunnet. Edit Bugge (2010) skriver blant annet at ved å fortsette å bruke den tradisjonelle familiemodellen i sosiolingvistisk forskning kan man risikere at forskningen i «mindre og mindre grad speiler det samfunnet vi ønsker å beskrive» (s. 97).

Det ble heller ikke stilt krav om bostedstid. Alle informantene hadde imidlertid bodd på Bryne fra de startet på barneskolen. Jeg vil anta at dette er fordi informantene som selv mente de snakket den lokale dialekten naturlig overlappet med informantene som også hadde bodd på Bryne store deler av livet. Selv om kjønn ikke har vært et av undersøkelsens hovedfokus ønsket jeg likevel at kjønnsfordelingen skulle være jevn for å skape et representativt utvalg. Utvalget består derfor av syv jenter og åtte gutter.

5.3.2 Alder

Utvalget av informanter er ikke representativt i den forstand at det dekker alle aldergrupper innenfor språksamfunnet. Alder har vært en mye brukt variabel i sosiolingvistisk forskning, og det finnes en rekke ulike teorier om koblingen mellom alder og språk. Gjennom panelstudier, der de samme informantene blir undersøkt på ulike stadier i livet for å så gjøre en komparativ analyse av funnene, har man funnet at språket endrer seg i løpet av livet.

I sin doktoravhandling bruker Neteland (2014) både panel- og trendstudier for å studere koinéformingsprosessene i Sauda og Årdal. Hun bruker altså både opptak med de samme

informantene på ulike opptakstidspunkt ('panelstudie'), og opptak med ulike informanter, men som representerer samme aldergruppe, på ulike opptakstidspunkt ('trendstudie') (s. 41 og 44). Slike studier blir kalt studier i virkelig tid. Neteland finner at panelinformantene har noen språklige endringer mellom opptakene, og da i retning av de yngre språkbrukernes talemål (s. 85).

Selv om man kan finne variasjon innenfor en diakront stabil variabel hos f.eks. ungdom er det ikke gitt at denne variasjonen vil følge dem hele livet. Det er heller ikke gitt at denne variasjonen skal tolkes i retning av en større språklig endringsprosess som vil spre seg videre til hele språksamfunnet. Labov gjør et skille mellom det han kaller *livsfaseendringer* ('age grading') og *generasjonsendringer* ('generational change'). Livsfaseendringer viser til trekk som bare brukes av språkbrukere i noen perioder i livet (dette er typisk i ungdommen eller alderdommen). Generasjonsendringer er imidlertid endringer som er stabile hele livet, og som vil bli videreført til neste generasjon (Wagner, 2012, s. 180 – 181).

Fordi informantutvalget mitt utelukkende består av ungdom i alderen 15 til 16 år er det vanskelig å fastslå at variasjonen er et tegn på en større språklig endringsprosess. Det kan også være snakk om livsfaseendringer som bare er til stede i en gitt periode i livet, og eventuelle generasjonsendringer må derfor bli grundigere dokumentert gjennom mer omfattende panelstudier.

5.4 Innsamling av materialet

5.4.1 Praktiske hensyn

Datainnsamlingen ble gjort over to dager. Informantene ble delt inn i fem grupper, der tre informanter ble intervjuet sammen. Dette var et valg som ble tatt av skoleledelsen fordi det på den måten var lettere å samkjøre intervjuene med undervisningen. Intervjuene ble gjort av meg. Jeg har vokst opp på Bryne, og har en dialekt som ligner informantenes. Jeg fikk tildelt et grupperom på skolen der intervjuene og persepsjonstestene ble utført. Lengden på intervjuene varierte noe, men alle varte mellom 40 og 60 minutter. Alle gruppene bestod av enten to jenter og en gutt, eller to gutter og en jente. Jeg fikk låne opptaksutstyr fra Universitetet i Bergen som bestod av to mikrofoner. Av smittevern hensyn måtte informantene sitte spredt, og mikrofonene ble derfor plassert på hver sin side av et bord med en informant på hver side og en i midten.

Dersom gruppen bestod av en jente og to gutter ble jenta plassert i midten (eller omvendt hvis gruppen bestod av to jenter og en gutt ble gutten plassert i midten). Slik kunne jeg lettere skille mellom stemmene til informantene når jeg hørte gjennom opptakene etterpå. Lyden på opptaket var god, og det var ikke noen problemer å høre på og analysere opptakene etterpå. Av personvershensyn kunne ikke informantene si navnet sitt på opptaket, og jeg noterte derfor hvilken informant som satt på hvilken side. Jeg noterte også litt annen informasjon som f.eks. x snakker om svømming, slik at jeg kunne kjenne igjen informantene når jeg bearbeidet materialet etterpå.

Før intervjuet begynte gikk jeg gjennom informasjonsskriv og samtykkeerklæring med informantene, og svarte på eventuelle spørsmål de hadde om undersøkelsen. Både informasjonsskrivet og samtykkeerklæringen ligger vedlagt. Prosjektet er godkjent av Norsk senter for forskningsdata, og det er registrert i UiB sitt interne system RETTE.

5.4.2 Gjennomføring av intervjuene

Intervjuene kan kategoriseres som halvstrukturerte. Jeg hadde en intervjuguide (se vedlegg 2) som ble brukt for å strukturere intervjuene, men samtalene varierte ut ifra hva informantene var mest interesserte i å snakke om. Spørsmålene handlet om skole, fritid, interesser, språk, opplevelser av hjemstedet og om generasjonsforskjeller mellom dem og deres foreldre. Det var sistnevnte tema informantene som regel ville snakke mest om. Spørsmålene om språk ble spart helt til slutt for å ikke gjøre informantene for oppmerksomme på hva som ble undersøkt. Jeg opplevde at de fleste informantene snakket mye og ganske fritt, men dette varierte noe mellom ulike informanter og ulike grupper. I slutten av intervjuet gav jeg informantene noen bilder de skulle se på og ba dem deretter om å fortelle hva de så. Bildene var valgt ut for å få informantene til å si noen bestemte ord, for eksempel vær og drar. Det viste seg at å gjennomføre bildetest med tre informanter ble litt vanskelig. Dette førte ofte til at to av informantene bare sa seg enig med en av informantenes beskrivelse av bildene. Selv om bildetestene ikke var helt vellykkede, fikk jeg tilstrekkelig med materiale å undersøke.

5.4.3 Gjennomføring av persepsjonstest

Etter at intervjuene og bildetestene var gjennomført skulle informantene være med på en persepsjonstest. Denne ble gjennomført med en informant om gangen mens de to andre ventet utenfor rommet. Målet med testen var å se om informantene oppfattet /e:/ og /æ:/ som betydningskillende i to utvalgte minimale par. Testen var oppbygd slik at to ulike lokale talemålsbrukere leste opp hver sin ordliste med fire ord som inngikk i to minimale par. De samme ordene ble opplest i begge ordlistene, men ordene kom i ulik rekkefølge i de to ordlistene. Dette vil si at informantene hørte hvert ord to ganger. Informantene skulle deretter skrive ned hvilke ord de hørte. De minimale parene er skissert nedenfor i tabell. Vokalrealiseringen som er skrevet nedenfor er den tradisjonelle.

Tabell 15: Minimale par i persepsjonstesten.

ord	uttalevariant
vi	[me:]
med	[mæ:]
vær 'metrologisk tilstand'	[ve:ɐ]
å være, inf.	[væ:ɐ]

Begge oppleserne har en uttale som kategoriseres som tradisjonell. Det er en kvinne og en mann som leser, og de er begge i tyveårene. Jeg ba informantene skrive ordene på standardisert nynorsk eller bokmål. Jeg brukte standardformuleringen «[han/hun] leser opp fire ord. Hvor mange av dem som er like eller ulike er det opp til deg å avgjøre». Informantene fikk høre gjennom så mange ganger de ønsket, og alle bortsett fra en informant hørte gjennom hver ordlistene minst to ganger, og noen så mye som tre eller fire ganger.

5.5 Metodiske vurdering under datainnsamlingen

5.5.1 Intervjuene

Sosiolingvistikken etter Labov har vært opptatt av å studere hverdagspråket ('the vernacular'), noe han selv definerer som «the style in which [...] the minimum attention is paid to speech»

(1972, s. 112). Språket endrer seg etter situasjon og samtalepartner. Labov peker selv på paradokset som oppstår når man skal forsøke å observere hverdagsspråket: «we want to observe how people speak when they are not being observed» (1972, s.113). Under intervjuene ønsket jeg at informantene skulle være minst mulig bevisste på egen språkbruk. Det finnes imidlertid en rekke faktorer som kan ha gjort informantene bevisste på hvordan de selv snakket. Det første er at intervjusituasjonen kan føles formell. Informantene ble intervjuet innenfor en skolesammenheng, og av og til sammen med klassekamerater de kanskje ikke snakket så mye med til vanlig. Opptaksutstyret var også veldig synlig for informantene, og man kan tenke seg at dette førte til at de ble oppmerksomme på at samtalene ble tatt opp. Jeg forsøkte derfor å gjøre intervjuene så lite formelle som mulig, og prøvde å la informantene styre samtalene uten at jeg brøt inn.

5.5.2 Persepsjonstesten

En feilkilde ved persepsjonstesten er knyttet til elevenes skriveferdigheter. Jeg ba informantene skrive standardisert nynorsk eller bokmål, eller slik de ville skrevet i en 'skolestil'. Noen av informantene brukte former som ikke finnes i noen rettskriving (f.eks. 'mæ'), og andre finnes i rettskrivingen, men er ikke i samsvar med målformen informantene ellers bruker (f.eks. nynorskbrukere som skriver ordet 'vær', eller bokmålsbrukere som skriver 'me'). Flere av informantene oppgav også at de ikke visste hvilket hovedmål de hadde, og disse skrev ofte en blanding av nynorsk og bokmål. Alle disse forholdene kan gjøre det vanskelig å avgjøre hvilke ord informantene ville frem til. Dette har derfor påvirket hvordan jeg har valgt å behandle data fra persepsjonstesten. Jeg har valgt å hovedsakelig systematisere svarene etter informanter, fordi en slik systematisering ikke vil styres av informantenes skriveferdigheter i like stor grad. Slik kan jeg i større grad legge vekt på om informantene tolket ordene i hvert minimale par som like eller ulike, og skriveferdigheter vil derfor være av mindre betydning. Jeg har også valgt å samle resultatene i en overordnet tabell, men det må merkes at denne er preget av mine tolkninger av informantenes svar. Jeg tok også opptak av testen slik at det var mulig å finne eventuelle feilkilder som kan ha påvirket testen.

Jeg presiserte for informantene at det ikke var noen riktig eller feil måte å løse oppgaven på, men flere av informantene ville likevel at jeg skulle sjekke om de hadde gjort det riktig. Noen spurte meg også om jeg kunne forklare hvilke ord jeg ville frem til. Dersom informantene hadde inntrykk av at det var en riktig måte å løse oppgaven på kan dette ha påvirket testen. Det

er imidlertid ikke helt lett å avgjøre hvordan dette ville ha virket inn på resultatene, men jeg opplevde at informantene kunne bli litt stresset:

Intervjuer: *Det er ikke en prøve. Det finnes ikke noe riktig eller galt svar.*

Informant 2.1: (latter) *Vel, det følte litt som en.*

En annen problemstilling som dukket opp var at for noen av informantene fantes det en avstand mellom hvordan de selv brukte ordene, og hvordan de ble brukt ellers i språksamfunnet: «Skal jeg si [her i betydning skrive] hva jeg hadde sagt av det, eller hva jeg hørte?». Slik jeg tolker utsagnet er informanten usikker på om hun skal tolke ordene slik hun selv bruker dem, eller slik hun vet at andre i språksamfunnet bruker dem. Jeg burde ha presisert for alle informantene at de skulle tolke ordene slik de hørte dem. Dette utsagnet kom fra første informant i den andre gruppen. Det er kun informantene i den første gruppen som ikke har fått beskjed om at de skal tolke ordene slik de hører dem. Resten av informantene har fått denne beskjeden. Det er vanskelig å avgjøre om dette eventuelt har påvirket resultatene i den første gruppen.

5.5.3 Hvordan forholde seg til historiske kilder

Det finnes sjeldent opptak fra fortiden som er perfekte for nyere undersøkelser, og det finnes noen metodiske problemer knyttet til de eldre opptakene. Opptakene som er brukt er fra Time kommune, de er fra 1972. De består av to informanter totalt og begge er menn. Det hadde selvsagt vært ønskelig med noen kvinnelige informanter, men fordi kjønn ikke har vært en sentral del av min problemstilling mener jeg at dette ikke er veldig problematisk. Informantene i opptakene er begge 69 år, og de er derfor i en annen aldersgruppe enn informantene i mine opptak. Det som imidlertid utgjør det største problemet er at utvalget bare består av to informanter, og jeg har derfor også støttet meg på andre skriftlige kilder. Jeg har også benyttet Talebanken til Universitetet i Bergen som et supplement for å etablere den tradisjonelle former i noen av ordene jeg undersøker.

5.6 Bearbeiding av materialet

Intervjuene ble først transkribert i sin helhet. Disse er transkribert talemålsnært, men ikke i IPA-format. Deretter ble de gjennomgått en rekke ganger for å transkribere de aktuelle lydene i IPA-format. De vokalene som var vanskelige å kategorisere ble sortert bort. Resultatene fra

persepsjonstesten ble strukturert og samlet i tabeller. 1972-materialet var allerede transkribert og det var derfor søkbart i Lia-korpuset. Her har jeg i hovedsak brukt funksjonen «simple» og søkt på det aktuelle ordet på normert nynorsk. Jeg har også hørt gjennom hvert enkelt ord fordi transkripsjonen av vokalene ikke alltid var helt riktig. Når jeg søkte på stedsadverbet 'der' fikk jeg også opp treff på det formelle subjektet 'der'. Det samme gjelder når jeg har søkt på den ortografiske formen 'det', der fikk jeg også treff på det formelle subjektet 'der'. I begge disse tilfellene har jeg lastet ned materialet i excel, og sortert bort tilfeller av 'der' som formelt subjekt.

5.6.1 Hvordan undersøke vokaler

Vokalrealisasjoner kan kategoriseres langs noen relativt faste dimensjoner som høyde, rundhet og hvorvidt de er fremre eller bakre. Forskjellen /e:/ og /æ:/ er knyttet til høyden på vokalene, der /æ:/ regnes som lav, mens /e:/ regnes som mellomhøy eller mellomlav. Begge er altså fremre, og urundede vokaler som kan skisseres slik [+fremre, -rund]. [æ:] vil mer presist kategoriseres som [+fremre, -rund, +lav], mens [e:] vil kategoriseres som [+fremre, -rund, -lav, -høy]. Problemet med disse kategoriseringen er at de ikke er absolutte, og forholdet mellom /e:/ og /æ:/ er derfor ganske flytende. Jeg har derfor sortert bort de realiseringene som var vanskelige å kategorisere, men dette utgjorde en veldig liten andel av de totale realiseringene.

Min inngang til analysen er inspirert av Paul Kerswills tanker om koblingen mellom fonologisk variasjon og leksikalske enheter. Dette vil si at variasjonen ikke nødvendigvis påvirker hele fonologiske eller grammatiske klasser, men snarere enkelte leksikalske enheter eller grupperinger. L. Milroy kaller disse fonoleksikalske grupper eller klasser ('phonolexical sets'). Hun skriver at «[the] composition of these sets is not phonologically predictable, but seem to reflect the existence in the past of distinct sets of items which have merged in modern speech communities» (1987, s. 131).

Fordi den leksikalske grupperingen ikke beror på rent fonologiske trekk er det vanskelig å spesifisere hvilke ord som skal inngå i grupperingene. Ordene jeg har valgt ut er basert på komparativ analyse av de eldre kilder med opptak jeg gjorde til min bacheloroppgave¹⁰. Her ble noen ord gruppert samme ut fra et rent endringsperspektiv, og ord jeg anså som relevante

¹⁰ Dette er opptak gjort med 8.klassinger ved den samme skolen som der jeg har hentet inn det nye materialet.

hadde enten ulike realiseringer av /æ:/ og /e:/ i de eldre kildene og de nye opptakene, eller så hadde ordene ulike realiseringer av /e:/ og /æ:/ blant ulike informanter. I noen tilfeller hadde også /æ/ eller /e/ blitt erstattet av et annet fonem. Noen ord har også blitt en del av analysen fordi vokalrealisasjon ikke virket å ha endret seg, og dette perspektivet er også interessant.

6 Resultater fra intervjuene

I dette kapittelet vil jeg legge frem de språklige resultatene fra intervjuene. Jeg har valgt ut noen bestemte ord som er interessante i et rent endringsperspektiv. Det var i utgangspunktet ikke gitt hvordan disse ordene skulle plasseres sammen i tabeller. Jeg startet med å strukturere resultatene etter fonologiske prinsipper, men opplevde da at tabellene ble vanskeligere å lese og at de ikke like tydelige demonstrerte hvilke endringstendenser det er snakk om.

Jeg har derfor først valgt å strukturere dem sammen ut fra hvorvidt vokalrealisering med /æ/ eller /e/ sammenfaller med normalisert form eller ikke. Det finnes imidlertid noen ord der hverken /æ/ eller /e/ sammenfaller med vokalrealiseringen i normalisert form. Disse er plassert i en egen tabell med en egen kolonne som viser ‘moderne form’. Til slutt er det noen ord som det av ulike grunner er mest nyttig å kategorisere sammen, og disse er plassert sammen helt til slutt i egne tabeller.

Hva som ligger i begrepet ‘normalisert’ er nærmere beskrevet i delkapittel 4.3.2. I disse tabellene dreier det seg om hvorvidt mønsteret sammenfaller med det som finnes i ‘standardnære’ varieteter, f.eks. Oslo eller Bergen. Formene som blir plassert under ‘moderne’ er innbyrdes forskjellige, og hvilken tilnærming jeg har til dette begrepet er også beskrevet i delkapittel 4.3.2. Dette kan bety at formen har endret seg helt f.eks. når [dʁæ:ge] blir til [dʁa:ʁ], eller det kan bety at vokalen har endret seg, f.eks. [kefoʁ] blir til [koføʁ].

6.1 Resultater i tabell

Nedenfor er resultatene presentert i tabeller. Kolonnen til venstre viser leksem. Det første ordet som vises i tabellen er *perle*, her er både bestemt og ubestemt form representert i tallene. Dette er gjort for noen av substantivene der bestemthet ikke er av betydning for vokalrealiseringen. I tabellen har jeg også valgt å slå sammen flere verbformer for noen av verbene, og dette blir skrevet i kolonnen hvis det er tilfellet. I kolonnen i midten har jeg skissert de ulike uttalevariantene, og man kan derfor se hvilke uttalevarianter som er lagt til grunn for tallskisseringen i høyre kolonne. Høyre kolonne viser i tall hvor mange av de aktuelle realiseringene informantene har. Jeg har valgt å først vise tabellen for 2020-materialet og deretter en tabell for 1972-materialet.

Noe av problemet med historisk materiale, som jeg peker på i metodekapittelet, er at det ikke alltid passer helt med det nyere materialet. Det er derfor noen ord som mangler i 1972-materialet og som gjør at sammenligningen av materialene ikke blir helt perfekt. De ordene som ikke er representert i 1972-materialet skal likevel være beskrevet andre steder, jf. delkapittel 3.3.1.

6.2 Variabel 1: Vokalrealisering med /æ/ sammenfaller med normalisert form.

Tabellen nedenfor viser variabelen som jeg har valgt å kalle «vokalrealisering med /æ/ sammenfaller med normalisert form». Dette vil si at vokalrealiseringen følger det østnorske mønsteret med /æ/ før /r/. Innenfor denne variabelen har de fleste ordene også tradisjonelt hatt realiseringen med /æ/. Det finnes to unntak her *vær* (‘metrologisk tilstand’) og *der* (‘stedsadverb’) disse har tradisjonelt hatt realiseringer med /e/.

Tall fra 2020-materialet

Tabell 16: Variabel 1: Tall fra 2020 materialet.

<i>leksem</i>	<i>uttalevarianter</i>		<i>tall</i>	
	/æ/	/e/	/æ/	/e/
<i>perle, bf. og ub.f.</i>	[pæ:ɾla], [pæ:ɾlo]	[pe:ɾla], [pe:ɾlo]	8	1
<i>her</i>	[hæ:ɾ]	[he:ɾ]	36	1 ¹¹
<i>klær</i>	[klæ:ɾ]	[kle:ɾ]	20	0
<i>hver, hverandre, hvert</i>	[kvæ:ɾ], [kvæ:ɾandre], [kvæ:ɾt]	[kve:ɾ], [kve:ɾandre], [kve:ɾt]	11	1
<i>ferdig</i>	[fæɾi], [fæɾdi]	[feɾi], [ferdi]	4	0
<i>å være, inf.</i>	[væɾ]	[veɾ]	25	0
<i>vær, bf. og ub.f.</i>	[væɾ] [væɾe]	[veɾ] [veɾe]	9	0

¹¹ Det er en realiseringer av [he:ɾ], men informanten retter på seg selv, og sier [hæ:ɾ] rett etterpå.

<i>der</i>	[dæɾ]	[deɾ]	0	24
<i>å bære, inf. og pres.</i>	[bæ:ɾe]	[be:ɾe]	3	0

Tall fra 1972-materialet

Tabell 17: Variabel 1: Tall fra 1972-materialet.

<i>leksem</i>	<i>uttalevarianter</i>		<i>tall</i>	
	/æ/	/e/	/æ/	/e/
<i>her</i>	[hæ:ɾ]	[he:ɾ]	31	1
<i>klær</i>	[klæ:ɾ]	[kle:ɾ]	1	0
<i>hver, hverandre, hvert</i>	[kvæ:ɾ], [kvæ:ɾandre], [kvæ:ɾt]	[kve:ɾ], [kve:ɾandre], [kve:ɾt]	11	0
<i>ferdig</i>	[fæ:ɾige], [fæ:ɾig]	[fe:ɾi], [fe:ɾdi]	3	0
<i>å være, inf.</i>	[væ:ɾa], [væ:ɾ]	[ve:ɾa], [ve:ɾ]	20	2
<i>der</i>	[dæ:ɾ]	[de:ɾ]	10	87

6.2.1 Sammenfatning av resultatene

Vær og der: Det eneste ordene som har endret seg her er *vær* der alle informantene bruker den nye formen [væ:ɾ]. Dette er også et ord som tradisjonelt har realiseringer med /e/. *Der*, som også tradisjonelt har hatt realisering med /e/, virker imidlertid uendret. Alle realiseringer av *der* i 2020-materialet er med /e/. Det interessant her er at *der* har flere realiseringer som [dæ:ɾ] i 1972-materialet, altså 10, enn den har i 2020-materialet, der det ikke finnes noen.

Ferdig: I 2020-materialet har *ferdig* to ulike realiseringer. Det finnes en realisering av [fæ:ɕi], mens resten blir realisert som [fæ:ɕdi]. I 1972 materialet er to av realiseringene [fæɕige], og en av [fæɕig]. Vokalen har altså ikke endret seg, men formene er fortsatt svært ulike. I 2020-materialet har /g/ falt bort, og alle bortsett fra en realisering har innskudd med /d/ i likhet med den skriftmålsnære formen *ferdig*.

Å være, inf.: En annen form der vokalrealiseringen er uendret, men der ordformen likevel har endret seg er i variabelen *å være, inf.* I 2020-materialet er alle realiseringene av dette ordet enstavelsesformen [væ:ɕ]. I 1972-materialet er det 13 realiseringer av tostavelsesformen [væ:ɕa], og 7 realiseringer av enstavelsesformen [væ:ɕ].

6.3 Variabel 2: Vokalrealisering med /e/ sammenfaller med normalisert form

Tabellen nedenfor viser variabelen som jeg har valgt å kalle «vokalrealisering med /e/ sammenfaller med normalisert form». Innenfor denne variabelen har alle ordene tradisjonelt hatt realiseringen med /æ/. Det eneste ordet som jeg ikke har funnet beskrevet som tradisjonelt realisert med /æ/ er *ferie*, og så vidt jeg vet blir ikke dette ordet beskrevet noen steder. Jeg har likevel valgt å ta med ordet fordi det følger et mønster som ligner de andre ordene.

Tall fra 2020-materialet

Tabell 18: Variabel 2: Tall fra 2020-materialet.

<i>leksem</i>	<i>uttalevarianter</i>		<i>tall</i>	
	/æ/	/e/	/æ/	/e/
<i>å lese, inf. og pres.</i>	[læ:sa], [læ:se]	[le:sa], [le:se]	7	7
<i>å trener, inf. pres. og pret.¹²</i>	[tɾæ:na], [tɾæ:ne], [tɾæ:nte]	[tɾe:na], [tɾe:ne], [tɾe:nte]	7	3
<i>ferie bf. og ub.f.</i>	[fæ:ɕie], [fæ:ɕien]	[fe:ɕie], [fe:ɕien]	3	0

¹² Det er også en realisering av ‘træningssenter’ og tre realiseringer av ‘træning’.

<i>sete</i>	[sæ:de]	[se:de]	3	4
<i>med</i>	[mæ:]	[me:]	38	49
<i>det</i>	[dæ:]	[de:]	228	340
<i>bedre</i>	[bæ:ɾe], [bæ:dɾe]	[be:ɾe] [be:dɾe]	9	3

Tall fra 1972-materialet

Tabell 19: Variabel 2: Tall fra 1972-materialet.

<i>leksem</i>	<i>uttalevarianter</i>		<i>tall</i>	
	/æ/	/e/	/æ/	/e/
<i>sete</i>	[sæ:de]	[se:de]	1	0
<i>med</i>	[mæ:]	[me:]	112	76
<i>det</i>	[dæ:]	[de:]	214	386
<i>bedre</i>	[bæ:ɾe], [bæd:ɾe]	[be:ɾe] [be:ɾe]	5	1

6.3.1 Sammenfatning av resultatene

Her mangler det et par ord i 1972-materialet, og det er derfor bare tre ord som danner sammenligningsgrunnlaget. De andre ordene er imidlertid beskrevet andre steder, med unntak av *ferie* som jeg nevner ovenfor. Innenfor denne variabelen er det flere innslag av ny form enn innenfor forrige variabel.

Trener, leser og ferie: I 2020 materialet har *å lese, inf. og pres.* 7 realiseringer med /æ/ og 7 med /e/. *Trene, inf., pres. pret.* har færre innslag av ny form. Her er det 7 realiseringer av den

tradisjonelle formen og 3 realiseringer av den alternative formen med /e/. *Ferie* blir konsekvent realisert med /æ/, mens *sete* har 4 realiseringer med /æ/ og 3 med /e/.

Med: Flertallet av realiseringene av *med* i 2020-materialet er med /e/, men her det også et betydelig innslag av realiseringer med /æ/. I 1972-materialet er det motsatt, der flertallet av realiseringene av *med* er med /æ/, mens det finnes et stort innslag av realiseringer med /e/. Prosentvis er fordelingen slik: I 2020-materialet er 44 prosent av realiseringene med /æ/, mens 56 prosent er med /e/. I 1972-materialet er 60 prosent av realiseringene med /æ/, og 40 prosent av realiseringene er med /e/. Prosentvis er fordelingen mellom [mæ:] og [me:] ganske lik, men der [me:] er i flertall i 2020-materialet, er [mæ:] i flertall i 1972-materialet.

Bedre: Et annet ord som må kommenteres er *bedre*. I 2020-materialet er det 4 realiseringer av *bedre* som [bæ:ɐe], 5 som [bæ:dɐe], og 3 som [be:dɐe]. I 1972-materialet er 5 realiseringer av *bedre* som [bæ:ɐe], og 1 som [bei:ɐe]. I ordet *bedre* har altså vokalrealiseringen holdt seg relativt stabil. Men det finnes innslag av to nye former. I 2020-materiale virker det som den eldre formen [bæ:ɐe] og den skriftmålsnære eller standardnære formen *bedre* har blitt til en kompromissform i [bæ:dɐe]. I likhet med [fæ:ɔdi] har man også her fått ett innskudd av /d/ som gjør at ordet blir likere den skriftmålsnære formen. I 2020-materialet har man også 2 innslag av den normaliserte formen [be:dɐe]. Her har vokalen også endret seg. I 1972-materialet har man også ett innslag av [bei:ɐe], der ordet har diftong. Vokalisering av gammel ð er vanlig flere steder på Vestlandet, og det er ikke utenkelig at denne formen har vært brukt på Jæren tidligere.

Det: Kaja Borthen (2011, s. 128-129) foreslår at den ortografiske formen *det* kan svare til 7 ulike leksemer i norsk. Jeg vil på ingen måte utelukke at ulike *det* leksemer kan ha ulike vokalrealiseringer. Men dette ble for omfattende å ta for seg i denne oppgaven, og jeg har derfor slått sammen alle formene sammen. Prosentvis er fordelingen nesten helt lik i 2020- og 1972-materialet. I 2020-materialet er 60 prosent av realiseringene [de:], mens 40 prosent av realiseringene er [dæ:]. I 1972-materialet er 64 prosent av realiseringene [de:], mens 36 prosent av realiseringene er [dæ:].

6.4 Variabel 3: Vokalrealisering der normalisert form er hverken /æ/ eller /e/.

Nedenfor ser man tabellen for variabelen jeg har kalt «vokalrealisering i normalisert form er hverken /æ/ eller /e/». I denne tabellen er alle uttalevariantene som er plassert i venstre kolonne under /æ/ tradisjonelle, men med to unntak. Formen *å gi, pres.* har tradisjonelt blitt realisert med /e/ som [je:ɕ] og danner et minimalt par med *å gjøre, pres.* [jæ:ɕ]. Formen *hvorfor* blir også beskrevet som tradisjonelt realisert med /e/ som [kefoɕ].

Tabellene for 2020 og 1972-materialet er også litt ulike her. Under tabellen for 2020-materialet har jeg plassert formene [ble:], [ble:ɕ] i venstre kolonne, og i 1972 materialet har jeg plassert [væ:ɕta], [væ:ɕte] i venstre kolonne. Dette er fordi det var disse realiseringene som ble brukt i det aktuelle materialet, og det ble derfor enkles å gjøre det slik i tabellene. Formene [væ:ɕta], [væ:ɕte] har ingen realiseringer i 2020-materialet, og [ble:], [ble:ɕ] har ingen realiseringer i 1972-materialet.

Tall fra 2020-materialet

Tabell 20: Variabel 3: Tall fra 2020-materialet.

<i>leksem</i>	<i>uttalevarianter</i>			<i>tall</i>		
	<i>/æ/</i>	<i>moderne</i>	<i>/e/</i>	<i>/æ/</i>	<i>moderne</i>	<i>/e/</i>
<i>kommer</i>	[çæ:me], [ʃæ:me]	[kom:e]	[çe:me], [ʃe:me]	0	45	0
<i>drar</i>	[dɕæ:ge]	[dɕa:ɕ]	[dɕe:ge]	0	5	0
<i>tar</i>	[tæ:ge]	[ta:ɕ]	[te:ge]	1	25	0
<i>å bli, inf.</i> <i>og pres.</i>	[væ:ɕta] [væ:ɕte]	[bli:] [bli:ɕ]	[ble:] [ble:ɕ]	0	34	3
<i>å gi, inf. og</i> <i>pres</i>	[jæ:] [jæ:ɕ]	[ji:] [ji:ɕ]	[je:] [je:ɕ]	0	2	5
<i>å gjøre,</i> <i>inf. og</i> <i>pres.</i>	[jæ:ɕ] [jæ:ɕ]	[jøɕ:] [jøɕ:ɕ]	[je:ɕ] [je:ɕ]	26	5	0

<i>å spille</i> ¹³ , <i>inf. og pres.</i>	[spæ:la], [spæ:le]	[spil:e], [spil:er]	[spe:la], [spe:le]	12	0	0
<i>hva</i>	[kæ]	[ka]	[ke]	26	0	13
<i>hvorfor</i>	[kæfoɕ]	[kofoɕ]	[kefoɕ]	2	2	4
<i>er</i>	[æ]	-	[e]	279	-	34

Tall fra 1972-materialet

Tabell 21: Variabel 3: Tall fra 1972-materialet.

<i>leksem</i>	<i>uttalevarianter</i>			<i>tall</i>		
	<i>/æ/</i>	<i>moderne</i>	<i>/e/</i>	<i>/æ/</i>	<i>moderne</i>	<i>/e/</i>
<i>kommer</i>	[çæ:me], [ʃæ:me]	[kom:e]	[çe:me], [fe:me]	4	0	1
<i>drar</i>	[dɕæ:ge]	[dɕa:ɕ]	[dɕe:g]	1	0	0
<i>tar</i>	[tæ:ge]	[ta:ɕ]	[te:ge]	1	0	0
<i>å bli, inf. og pres.</i>	[væ:ɕta] [væ:ɕte]	[bli:] [bli:ɕ]	[ve:ɕta] [ve:ɕte]	3	0	0
<i>å gjøre, inf. og pres.</i>	[jæ:ɕa] [jæ:ɕ]	[jø:ɕ], [jøɕ:]	[je:ɕ]	4	0	1
<i>hva</i>	[kæ:]	[ka:]	[ke:]	8	7	0
<i>er</i>	[æ]	-	[e]	38	0	23

6.4.1 Sammenfatning av resultatene

Verbene

¹³ Det er også to realiseringer av [spælɕ] ('spiller') og en realisering av [spæl] ('et spill').

Det er under denne variabelen man finner de mest utpregede forskjellene mellom det nye og det eldre materialet.

Kommer, drar og tar: Den største forskjellen ser man i verbene. I 2020-materialet finnes det ingen realiseringer av [çæ:me] ('kommer') eller [dʁæ:ge] ('drar') og disse ordene blir konsekvent realisert som [kom:e] og [dʁa:ɤ]. Mønsteret er likt for [tæ:ge] ('tar') der det finnes en realisering av den tradisjonelle formen, men resten av realiseringene er [taɤ].

Å bli, inf og pres: De tradisjonelle formene [væ:ɤta], [væ:ɤte] ('å bli, inf. og pres. ') finnes det heller ingen tilfeller av i 2020-materialet. Denne har to alternative realiseringer, henholdsvis [bli:], [bli:ɤ] og [ble:], [ble:ɤ]. Førstnevnte er i klart flertall, mens det bare finnes 3 realiseringer av sistnevnte.

Å gi, å gjøre og å spille: Verbene *å gi, inf. og pres.*, *å gjøre, inf. og pres* og *å spille, inf. og pres.* er litt ulike de andre verbene. 'Å gjøre, inf. og pres' har stort sett beholdt den tradisjonelle formen [jæ:ɤ], men det finnes noen innslag av formen [jɔɤ:], men denne er imidlertid i mindretall. Det samme gjelder for 'å gi, inf. og pres.' der de fleste realiseringene er av den tradisjonelle formen [je:], [je:ɤ], men der det finnes tilfeller av [ji:], [ji:ɤ]. Det verbet som i størst grad har beholdt den tradisjonelle formen er 'å spille, inf. og pres.', der alle realiseringene er med /æ/.

Er: Presensformen av verbet *å være, pres.*, altså *er*, har de to realiseringene [æ:] og [e:]. Prosentvis er fordelingen ulik i de to materialene: I 2020-materialet er 89 prosent av realiseringene av *er* [æ:], mens i 11 prosent av realiseringene er [e:]. I 1972-materialet er 62 prosent av realiseringene [æ:], mens 38 prosent av realiseringene er [e:]. Her ser man altså at det nye materialet har høyere innslag av den tradisjonelle formen enn materialet fra 1972.

De verbene som har endret seg mest, som altså er *tar*, *kommer* og *drar*, er også de verbene der man har vokalendring i presensformen av verbene. Verbet *å verte, pres. og inf.*, som også er blant de verbene der man finner størst endring, har imidlertid samme vokal i infinitiv og presens, og passer ikke helt inn i dette mønsteret. *Verte* og *bli* er likevel to ulike leksem, selv om man i mange norske dialekter har man komplementær bøyning av disse to verbene (*bli* – *blir* – *vart* – *har vorte*). I mitt 2020-materiale har jeg imidlertid utelukkende treff på presens perfektum formen har blitt, og det virker ikke som informantene har komplementær bøyning.

I 1972-materialet har man ingen realiseringer av de moderne verbformene. Her er verbene hovedsakelig realisert med /æ/, men man finner tilfeller av de tradisjonelle verbene realisert med /e/. Det er ett tilfelle av *å gjøre, pres.* som [je:ɕ], og ett tilfelle av *å komme, pres.* som [çe:me]. Det er også ett tilfelle av den apokoperte formen [jæ:ɕ] i infinitiv, mens resten realiseringene er av tostavellesformen [jæ:ka]. I 2020-materialet er det ingen tilfeller av tostavellesformen i infinitiv.

Spørreordene hva og hvorfor

Hva: I 2020-materialet er den tradisjonelle formen [kæ:] i flertall, men det er også et betydelig innslag av den alternative formen med /e/, altså [ke:]. Fordelingen her er prosentvis slik: 66 prosent [kæ:] og 33 prosent [ke:]. 1972-materialet er det ingen tilfeller av [ke:], men 8 tilfeller av [kæ:] og 7 tilfeller av [ka:]. Det passer derfor ikke særlig bra å plassere [ka:] under 'moderne' da denne var i flertall i 1972-materialet, men finnes ikke i 2020-materialet. Det er likevel [kæ:] som blir beskrevet som den tradisjonelle formen.

Hvorfor: Dette ordet har ingen realiseringer i 1972-materialet. Det er derfor ikke mulig å rubrisere en av variantene som den tradisjonelle ut fra lyd materialet. I sekundærlitteraturen er likevel [kefoɕ] regnet som den tradisjonelle varianten, om min intuisjon som lokal språkbruker er også at [kefoɕ] er mest brukt blant de eldre. Hvorfor har tre ulike vokalrealiseringer i 2020-materialet, henholdsvis [kæfoɕ], [kofoɕ] og [kefoɕ]. De to førstnevnte har 2 realiseringer hver, mens sistnevnte har 4 realiseringer.

6.5 Ord som ikke passer inn ovenfor

Noen av ordene som inngår i undersøkelsen passer imidlertid ikke inn i noen av tabellene ovenfor, eller mer presist gir det ikke mening å se ordene i lys av disse kategoriene. Jeg har derfor valgt å lage separate tabeller for disse ordene. Dette er blant annet ord som det er naturlig å kategorisere sammen, som f.eks. pronomene. En av tabellene viser også monoftongeringen av diftongen /ai/ før /r/. Den ene tabellen er altså laget ut fra grammatiske kriterium, mens den andre handler om fonologiske kriterium.

6.6 Variabel 4: Pronomen

Tabellen nedenfor viser pronomen. Innenfor denne variabelen har de fleste ordene tradisjonelt blitt realisert med /æ/. Det finnes ett unntak her, og det er ordet *vi*. Dette ordet har tradisjonelt hatt formen [me:].

Tall 2020-materialet

Tabell 22: Variabel 4: Tall fra 2020-materialet.

<i>leksem</i>	<i>uttalevarianter</i>		<i>tall</i>	
	/æ/	/e/	/æ/	/e/
<i>jeg</i>	[æ:g], [æ:]	[e:g], [e:]	259	247
<i>meg</i>	[mæ:g]	[me:g]	13	22
<i>seg</i>	[sæ:g]	[se:g]	0	27
<i>deg</i>	[dæ:g]	[de:g]	0	10
<i>vi</i>	[mæ:]	[me:]	0	107

Tall fra 1972-materialet

Tabell 23: Variabel 4: Tall fra 1972-materialet

<i>leksem</i>	<i>uttalevariant</i>		<i>tall</i>	
	/æ/	/e/	/æ/	/e/
<i>jeg</i>	[æ:g], [æ:]	[e:g], [e:]	23	49
<i>meg</i>	[mæ:g]	[me:g]	9	8
<i>seg</i>	[sæ:g]	[se:g]	3	26
<i>deg</i>	[dæ:g]	[de:g]	0	1
<i>vi</i>	[mæ:]	[me:]	0	35

6.6.1 Sammenfatning av resultatene

Under denne variabelen virker det også som lite har endret seg fra 1972 til 2020.

Jeg: Når det gjelder *jeg* som har realiseringene [æ:g], [æ:] og [e:g], [e:] ser prosentendringen slik ut: I 2020-materialet er 51 prosent av realiseringene med /æ/ og 49 prosent av realiseringene med /e/. I 1972-materialet er 68 prosent av realiseringen med /e/, mens 32 prosent av realiseringene er med /æ/. Det er altså høyere andel av den tradisjonelle formen i 2020-materialet enn det er i 1972-materialet.

Meg, deg, seg og vi: Fordelingen mellom [mæ:g] og [me:g] er relativt lik i de to materialene. Det er imidlertid litt høyere andel av [meg] i 2020-materialet enn det er i 1972-materialet. Det er relativt få tilfeller av [sæ:g] i 1972-materialet, og *seg* blir stort sett realisert som [seg]. I 2020-materialet blir *seg* konsekvent realisert som [se:g]. Det samme gjelder *deg* som konsekvent blir realisert som [de:g] i begge materialene. Det imidlertid bare en realisering av *deg* i 1972-materialet. *Vi* blir også konsekvent realisert som [me:] i begge materialene. Det finnes imidlertid 2 realiseringer av *vi* som [mi:] i materialet fra 1972.

6.7 Variabel 5: Monoftongering av /ai/

Denne variabelen ble til under arbeidet når jeg merket at den tradisjonelle diftongen /ai/ ofte ble monoftongert til /æ/ foran /r/. De tre formene der dette var aktuelt var *mer* og *flere*. En interessant merknad er at det er nettopp formene *flere* og *mer* som Kristoffersen (2015, s.15) trekker frem som unntakene fra den normale mønster i østnorsk med /æ/ før /r/. Jeg har skissert den tradisjonelle diftongen i alle ordene er /ai/, selv om dette var litt omdiskutert, jf. 2.3.3. De to alternative uttaleversjonene jeg har skissert er diftongen /ei/ og vokalen /æ/.

Tall 2020-materialet

Tabell 24: Variabel 5: Tall fra 2020-materialet

<i>leksem</i>	<i>tradisjonell uttalevariant</i>	<i>alternative uttalevarianter</i>	/ai/	/ei/	/æ/
<i>mer</i>	[maɪɾ]	[meɪɾ], [mæɾ:]	2	11	43
<i>flere</i>	[flaɪɾe]	[fleɪɾe] [flæɾ:e]	0	3	2

Tall fra 1972-materialet

Tabell 25: Variabel 5: Tall fra 1972-materialet

<i>leksem</i>	<i>tradisjonell uttalevariant</i>	<i>alternative uttalevarianter</i>	<i>/ai/</i>	<i>/ei/</i>	<i>/æ/</i>
<i>mer</i>	[maiɤ]	[meiɤ], [mæɤ:]	11	2	4
<i>flere</i>	[flaiɤ]	[flaiɤ], [flæɤ:e]	12	0	0

6.7.1 Sammenfatning av resultatene

I 2020-materialet er den monoftongerte formen [mæɤ:] i flertall og denne har 43 realiseringer. Det finnes 2 realiseringer med den tradisjonelle formen med /ai/ og 11 med den alternative forme /ei/. I 1972-materialet er den tradisjonelle formen med /ai/ i flertall med 11 realiseringer, men formen [mæɤ:] finnes også her; den har imidlertid bare 4 realiseringer. Formen [meiɤ] er lite brukt, og det finnes bare to realiseringer av denne varianten i 1972-materialet.

I 2020-materialet har *flere* to realiseringer som [flæɤ:e] og tre som [fleiɤ]. Den finnes ingen realiseringer med den tradisjonelle /ai/-diftongen. I 1972-materialet blir imidlertid *flere* konsekvent realisert som [flaiɤ].

7 Resultater fra persepsjonstesten

Forrige kapittel tok for seg forholdet mellom /æ/ og /e/ i språkbruken til informantene. Her har jeg lagt vekt på hvordan distribusjonen mellom vokalene viser seg i tale, og hvordan denne fordelingen er i det nye materialet sammenlignet med eldre opptak. I dette kapitlet behandler jeg en annen sentral del av oppgaven, nemlig hvordan informantene oppfatter de ulike vokalene. Den beste måten å studere språkbrukernes oppfatning av ulike fonem er ved å bruke minimale par-tester.

7.1 Oppbygging av persepsjonstesten

Valget om å supplere de sosiolingvistiske intervjuene med en persepsjonstest er inspirert av Paul Kerswills (1980) undersøkelse av forholdet mellom kort [y] og kort [u] i Ryfylket. I Kerswills test skulle informantene lese opp de tre minimale parene *byssa* ('bysse') – *bussa* ('ta buss'), *tyst* ('stille') – *tust* ('dott'), og *bytt* ('å bytte, imperativ') – *butt* ('å bo, presens perfektum'). Etter en halv time skulle informantene høre på sin egen opplesning i tilfeldig rekkefølge og si hvilket ord de hørte. Kerswill (1980, s. 23) peker på tre viktige observasjoner fra testen: 1) Flere av informantene klarte ikke å oppfatte distinksjoner som de selv hadde produsert. Dette er i tråd med funnene fra Labov et al (1972). 2) Den perseptuelle avstanden mellom vokalene hang sammen med hvor vellykket informanten var til å skille mellom dem. Informantene som uttalte vokalene med større perseptuell avstand, var altså bedre til å oppfatte distinksjonene mellom de to vokalene når de fikk høre sin egen opplesning. 3) Kerswill hevder også at funnene fra testen viser at vokaler som man anser som ulike eller distinktive kan vise stor variasjon og overlapp uten at det er snakk om et totalt sammenfall. Selv om jeg har hentet inspirasjon fra Kerswill har jeg bygget opp persepsjonstesten på en litt annen måte.

Hvordan testen ble gjennomført er beskrevet mer utfyllende i delkapittel 5.4.3, men jeg vil gi en kort sammenfatning her. Testen bestod av at to lokale talemålsbrukere, en kvinne og en mann, leste opp hver sin ordliste bestående av fire ord. Disse fire ordene inngikk i to minimale par. I disse minimale parene har /æ/ og /e/ tradisjonelt vært betydningskillende.

I sammenfatningen av resultatene har jeg først sett på hvordan informantene kategoriserer opplesningene i ordform, og deretter gjort en sammenfatning av hvilke informanter som

oppfatter og ikke oppfatter /æ/ og /e/ som betydningskillende i de ulike minimale parene. Grunnen til at jeg først har strukturert det etter informanter er fordi det i noen tilfeller har vært vanskelig å avgjøre hvilke ord informantene vil frem til. Informantenes svar på testen ligger vedlagt slik at det er mulig å se hvilket datamateriale som er lagt til grunn i den større sammenfatningen av resultater nedenfor. Jeg legger imidlertid med en av tabellene her for å forklare hvordan tabellene skal leses. Her har jeg selvsagt gitt informantene nye navn. Første bokstav i navnet viser hvilken intervjugruppe de ulike informantene tilhører.

Tabellen nedenfor er strukturert slik at den venstre kolonnen viser hvilket ord som blir opplest. Under kolonnen ‘oppleser 1’ og ‘oppleser 2’ ser man hvilket ord informantene har skrevet ned. I tabellen nedenfor ser man at informanten jeg har kalt Bård har oppfattet både [me:] og [mæ:] som med, samt både [ve:ɐ] og [væ:ɐ] som vær.

Informant 4 – Bård

Tabell 26: Svar på persepsjonstesten i tabellformant (informant 4 - Bård)

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	med	med
[mæ:]	med	med
[ve:ɐ]	vêr	vêr ¹⁴
[væ:ɐ]	vêr	vêr

7.2 Resultater fra testen

7.2.1 Hvordan kategoriserer informantene opplesningene som ord.

Nedenfor er resultatene skissert i prosentform. Kolonnen til venstre viser hvilket ord som blir opplest, mens to i midten viser i både tall og prosent hvordan informantene har kategorisert ordene. Kolonnen helt til høyre angir tilfeller der informantene ikke har svart. Som jeg viser til i metodekapittelet kan det av og til være vanskelig å tolke hvilket ord informantene vil frem til ut fra deres skriftlige svar. Jeg har derfor også brukt opptaket av testen for å lage tabellen under. I opptaket snakker informantene noen ganger til seg selv eller til meg om hva de tenker

¹⁴ Informanten har her skrevet ‘vêr’ fordi han har nynorsk som hovedmål. Time kommune er en nynorsk kommune, men det er noen av informantene som har bokmål som hovedmål.

om det oppleste ordet. Det må imidlertid merkes at tabellen under er preget av min tolkning av informantenes svar.

Tabell 27: Hvordan tolker informantene opplesningene [me:] og [mæ:]

<i>opplesning</i>	<i>Antall kategoriseringen som 'med'</i>	<i>Antall kategorisering som 'vi'</i>	<i>Ingen svar</i>
<i>[mæ:]</i>	15	8	7
<i>prosent</i>	50%	27%	23%
<i>[me:]</i>	13	11	6
<i>prosent</i>	43%	37%	20%

Tabell 28: Hvordan tolker informantene opplesningene [væ:ɐ] og [væ:ɛ].

<i>opplesning</i>	<i>Antall kategoriseringen som 'vær'</i>	<i>Antall kategorisering som 'være'</i>	<i>Ingen svar</i>
<i>[væ:ɐ]</i>	24	4	2
<i>prosent</i>	80%	13%	7%
<i>[væ:ɛ]</i>	26	0	4
<i>prosent</i>	87%	0%	13%

7.2.2 Informantene

Av de femten informantene er det fem som ikke oppfatter /e/ og /æ/ som betydningskillende i noen av de minimale parene. Det er også bare to av informantene som oppfatter alle opplesningene som ulike ord. Den ene av disse informantene er også den som i størst grad bryter med vanlige rettskrivningsnormene, og har det som nærmest ligner en fonetisk nedtegnelse av ordene. Den andre informantene har en svært mangelfull besvarelse, og det er derfor vanskelig å vite hvor han skal plasseres. Han skiller likevel mellom ordene i de nedtegnelsene han har og han plasseres derfor under 'ikke perseptuelt sammenfall'.

Resten av informantene ligger et sted mellom de to ytterpunktene. Samtlige mangler nedtegnelser for noen av opplesningene. I tabellen nedenfor er informantene plassert i ulike kategorier, som viser grader av sammenfall. Kolonnen helt til venstre viser de informantene som har 'fullt perseptuelt sammenfall', mens kolonnen til høyre viser informantene som ikke

har noen form for sammenfall. De to kolonnene i midten viser kategoriene ‘tilnærmet fullt perseptuelt sammenfall’ og ‘delvis perseptuelt sammenfall’.

De som er plassert i ‘tilnærmet fullt perseptuelt sammenfall’ kategorien er informanter som forsøker å skille mellom ordene, men som ikke gjør det på noen konsekvent måte. Her finner man f.eks. Bjørg som skiller mellom [ve:ɐ] og [væ:ɐ] hos oppleser en, der hun kategoriserer [ve:ɐ] som ‘vær’, og [væ:ɐ] som ‘ver’, mens hos oppleser to kategoriserer hun [ve:ɐ] som ‘ver’ og [væ:ɐ] som ‘vær’. Disse informantene kunne kanskje egentlig vært plassert under ‘fullt perseptuelt sammenfall’, men for å vise nyansene i besvarelsen er det plassert under ‘tilnærmet fullt perseptuelt sammenfall’.

De informantene som er plassert under ‘delvis perseptuelt sammenfall’ er informanter som skiller konsekvent mellom vokalene i et av parene, men ikke i det andre. Her finner man f.eks. Amalie som kategoriserer [ve:ɐ] som ‘vêr’ og [væ:ɐ] som ‘vere’, men hun skiller ikke mellom [me:] og [mæ:] og oppfatter begge konsekvent som ‘med’.

Tabell 29: Informantene etter ulike grader av sammenfall.

	Fullt perseptuelt sammenfall	Tilnærmet fullt perseptuelt sammenfall	Delvis perseptuelt sammenfall	Ikke perseptuelt sammenfall
informanter	Cecilie, Christian, Caroline, Bård, Anna	Bjørg, Benjamin, Erlend, Didrik,	Aksel, Amalie, Daniel, Dagny,	Elise, Eспен
tall	5	4	4	2

7.2.3 Forskjeller mellom de minimale parene

De to minimale parene er også ulike. Nedenfor viser tabellene hvor mange av informantene som skiller mellom /e/ og /æ/ i de to minimale parene. Her har jeg ikke tatt hensyn til informantenes skriveferdigheter, men snarere om de konsekvent benytter ulike stavemåter for å betegne de ulike ordene. Kategorien ‘ufullstendig svar’ innebærer at informanten ikke har skrevet et svar som gjør at vedkommende kan plasseres inn i noen av kategoriene.

1 [me:] - [mæ:]

Tabell 30: Hvor mange informanter skiller mellom [me] og [mæ]

skiller	skiller ikke	ufullstendig svar
2	11	2

Det er bare to av informantene som konsekvent skiller [me:] og [mæ:]. Dagny tolker [me:] konsekvent som 'vi', og kategoriserer [mæ:] konsekvent som 'me'. Jeg tolker svaret som en feilskrivning av 'med' fordi vekslingen er såpass konsekvent. Hun er derfor plassert under 'skiller'. Elleve av informantene skiller ikke konsekvent mellom [me:] og [mæ:]. Bård, Bjørg, Aksel og Amalie tolker begge som 'med', mens Christian, Caroline og Cecilie tolker begge som 'me'. Tre av informantene som faller under 'skiller ikke' kategorien forsøker å skille mellom de minimale parene, men gjør det ikke konsekvent. Benjamin registrerer både [me:] og [mæ:] som 'med' i ordliste 1, men han registrerer [me:] som 'med' og [mæ:] som 'me' i ordliste 2. Daniel og Erlend registrerer [mæ:] konsekvent som 'med', men begge registrerer [me:] som 'me' i ordliste 1, og 'med' i ordliste 2.

2 [ve:ɐ] - [væ:ɐ]

Tabell 31: Hvor mange informanter skiller mellom [ve:ɐ] og [væ:ɐ]

skiller	skiller ikke	ufullstendig svar
5	10	0

Fem av informantene skiller konsekvent mellom [ve:ɐ] og [væ:ɐ]. Ti av informantene skiller ikke mellom parene, og alle disse tolker både [ve:ɐ] og [væ:ɐ] som 'vær'. Tre av informantene som faller under 'skiller ikke' forsøker likevel å skille mellom opplesningene, men gjør det ikke konsekvent. Bjørg kategoriserer [ve:ɐ] som 'vær' og [væ:ɐ] som 'ver' i ordliste 1, men i ordliste 2 blir [ve:ɐ] kategorisert som 'ver', og [væ:ɐ] som 'vær'. Hun er derfor plassert under skiller ikke. Benjamin skiller mellom ordene i ordliste 2, men ikke i ordliste 1. Anna oppfatter [væ:ɐ] som 'vere' i ordliste 1, men som 'vêr' i ordliste 2. Hun tolker [ve:ɐ] som 'vêr' i ordliste 1, men har ikke svart i ordliste 2. Jeg har derfor plassert disse informantene under skiller ikke.

7.3 Resultatene fra persepsjonstesten i lys av de språklige resultatene fra intervjuene

Jeg vil først vise resultatene intervjuene i tabeller, og deretter ha en kort skriftlig redegjørelse av hvordan disse forholder seg til resultatene fra persepsjonstesten.

7.3.1 [me:] - [mæ:]

Tabell 32: Realiseringer av [me:] og [mæ:] i 2020-materialet.

<i>leksem</i>	<i>uttalevarianter</i>		<i>tall</i>	
	<i>tradisjonell</i>	<i>alternativ</i>	<i>tradisjonell</i>	<i>alternativ</i>
<i>vi</i>	[me:]	[mæ:]	107	0
<i>med</i>	[mæ:]	[me:]	38	49

7.3.2 Sammenfatning av resultatene

Ut fra persepsjonstesten er det to av informanter som kategoriseres under ‘skiller’, mens elleve informanter kategoriseres under ‘skiller ikke’. Ordet ‘vi’ har beholdt sin tradisjonelle uttale med /e/, mens ordet ‘med’ har stor variasjon i uttalen. Totalt er det 38 realiseringer av den tradisjonelle formen med /æ/ og 49 realiseringer av den alternative formen med /e/. Dette kan i stor grad forklare hvorfor informantene sliter med å skille mellom ordene. Det forklarer likevel ikke hvorfor fire informanter kategoriserer [mæ] som ‘vi’. Det finnes ingen realiseringer under intervjuene der [mæ] brukes som pronomen. Her må man ta høyde for at skriveferdighetene til informantene kan spille en rolle. Likevel er det slik at en av informantene (Benjamin) skiller mellom skrivemåtene ‘med’ og ‘me’, men bruker fortsatt skrivemåten ‘me’ for opplesningen [mæ].

7.3.3 [ve:ɐ] -[væ:ɐ]

Tabell 33: Realiseringer av [ve:ɐ] og [væ:ɐ] i 2020-materialet.

<i>leksem</i>	<i>uttalevarianter</i>		<i>tall</i>	
	<i>tradisjonell</i>	<i>alternativ</i>	<i>tradisjonell</i>	<i>Alternativ</i>
<i>vær</i> <i>‘metrologisk</i> <i>tilstand’</i>	[ve:ɐ]	[væ:ɐ]	0	9

<i>å være, inf.</i>	[væ:ɐ]	[ve:ɐ]	25	0
---------------------	--------	--------	----	---

7.3.4 Sammenfatning av resultatene

Ut fra persepsjonstesten er det fem informanter som faller inn under kategorien ‘skiller’, mens 10 av informantene faller inn under ‘skiller ikke’. Både ‘å være, inf.’ og *vær* (‘metrologisk tilstand’) har konsekvent uttalen [væ:ɐ] under intervjuene. Det er derfor ikke så overraskende at det er få av informantene som klarer å skille konsekvent mellom ordene.

8 Drøfting

Kapittelet er strukturert etter forskningsspørsmålene som jeg presenterte i innledningen. Under hvert av spørsmålene er det underkategorier. Det vil bli noe repetisjon av funnene jeg har lagt frem i analysekapittelet, men jeg anser det som nødvendig å gjenta noe for at drøftingen skal bli så grundig som mulig. Her vil jeg forsøke å se funnene i lys av ulike endringsmønstre. Først og fremst: Hva er den beste modellen for å forstå de nye språktrekkene i brynedialekten. Hvilke nye trekk kan regnes som en konsekvens av internspråklige endringsprosesser, og hvilke språktrekk er en konsekvens av eksternspråklig innflytelse på talemålet på Bryne. Denne todelingen vil jeg fortsette med gjennom drøftingskapittelet. Til slutt vil jeg se denne todelingen i lys av en annen dikotomi, som er delvis, men ikke helt overlappende: Språkendringer ovenfra og språkendringer nedenfra.

8.1 Har distribusjonen av /æ/ og /e/ endret seg innenfor ulike leksemer?

8.1.1 Verbene

Nedenfor vil jeg strukturere underkapitlene etter hvilke verb som faller inn under kategorien størst endring, noe endring, liten endring og ingen endring. Jeg vil også lage en tabell innledningsvis for å vise hvilke verb det er snakk om. Ny form viser bare til at formen ikke er den tradisjonelle formen, og betyr ikke at den nye formen nødvendigvis er den mest brukte formen. Det som er vanskelig med leksikalske undersøkelser er at det kan være vanskelig å få tilstrekkelige treff på ordenen. Når det gjelder f.eks. *å gi inf. og pres.*, som jeg kommenterer under, er det bare to realiseringer av ny form [ji:ɤ]. Det er likevel slik at disse to realiseringene utgjør en stor andel av de totale realiseringene av verbet *å gi*. Jeg velger derfor å kommentere det, men det må merkes at dette på ingen måte er statistisk holdbart. Dette gjelder for flere av formene jeg velger å kommentere.

Stor endring

Tabell 34: Verb mest størst innslag av ny form i 2020-materialet.

leksemer	tradisjonell form	ny form
'å komme, pres.'	[çæ:me]	[kom:e]
'å drar, pres.'	[dɤæ:ge]	[dɤa:ɤ]
'å ta, pres.'	[tæ:ge]	[ta:ɤ]

'å bli, inf. og pres.'	[væ:ʁta]	[bli:],
	[væ:ʁte]	[bli:ʁ], [ble:], [ble:ʁ]

Som jeg skriver i analysekapittelet er det de verbene som tradisjonelt har hatt vokalskifte i presens som viser de mest utpregede forskjellene mellom det nye og det eldre materialet. Dette er heller ikke så overraskende når Time (1973, s. 106) allerede peker på at disse verbene begynner å få bøyning uten vokalskifte i presens. Ifølge Time startet denne overgangen hos yngre generasjonen allerede på 70-tallet, og han kaller det «et hovudkriterium på generasjonendringar». I 2020-materialet virker det som denne endringen er helt gjennomført, da stort sett alle realiseringene er [kom:e], [ta:ʁ], og [dʁa:ʁ]. Det finnes likevel en realisering av den eldre formen [tæ:ge].

Ueland (1975) mente at det ikke var noen forskjell mellom de eldre og yngre språkbrukerne når det kom til bruken av [çæ:me] på Nærbø. Slettebø (2014, s. 68 -71) viser at hennes informanter fra tettstedene Nærbø og Varhaug i Hå kommune realiserer *kommer* med omlyd i presens i 95% av tilfellene i uformell situasjon. I Slettebø sitt materiale bruker de yngre informanter også helt konsekvent formene [tæ:ge] og [dʁæ:ge] i uformell situasjon. De yngste informantene til Slettebø er i sammen aldersgruppe som mine informanter. Forskjellen mellom mine informanter fra Bryne og Slettebø sine informanter fra Hå er påfallende stor når det kommer til disse verbformene. Dette er særlig med tanke på det geografisk bare er 10 km mellom Nærbø og Bryne. At disse verbene får bøyning uten vokalskifte i presens kan regnes som en forenkling.

Trudgill hevder at to sentrale trekk ved forenkling er at språket blir mer regulært, samtidig som språket blir mer 'transparent'. I Trudgills fremstilling viser 'transparent' til i hvilken grad «grammatiske og semantiske kategorier samsvarer med et gitt uttrykk» (2011, s. 21). I disse verbene er det klare tendenser til forenkling fordi bøyningen er blitt mer regelrett. Formene har også blitt mer transparente i den forstand man lettere kan kjenne igjen verbstammene i presensformen av verbet. Formene *komme*, *tar* og *drar* er altså mer transparente enn *kjæme*, *tæge* og *dræge* ved at stammevokalen nå er lik i både infinitiv og presens. Dette blir altså den internspråklige forklaringen. Dette er likevel ikke en tilstrekkelig forklaringsmodell for hvorfor forskjellene mellom Nærbø (og Varhaug) og Bryne er så store. Da må man i så fall også argumentere for at det finnes noe språkstrukturelle trekk i Bryne-dialekten som gjør at den

skiller seg dramatisk fra den øvrige dialekten i Hå. Dette er ikke tilfellet. Det som imidlertid skiller Bryne delvis fra Nærbø, og i større grad Varhaug, er geografisk nærhet til det øvrige stavangerområdet¹⁵.

Tidligere har jeg pekt på de to begrepene dialektnivellering og geografisk diffusjon. Dialektnivellering fører til at man får en forenkling av språkstrukturen som følge av kontakt mellom to varieteter. Geografisk diffusjon handler imidlertid om spredning av språktrekk fra et sentrum til et annet. Overgangen fra *kjæme*, *tæge* og *dræge* til *komme*, *tar* og *drar* kan i utgangspunktet passe med begge modellene. De nye formene kan være et resultat av en konvergens med talemålet i stavangerregionen, som fører til at språkstrukturelle trekk forsvinner. Det kan også være en konsekvens av språktrekk sprer seg fra stavangerregionen til Bryne. Det som likevel gjør at jeg mener at førstnevnte er den som er mest anvendelig her er når man ser disse verbformene i lys av de andre verbformene i mitt materiale. Som jeg skal vise nedenfor er utviklingen ikke like dominerende når det kommer til verb som ikke har vokalskifte i presens. Dette er altså en struktur innenfor morfologien som faller bort, og dette skjer nok på Bryne før det skjer i Hå som følge av mer omfattende kontakt med stavangerregionen. Det er trolig slik at det finnes eksterne faktorer som driver eller forsterker en indre utvikling i språket.

Noe endring

Tabell 35: Verb med noen innslag av ny form i 2020-materialet.

leksem	tradisjonell form	ny form
'å lese, inf og pres.'	[læ:sa], [læ:se]	[le:sa], [le:se]

Verbet som plasseres under noe endring er de der ny form utgjør mer enn halvparten av realiseringene. Dette gjelder bare for ett av verbene, nemlig *lese*. Fordelingen mellom de tradisjonelle formene [læ:sa], [læ:se] og de nye formene [le:sa], [le:se] er slik at rundt halvparten av realiseringene er av den tradisjonelle formen og den andre halvparten er av den nye formen.

Ifølge Ueland (1975, s. 38) har dialekten tradisjonelt hatt bøyingen: *å læsa – læse – les - he lese*. Med utgangspunkt i den tradisjonelle bøyingen kan man argumentere for at en overgang

¹⁵ Bøe (2013) gir demografiske nøkkeltall for de tre jærkommunene. Disse er riktig nok fra 2011, men tallene viser at det f.eks. er mindre utpendling fra Hå enn det er fra Time. Man kan tolke disse tallene i retning av at det er mindre kontakt mellom Hå og den øvrige stavangerregionen, enn det er mellom Time og den øvrige regionen.

fra [læ:se] til [le:se] vil være en forenkling i den forstand at verbformene i infinitiv, presens, preteritum og presens perfektum har samme stammevokal. Jeg har ingen realiseringer av preteritum eller presens perfektum formen av *å lese* i mitt material. Dersom det er lov å bruke min egen intuisjon her, (som lokal språkbruker), er det mitt inntrykk at yngre språkbrukere på Bryne har fått svak bøyning med formene *leste/læste – har lest/har læst*. Med en overgang til svak bøyning er det vanskelig å argumentere for at en vokalrealisering med /e:/ vil være en forenkling. For å dra argumentet videre: Dersom man legger til grunn at yngre generasjon har fått svak bøyning av dette verbet er det særlig interessant at rundt halvparten av realiseringene er av den tradisjonelle formen med /æ:/. Dette kan tolkes i retning av at det er språkstrukturelle trekk som forsvinner som følge av dialektnivellering, og ikke bare språktrekk som sprer seg fra Stavanger-regionen (eller andre steder).

Det er likevel slik at rundt halvparten av informantene bruker de nye formene [le:sa] og [le:se]. Det er ikke slik at geografisk diffusjon og dialektnivellering er to helt adskilte prosesser. Som Kerswill (2003) påpeker er dette to mekanismer som stammer fra den samme språklige utviklingsprosessen. Det er ikke utenkelig at begge disse prosessene kan virke samtidig, jf. 4.2.3. Man kan tenke seg at dialektnivellering har påvirket det strukturelle nivå, men at det er geografisk diffusjon som deretter har påvirket det leksikalske nivået.

Liten endring

Tabell 36: Verb med få innslag av ny form i 2020-materialet.

leksem	tradisjonell form	ny form
<i>å trene, inf., pres., pret. og pres. part'</i>	[tʁæ:na], [tʁæ:ne], [tʁæ:nte], [tʁæ:nt]	[tʁe:na], [tʁe:ne], [tʁe:nte], [tʁe:nt]
<i>å gjøre, inf. og pres.</i>	[jæ:ʁa], [jæ:ʁ]	[jæ:ʁ], [jøʁ:]
<i>å gi, inf. og pres.</i>	[je:], [je:ʁ]	[ji:], [ji:ʁ]

De som plasseres under liten endring er de ordene der minst to av realiseringene er av den nye formen. Dette gjelder for verbene *å trene*, *å gjøre*, og *å gi*. Time (1986, s. 58) skriver at den tradisjonelle bøyning av verbet 'å gi' i dialekten har vært slik: *å je – jer – ga – he goe*. Han bemerker likevel at formen *he goe* bare brukes av de eldste, og resten bruker *he jitt* i presens perfektum. Dette verbet har altså allerede endret fått en ny form i presens perfektum. De nye

formene i infinitiv og presens kan derfor være analogi, der de ulike verbformene innenfor et bøyingsparadigme påvirker hverandre. Jeg vil likevel ikke utelukke at geografisk diffusjon også er en mulig forklaring for den nye formen.

Når det kommer til 'å gjøre. inf og pres.' er det formen [jæ:ɐ] som er i klar overvekt, men det er likevel noen innslag av [jɔ:ɐ], selv om denne formen er i mindretall. Dersom vi tar for oss infinitivformen [jæ:ɐ] først. Denne har mistet endelsesvokalen i 2020-materialet. Torp og Vikør (2003, s. 86 - 87) skriver at fonologisk reduksjon særlig rammer høyfrekvente verb. Fordi disse ordene forekommer oftere enn andre ord, og derfor ikke trenger en tilsvarende tydelig uttale som innholdsordene, vil disse oftere bli utsatt for fonologisk reduksjon. Det er mulig at det er en slik utvikling som har ført til at endelsesvokalen har falt bort, og man har gått over til enstavelsesform i infinitiv. En annen mulig forklaringsmodell er at det skjer analogipåvirkning fra presensformen. Dette er altså to mulige språkinterne forklaringsmodeller for at man mister endelsesvokalen.

I den andre nye formen [jɔ:ɐ] har man også fått ny vokal. En interessant merknad her er at vokalen blir kort, og formen skiller seg derfor fra formene med /æ/ der vokalen alltid er lang. Den nye presensformen [jɔ:ɐ] er altså ny både ved at vokalen endrer seg, samtidig som vokalen blir kort. Infinitivformer har også her mistet endelsesvokalen. Hvorfor denne vokalen blir kort er jeg usikker på, men mønsteret finner jeg i flere av de nye formene, f.eks. [flæɐ:e] og [mæɐ:]¹⁶.

Formen [jɔ:ɐ] blir beskrevet av Sol Ims (2010, s. 137) som en ny form i sandnesdialekten. Hun viser også de samme tendensene som jeg finner, nemlig at den tradisjonelle formen blir realisert med lang vokal, mens den nye formen blir realisert med kort vokal. Vokalrealisering med /ø/ er riktig nok i samsvar med de moderne talemålene i både Oslo og Bergen, men fordi formen er en enstavelsesform i infinitiv med kort vokal, er den mest sannsynlig å regne som en Stavanger-form. Dette støttes også av korpussøk (LIA), der denne enstavelsesformen med kort vokal nesten konsekvent brukes av informantene i Stavanger født rundt 1962 og 1965. Jeg vil derfor regne denne nye formen som et språktrekk som kommer inn i brynedialekten fra Stavanger, og da trolig med Sandnes som et mellomledd. Dette er også i tråd med bølgemodellen slik Sandøy (2014) og Nesse og Sollid (2010) presenterer den (se 4.2.2).

¹⁶ Jeg finner også dette trekket i andre nye formen som har mistet diftong, f.eks. [høɐ:a] 'å høre' og [høɐ:e] 'hører'.

Det siste verbet jeg skal kommentere her er *å trene*. Her finner man innsalg av ny form, men det er likevel slik at den tradisjonelle formen med /æ/ er i overvekt. Dette verbet har svak bøyning. I de verbene jeg sett på ovenfor har jeg hovedsakelig sett de nye formene som en konsekvens av både indre og ytre faktorer som forsterker noen av de indre faktorene, da med noen unntak. Når det kommer til *å trene* kan det imidlertid se ut som den nye formen er konsekvens av geografisk spredning av språktrekk fra Stavanger. Jeg har likevel noen innvendinger her, som jeg kommer tilbake til i delkapittel 8.2.3.

Ingen endring

Tabell 37: Verb uten innslag av ny form i 2020-materialet.

lekse	tradisjonell form	ny form
<i>å spille, inf. og pres.</i>	[spæ:la], [spæ:le]	-
<i>å være, inf.</i>	[væ:ka], [væ:k]	-
<i>å være, pres.</i>	[æ:]	[e:]

Formene som blir nevnt her har alle beholdt den tradisjonelle vokalrealiseringen. Formen [æ:], som er presensformen av ‘å være’, er imidlertid litt vanskelig. Jeg har her plassert formen under ‘ingen endring’ men den tradisjonelle formen har prosentvis høyere realisering blant 2020-informantene enn den har blant 1972-informantene. 1972-materialet består likevel bare av 2 informanter, så dette er ingen perfekt sammenligning. Jeg vil likevel tro at realiseringene av presensformen av ‘å være’ i stor grad er like som de var på 70-tallet.

Infinitivsformen av ‘å være’ har også beholdt den tradisjonelle vokalrealiseringen. Her har likevel formen endret seg. Tostavellesformen [væ:ka] i infinitiv har blitt til enstavelsesformen [væ:k] i 2020-materialet. Den internspråklige forklaringen vil her være den samme som for *gjøre*, men analogiforklaringen fungerer imidlertid ikke¹⁷. I Bøe (2013, s. 84-85) sine undersøkelser fra Hå har et flertall av informantene enstavelsesformen [væ:k] allerede i 1976. I 1972-materialet fra Time er enstavelsesformen ikke i flertall, men den er fortsatt veldig frekvent. Bøe (2013, s. 104) har også sett på fordelingen i Hå sammenlignet med Stavanger. Her kan man se at i fordelingen mellom tostavelles- og enstavelsesformen er tilnærmet helt lik i Hå og i Stavanger. Hå har faktisk litt høyere prosentandel av enstavelsesformen enn Stavanger. Det er derfor like sannsynlig at enstavelsesformen kan være en konsekvens av geografisk

¹⁷ Det er likevel ikke helt utenkelig at man f.eks. kan finne påvirkning fra [va:] ‘var’.

diffusjon fra sør på Jæren, eller internspråklige endringstendenser som ramme systemene samtidig.

Det siste verbet jeg skal kommentere er *å spille*. I likhet med *å trene* har også dette verbet svak bøyning. I disse to verbene mener jeg derfor at det er mindre nyttig å se dem i lys av morfologiske forenklingsmodeller. Disse to formene vil jeg derfor drøfte ytterligere i lys av eksternspråklige faktorer, se. 8.2.3.

8.1.2 Om lang /æ/ og før /ɤ/

Ovenfor har jeg i hovedsak konsentrert meg om det morfologiske systemet, selv om jeg også har pekt på fonologisk reduksjon som en mulig forklaringsmodell for enstavelsesformene. Nedenfor vil jeg først og fremst se på strukturer innenfor fonologien.

For de ordene med lang /æ/ før /ɤ/ kan mønsteret skisseres slik: Dersom vokalen i tradisjonell form samsvarer med det østnorske mønsteret med /æ/ før /ɤ/ er det få eller ingen innslag av ny form. Dette gjelder også dersom ordene i østnorsk ikke følger det vanlige østnorske mønsteret med /æ/ før /r/, og blir realisert med /e/, som i ordet [fɛ:ɤie] ('subst., sammenhengende fri'). Det er noen avvik fra dette mønsteret, f.eks. [bæ:ɤe] ('bedre') som kommenteres i neste avsnitt.

I 2020-materialet har altså ordene [pæ:ɤla], [bæ:ɤe] ('å bære, pres.) [kvæ:ɤandɤe], [kvæ:ɤt], [hæ:ɤ], [klæ:ɤ] og [væ:ɤa] ('å være, inf.') beholdt den tradisjonelle uttalen med /æ/. I 2020-materialet mitt blir også ordet *ferie* konsekvent realisert med /æ/ som [fæ:ɤi] eller [fæ:ɤie]. Skjekkeland (2009, s. 182) finner det samme mønsteret i Kvinesdal. Her blir også /æ/-fonemet opprettholdt i de ordene som følger det vanlige østlandske uttalemønsteret, selv om bymålet i Flekkefjord ikke har opposisjon mellom /æ:/ og /e:/. Situasjonen er derfor jamførbar med slik den er mellom Bryne og Stavanger (og Sandnes).

Jeg vil først forsøke og gi en internspråklig forklaring. Jeg har tidligere vist til Kerswill (1980) som mener at det finnes universale tendenser som gjør at lukkede vokaler ofte åpner seg før /ɤ/, /r/. Det kan derfor være at /æ/-fonemet er mer motstandsdyktig i akkurat denne posisjonen, og at disse ordene derfor er mindre utsatt for ytre påvirkning. Dette støttes delvis av [fæ:ɤi(e)] som ikke har uttale med /æ:/ i sentraløstlandsk, men som har beholdt uttalen med /æ:/ i mitt materiale. Den andre eksternspråklige forklaringen blir imidlertid at man her kan finne

påvirkning fra østnorsk, som overstyrer den påvirkningen som eventuelt ville ha kommet fra Stavanger. Jeg vil likevel ikke utelukke at man i det moderne talemålet i Stavanger i dag kan finne innslag av /æ/ i disse stillingene. Sjøkkeland (2009, s. 182) skriver blant annet at man i Ryfylke nord for Stavanger har fått innslag av lang /æ/ og nå har gått fra åtte til ni lange vokalfonem. Det samme har skjedd i det moderne bymålet i Bergen (Nesse, 1994, s. 39). En annen mulig forklaringsmodell blir derfor at når det skjer konvergens med talemålet i Stavanger blir ikke disse ordene påvirket, nettopp fordi utviklingen går i retning av at man får /æ/ i disse stillingene også i Stavanger. Den siste forklaringsmodellen jeg vil gi er delvis en kombinasjon av forklaringsmodellene ovenfor, og det er denne jeg vil foreslå som mest sannsynlig. Dersom /æ/-fonemet i disse stillingene er 1) mer motstandsdyktig på grunn av internspråklige forhold og 2) i samsvar med uttalen i østnorsk, er det mulig at begge disse forholdene gjør at /æ/ i disse stillingen er mindre utsatt for endring.

8.1.3 Om lang /e/ og før /ɤ/

Når det gjelder utviklingen for de ordene som har lang /e/ før /ɤ/ er mønsteret litt annerledes. Ordene [ve:ɤ] ('subst., meteorologisk tilstand') og [de:ɤ] ('stedsadverb') er interessante fordi formene er tilsynelatende like, og begge blir realisert med /e/ i det tradisjonelle talemålet på Bryne. Det er likevel bare i førstnevnte at man har fått ny form med /æ/ [væ:ɤ]. Denne nye formen brukes helt konsekvent av alle informantene i 2020-materialet.

Her har jeg igjen benyttet Talebanken til UiB for å se på realiseringene av *vær* i Stavanger-materialet. Jeg har bare konsentrert meg informantene som er født på 90-tallet (alle informantene født før dette har realiseringen [ve:ɤ]). Dette materialet er fra 2011 og er det samme materialet som Kristine Nymark Aasen (2011) bruker i sitt masterprosjekt. For informantene som er født på 90-tallet i Stavanger er fordelingen slik: Rundt halvparten av realiseringene er av [væ:ɤ] og den andre halvparten er [ve:ɤ]. Det ser altså ikke ut som den nye formen i brynedialekten kommer fra Stavanger. Uttale med /æ:/ i *vær* er i samsvar med uttalemønsteret både i østnorsk og i moderne bergensk. Med utgangspunkt i bølgemodellen ville man forvente at en slik spredning av språkdrag ville påvirke Stavanger først, og deretter eventuelt spre seg til omlandet rundt.

Det finnes likevel to språkinterne trekk som gjør at formen [væ:ɤ] sannsynligvis passer 'bedre inn' i brynedialekten enn den gjør i stavangerdialekten. Dette er fordi 1) /æ:/ allerede er en

etablert del av foneminventaret i dialekten på Bryne og 2) formen passer inn i et gjenkjennelig mønster med /æ:/ før /ʁ/ som man ser i ordene ovenfor. Det kan altså være at denne nye formen språkstrukturelt ‘passer bedre’ med talemålet på Bryne enn den gjør med talemålet i Stavanger. Det kan at det er derfor den nye formen tas i bruk av språkbrukere på Bryne før den tas i bruk i Stavanger. Det kan også være slik at påvirkningen kan skje langs flere akser samtidig. Det kan tenkes at denne påvirkningen stammer et overregionalt talemål (f.eks. østnorsk). Jeg vil også peke på en siste mulig forklaringsmodell i delkapittel 8.2.2.

Når det kommer til *der* ser det imidlertid ikke ut som vokalrealiseringen har endret seg. Det finnes imidlertid noen realiseringer av *der* som [dæ:ʁ] i 1972-materialet. I 2020-materialet er alle realiseringene [de:ʁ]. En mulig forklaring er at i 1972-materialet ble *der* som formelt subjekt ofte realisert som [dæ:ʁ] eller [daʁ:]. Alle tilfeller av *der* som formelt subjekt er sortert bort fra 1972-materialet, men det er mulig at formene har smittet over på hverandre og at stedsadverbet *der* har fått en lignende realisering. Jeg tolker det altså slik at den synkende bruken av *der* som formelt subjekt, noe som i seg selv er resultat av en påvirkning fra østlandsk/bokmål, har ført til mindre bruk av /æ/ i stedsadverbet *der*. Dette er altså like mye en leksikalsk som en fonologisk forandring.

8.1.4 Innskudd av /d/

Det er to ord der ny form innebærer at man får ett innskudd av /d/ som gjør at den nye formen ligner mer på skriftmåls- eller østlandsformen. Dette er gjelder for *bedre* og *ferdig*. Den tradisjonelle formen [fæ:ʁige] har også fått de to nye uttalevariantene [fæ:ʁi] og [fæ:ʁdi]. I *ferdig* er vokalrealiseringen riktig nok lik som i den tradisjonelle formen. Det er likevel to trekk som skiller de nyere formene fra den tradisjonelle formen. Den første er innskuddet av /d/ som bare gjelder for den ene varianten. Begge formene har likevel mistet /g/ og svarabhaktivokalen i entall ubestemt form. Den tradisjonelle formen [bæ:ʁe] (‘bedre’) har de to nye uttalevariantene [bæ:dʁe] og [be:dʁe]. Førstnevnte er vil jeg regne som en kompromissvariant mellom den tradisjonelle formen og en normalisert eller standardisert form. Sistnevnte må imidlertid regnes som en helt standardisert eller normalisert variant. Det er likevel slik at kompromissvarianten [bæ:dʁe] er i flertall, selv om fordelingen er nokså jevn mellom de tre ulike formene.

Ifølge Mæhlum og Røyneland (2020, s. 139) er det slik at man ofte i nivelleringsprosesser får språktrekk som ligger ‘mellom’ den lokale dialekten og et regionalt eller overregionalt talemål.

Både [bæ:døe] og [fæ:ki] ligger i et slikt perspektiv ‘mellom’ den lokale uttalevarianten og den regionale eller overregionale uttalevarianten. I mitt materiale virker det også som kompromissformene kan fungere som overgangsformer. Man kan tenke seg at overgangen fra [bæ:øe] til [be:døe] blir for drastisk, og at mellomformen [bæ:døe] derfor danner et lokalt kompromiss, som deretter kan bli til [be:døe]. Dette kan man tenke seg også er tilfellet for [fæ:øige] som kanskje først blir til [fæ:ki] for å deretter bli [fæ:ki]. Nå har jeg riktig nok ikke oversikt over hvilke av de nye formene som ble tatt i bruk først. Den alternative internspråklige forklaringen for formen [bæ:døe] kan også være at /æ:/ ikke kan bli til /e:/ før /ɜ/. Man kan derfor tenke seg at innskuddet av /d/ i [bæ:døe] er nødvendig for at man senere får formen [be:døe], og at dette er grunnen til at man ikke får kompromissformen [be:øe] som deretter blir til [be:døe].

8.1.5 Pronomen og spørreord

Time (1973, s. 98) mener at for pronomen var vokalrealiseringene like i både trykksterk og trykksvak posisjon. Her er jeg delvis uenig med Time, men jeg tror vekslingen mellom /æ/ og /e/ i disse ordene er knyttet til lengde (som igjen påvirkes av trykk). Som hovedregel har de trykksvake realiseringene av de undersøkte ordene blitt sortert bort, men dette viste seg å være vanskelig for pronomen. For pronomen er både trykksvake og trykksvake realiseringer tatt med i analysen. Når det gjelder pronomen ser det imidlertid ikke ut som det finnes store forskjeller mellom 2020- og 1972 materialet, og jeg skal ikke kommentere det ytterligere. Jeg vil likevel presentere et argument for trykkforklaringen: [mæ:g] og [æ:g] forekommer oftere i starten av setninger, og disse derfor oftere blir realisert i trykksterk posisjon, og med lang vokal. Dette kan være grunnen til at disse ordene i større grad har beholdt den tradisjonelle uttalen med /æ:/, i motsetning til *seg* og *deg*, som ikke i brukes i starten av setninger.

Spørreordene [kef:or] (‘hvorfor’) har to nye uttalevariantene [kæf:or] og [kof:or]. Fordi vokalen i [kef:or] er kort, er det ikke så overraskende at ordet veksler mellom vokalrealiseringer med /æ/ og /e/, jf. Time (1972). Den nye [kof:or] formen må likevel regnes som en normalisert vestlandsform. I lys av Kerswill (1987) vil altså førstnevnte regnes som en veksling innenfor et såkalt fonetisk kontinuum (‘phonetic continuum’). Sistnevnte form må imidlertid regnes som en ‘fonologisk uforutsigbar utskiftning av to fonemer’. Dette er trolig et leksikalsk trekk som kan spores tilbake til Stavanger.

I spørreordet [kæ:] ('hva') ser det ut som om forandringen går i motsatt retning av [kef:øɾ]. I analysen har jeg kategorisert [ka:] som den moderne formen, men denne blir ikke brukt i 2020-materialet. Formen [ka:] er imidlertid den mest brukte i 1972-materialet, selv om fordelingen mellom [kæ:] og [ka:] er tilnærmet helt lik i 1972-materialet. Den tradisjonelle formen ifølge skriftlige kilder er likevel [kæ:]. Jeg vil legge frem to ulike forklaringsmodeller her. Den første er at formen [ka:] er en konsekvens av geografisk diffusjon fra Stavanger, og at denne formen har falt ut av bruk. Jeg regner likevel denne forklaringen som mindre sannsynlig.

Den andre forklaringsmodellen er knyttet til artikulasjonen av /æ/. Fordi æ-lyden blir beskrevet av Time som «svært åpen» og med en «særlig lav tungestilling» er det sannsynlig at /æ/ kan nærme seg /a/ i artikulasjon. Når jeg skulle bearbeide materialet fra 1972 hadde jeg av og til vanskeligheter med å skille mellom /æ/ og /a/ i dette ordet. Time beskriver en utvikling som fører til at /æ/ blir uttalt med en høyere tungestilling, og dette er også mitt inntrykk. Jeg mener derfor at dette er den mest sannsynlige forklaringsmodellen for hvorfor 2020-informantene veksler mellom [kæ:] og [ke:], mens 1972-informantene veksler mellom [kæ:] og [ka:]. Denne særlige åpne vokalkvaliteten regnes av Time som et «kvalitativt særdrag ved jærdialekten». Slike «markante» og «spesielle» trekk kan forsvinne fra dialekten som følge av dialektnivellering, jf. 4.2.3. Det er altså ikke usannsynlig at denne utviklingen også skal regnes som en konsekvens av dialektnivellering. Hvilken akse dette skjer langs er det imidlertid vanskelig fastslå.

8.1.6 Monoftongering av diftong

Monoftongering av /ai/ før /ɸ/ var et trekk jeg merket meg under transkriberingsarbeidet. Dette gjelder i ordene [flaiɸe] ('flere') og [maiɸ] ('mer')¹⁸. Her blir diftongen av og til monoftonger til /æ/ før /ɸ/ og blir til [flæɸ:e] og [mæɸ:]. Det er også slik at vokalen blir kort, noe som ikke stemmer med det vestnorske mønsteret med lang vokal. Som jeg også peker på ovenfor er overgangen til kort vokal et trekk som gjelder for flere av de nye formene. Når det gjelder [flæɸ:e] er en mulig forklaringsmodell at denne formen kan være en kompromissform mellom den stavangerske [flæɸne] og den jærske [flaiɸe]. Sandøy (1985, s. 180) skriver at man på ulike deler av Vestlandet (inkludert Stavanger) har fått monoftong før lang konsonantisme fordi man ikke har korte diftonger. Dette mønsteret kan man trolig forklare den stavangerske formen [flæɸne] som blir beskrevet av Sandvik (1979, s. 112). Dersom den nye formen [flæɸ:e] kan

¹⁸ Det er også ett tilfellet av monoftongering av /ai/ til /æ/ i [daiɸas] ('deres') som blir til [dæɸ:as] i 2020-materialet. Denne er ikke tatt med i analysen da det bare var ett tilfelle hos en informant.

regnes som et kompromissvariant mellom den stavangerske [flæ̀ne] og den jærske formen [flai̯e] kan dette forklare hvorfor vokalen er kort. En annen forklaringsmodell kan være at /n/ har falt bort i den stavangerske formen, og at [flæ̀:ɛ] skal regnes som en leksikalsk import fra Stavanger. Sol Ims (2010, s. 107) viser at noen av hennes informanter fra Sandnes bruker den nye formen [flæ̀:ɛ]. Sol Ims skriver ikke om dette er en stavangerform, men hun kategoriserer formen som ‘ny variant’. Jeg regner det derfor sannsynlig at trekket har spredd seg til Bryne fra Stavanger, eller Sandnes. Dette er også i tråd med bølgemodellen. Dette kan forklare hvorfor formen [flæ̀:ɛ] får kort vokalen, men er ikke en tilstrekkelig forklaring på hvorfor [jø̯:] og [mæ̀:] også får kort vokal. Det virker som det skjer en omveltning innenfor vokalsystemet, uten at jeg har en tilstrekkelig forklaring på hvorfor¹⁹.

Når det gjelder formen [mæ̀:] er denne formen ikke ny i Time da det finnes innslag av formen [mæ̀:] i 1972-materialet, selv om formen ikke var veldig frekvent. I 2020-materialet er [mæ̀:] klart i flertall, selv om det er innslag av både [mai̯] og [mei̯]. De monoftongerte formen er [mæ̀:] finner jeg både i stavangerdialekten og sørover på Ognå gjennom korpussøk (LIA). Begge disse trekkene kan altså være en konsekvens av dialektnivellering som forgår innenfor hele regionen, og som gjør de ulike språklige systemene ‘likere’ hverandre. De korte vokalene i disse ordene kan være konsekvens av en omveltning innenfor en struktur i vokalsystemet som påvirker hele regionen. Disse trekkene kan også være en konsekvens av sentrumshopping som gjør at språktrekkene sprer seg i regionen.

8.2 Hva er den dominerende endringstendensen?

Ovenfor har jeg sammenfattet endringstendensene i 2020-materialet. De dominerende tendensene jeg har pekt på ovenfor er 1) dialektnivellering og 2) geografisk diffusjon som i stor grad forklarer de nye formene 2020-materialet. Dette påvirker både det morfologiske nivået, men og det leksikalske nivået. Hvordan de nye formene påvirker på det fonologiske nivået skal jeg drøfte helt til slutt. Nedenfor vil jeg se på de nye språktrekkene i lys av de to kategoriene språkendring ovenfra og språkendring nedenfra.

8.2.2 Språkendring ovenfra og nedenfra

¹⁹ Rafei Tari (2021) finner de samme monoftongerte formene [flæ̀:ɛ] og [mæ̀:] på Osterøy nord for Bergen. Her er formene riktig nok med lang vokal. Dette kan tyde på at selve monoftongeringer kan ha en internspråklig forklaring.

I Labov (se delkapittel 4.2.1) blir hovedskille mellom «changes from above» og «changes from below» beskrevet som bevisstheten språkbrukerne har om endringene som pågår innenfor ulike språklige variabler. I følge Labov (2001, s. 273 – 274) vil derfor språkendringer nedenfra oftere stamme fra internspråklige forhold. Språkendringer ovenfra er imidlertid ofte trekk som importeres fra andre språksamfunn, eller prestisjeformer som allerede eksisterer i språksamfunnet, men som får utvidet bruk. Jeg har også pekt på Nesse (2020) som skriver at nedenfra-perspektivet både kan knyttes til språkbrukernes status, men og til hvilke talesituasjoner man kan forvente å finne de ulike språktrekkene. I mitt materiale kan trolig også ovenfra-perspektivet kobles til to ulike akser for dialektnivellering. En stor del av de nye formene jeg har pekt på ovenfor vil nok falle inn under kategoriene endringer ovenfra og har oppstått som følge av enten geografisk diffusjon eller konvergens med enten et overregionalt eller regionalt talemål. I talesituasjonsperspektivet som blir presentert av Nesse kan man f.eks. si at det nye formen [kom:e] som erstatter [çæ:me] er endring ovenfra ut fra funnene til Slettebø (2014, s. 70) som viser at bruken av i-omlyd blir redusert i formell situasjon.

Det er likevel noen av de nye trekke som ikke passer inn i ovenfra-perspektivet, og som jeg hovedsakelig vil se i lys av språkendringer nedenfra. Bøe (2013, s. 44) skriver at enstavelseformen [væ:ɾ] ‘å være, inf.’ i Hå trolig kan spores helt tilbake til 1800-tallet. Han skriver videre at det finnes et eldre system med intraindividuell veksling mellom enstavelses- og tostavellesformen, mens i det nyere systemet har enstavelsesformen blitt generalisert i alle posisjoner. Denne endringen vil jeg peke på som en språkendring som passer inn i nedenfra perspektivet. Dette er delvis fordi den ikke kan knyttes til noen kjent prestisjeform i bymålet i Stavanger (selv om den også finnes her), og fordi den må regnes som en konsekvens av en langvarig internspråklig endringsprosess. Jeg har riktig nok ikke data på det Labov kaller «bevisstheten» rundt denne endringen, men dersom jeg kan ta i bruk egen intuisjon, vil jeg påstå at dette er et nytt språklig trekk som språkbrukerne på Bryne ikke er særlig bevisste over.

En annen utvikling som kanskje også kan passe inn i nedenfra-perspektivet er overgangen fra den eldre formen [ve:ɾ] ‘metrologisk tilstand’ til den nye formen [væ:ɾ]. Denne formen har derfor blitt homonym med formen ovenfor. Denne formen er kanskje noe vanskeligere å plassere i nedenfra-perspektivet når jeg allerede har pekt på at den nye formen kan være en konsekvens av påvirkning et overregionalt talemål (f.eks. østnorsk). Jeg mener likevel at den nye formen også kan ha en annen forklaring. Den nye formen [væ:ɾ] kan være en konsekvens av at ett allerede eksisterende mønster i dialekten blir overført til et nytt ord. Fordi formen

allerede passer med mønsteret /æ/ før /ʁ/ kan den nye formen oppleves mindre ‘fremmed’, og slik kan endringen gå ‘under bevisstheten’ til språkbrukerne. Det kan altså være at språkbrukerne på Bryne oppfatter formen [væ:ʁ] som ‘mer jærsk’ enn formen [ve:ʁ], og at det derfor skjer analogislutninger. Det er imidlertid vanskelig å bekrefte denne mulige forklaringen²⁰. Nesse (1994, s. 75 - 76) gir en lignende forklaring på hvorfor språkbrukerne i Bergen som har liten interesse av nærmiljøet har større innslag av de gamle dialektformene med /e:/ før /ʁ/. Hun skriver at hvis språkbrukerne i Bergen oppfatter /æ:/ som mer bergensk kan de forekomme analogislutninger. Det kan være at det er slike slutninger blant språkbrukerne på Bryne som har ført til at man har fått den nye formen [væ:ʁ]. Etter analogimodellen vil jeg derfor regne den nye formen som en konsekvens av språkendringer nedenfra.

8.2.3 Om ordene *trene*, *spille* og *sete*

Jeg har ikke kommentert disse ordene eksplisitt ovenfor, men jeg syns de må kommenteres i tråd med de to påvirkningsinstansene jeg har pekt på ovenfor. I ordene *trene* og *sete* finnes det innslag av ny formen med /e/. Det finnes imidlertid ingen innslag av ny form i verbet *spille*, og alle realiseringene av dette verbet er av den tradisjonelle uttalen [spæ:la] eller [spæ:le]. I de to førstnevnte ordene er det slik at uttale med /e/ er i samsvar med uttalemønsteret både i Stavanger, Oslo og Bergen (og trolig i store deler av Norge). I sistnevnte er det slik at uttale med /e/ ikke er i samsvar med det østnorske mønsteret, men det er i samsvar med uttalen i Stavanger²¹. Ut fra utviklingen i disse ordene kan man spekulere i om det finnes noen språklige utviklinger på Bryne som ikke kommer fra Stavanger, og om østnorsk her kan være en mulig påvirkningsinstans.

Spørsmålet blir da videre hvorfor man ikke får den østnorske formen [spil:e]. Jeg vil likevel argumentere for at fordi man har sammenfall mellom de korte versjonene av /æ/ og /e/ så vil språkbrukerne oppleve det som både psykologisk og lingvistisk lettere å gå fra uttale med /æ/ til /e/, enn til et eventuelt annet fonem, selv om det finnes tilfeller av dette i mitt materiale. Samtidig, er det nok slik at formene [tʁene] og [se:de] i større grad oppleves som geografisk nøytrale enn [spe:le], ved at de ikke bare finnes i Stavanger, Bergen og Oslo, men også i en

²⁰ Sol Ims (2010, s. 12), som riktig nok er fra Sandnes ikke Bryne, gjør blant annet denne analogislutningen når hun skriver følgende i sin masteroppgave: «Sandnes-målet [...] skiller seg klart fra sørjærsk ved ikke å ha den typiske æ-lyden vi finner i eksempelvis Være æ fælt, hvor det i Sandnes uttales Vere e felt». Det er veldig naturlig at Sol Ims tolker [væ:ʁ] som den tradisjonelle formen på sør-Jæren, da hun trolig tolker ordet i lys av et eksisterende mønster. Det er ikke utenkelig at språkbrukerne på Bryne kan gjøre den samme analogislutningen.

²¹ Jeg vil ikke utelukke at man kan finne innslag formen [spil:e] i Stavanger i dag.

rekke andre norske talemål. Det er likevel vanskelig å vite hvordan man skal tolke mønsteret i disse tre ordene, men jeg mener at dette er en mulig forklaringsmodell.

8.3 Skal fordelingen mellom /æ/ og /e/ regnes som fonemisk eller allofonisk

8.3.1 Det nye mønsteret

Tidligere har jeg presentert noen ulike modeller for sammenfall. Nedenfor vil jeg ta utgangspunkt i disse når jeg ser hvilke modeller som eventuelt vil fungere som en modell for utviklingene jeg har funnet i materialet. Det nye mønsteret for fordelingen mellom /æ:/ og /e:/ er ikke utpreget ulikt det gamle, men det finnes noen forskjeller. I det minimale paret [je:ɾ] (å gi, pres.) – [jæ:ɾ] (å gjøre, inf. og pres.) har man i stor grad hold på de eldre vokalrealiseringene. Dette er ikke slik at man veksler mellom /e/ og /æ/ i disse ordene, men det finnes innslag av nye former, men de nye formene vil ikke føre til at ordene får lik uttale. I [ve:ɾ] (‘metrologisk tilstand’) og [væ:ɾ] (‘å være, inf.’) har imidlertid begge fått ny uttale [væ:ɾ]. Dette har skjedd ved at den ene formen har fått ny vokal, mens den andre formen har blitt enstavelsesform. For ordene [me:] (‘vi’) og [mæ:] (‘med’) er fordelingen slik at førstnevnte konsekvent uttales med /e/, mens sistnevnte veksler mellom uttale med /e/ og /æ/. Utviklingen virker altså å gå mot et sammenfall mellom disse to vokalene, selv om dette ikke er helt gjennomført enda.

Jeg vil likevel utelukke at dette sammenfallet er av typen ‘sammenfall gjennom tilnærming’ som Labov beskriver (se delkapittel 4.1.2). Dette er også den modellen jeg mener at Time (1972, s. 62 – 63) foreslår når han beskriver en mulig fremtidig utvikling. Det er i utgangspunktet naturlig at det er denne modellen Time ser for seg, og jeg er enig i at /æ:/ nok uttales med høyere tungestilling i det nye materialet. Det er likevel ikke slik at /æ:/ har fått samme lydige kvalitet som /e:/. Om /æ/ har blitt ‘trangere’ kunne eventuelt blitt studert videre med spektrogramanalyser, som jeg ikke har benyttet meg av i dette prosjektet. Jeg har tidligere omtalt det som kalles betinget sammenfall. Dette betyr at man får et sammenfall innenfor gitte fonologiske omgivelser. Når det gjelder [mæ:] (‘med’) virker det som dette kan være en mulig modell. Det er slik at dette ordet ikke lenger danner et minimalt par med [me:] (‘vi’) som vi kan se av informantenes svar på persepsjonstesten. Det som likevel gjør at denne to modellen ikke passer helt med mitt materiale er at man da skulle forvente at (‘vi’) også ville veksle mellom uttalen [mæ:] og [me:], noe som ikke skjer.

En modell som delvis også fungerer er den Herold (1990, s. 91-92) foreslår der distinksjonen opprettholdes i tale, men ikke lenger opprettholdes som en betydningskillende kontrast i språket. Det kunne vært interessant å ta for seg flere minimale par, og se om informantene ikke lengre skiller mellom to fonemene i ord der de tradisjonelle uttalevariantene i større grad er opprettholdt, f.eks. [je:ɐ] og [jæ:ɐ]. Den modellen som jeg likevel mener at passer best med mitt materiale er den Labov kaller sammenfall gjennom overføring ('merger by transfer'). Som jeg har pekt på ovenfor virker det som utviklingen sprer seg gjennom leksikon, der noen ord påvirkes før andre. Det er nok slik at den fonemiske statusen blir 'mer marginal' ved at fonemene er stå i en svakere opposisjon til hverandre som følge av leksikalske endringer. Realiseringer av /æ:/ er altså svært frekvente i mitt materiale, men overvekten av realiseringene vil regnes som allofoniske.

9 Oppsummering og videre forskning

I denne avhandlingen har jeg sett på de to fonemene /æ/ og /e/ i dagens talemål på Bryne på Jæren. Jeg har først og fremst sett på om fordelingen mellom disse to fonemene har endret seg innenfor en rekke leksikalske enheter i løpet av de siste femti årene.

Resultatene mine viser at det er noen nye former i materialet fra 2020. De nye formene gjør at opposisjonen mellom /æ/ og /e/ er svakere enn den har vært tidligere. Dette skjer delvis ved at /e/ blir til /æ/, og ved at /æ/ blir til /e/. Noen av de nye formene i 2020-materialet innebærer også at vokalrealiseringen endrer seg til noe som hverken er /e/ eller /æ/. Dette gjør at /æ/ og /e/ er distinktiv i færre omgivelser enn tidligere. Persepsjonstesten viser også at en stor overvekt av informantene ikke lenger oppfatter /æ/ og /e/ som i to minimale parene.

Jeg ser hovedsakelig flere av de nye formene som en konsekvens av internspråklige forhold og som forsterkes av eksternspråklige prosesser som dialektnivellering. Det finnes også nye former i dialekten som stammer fra geografisk spredning av språktrekk. Noen av endringene faller inn under det såkalte 'isomorfiske crux' der de nye formene både kan stamme fra regionscenteret i Stavanger, og fra et standardnært talemål. Jeg har likevel pekt på at noen av endringene i større grad sammenfaller med standardnære varianter, enn med bymålet i Stavanger. Det er også noen av de nye formene som ikke sammenfaller med standardnære varieteter, men som bør regnes som leksikalsk import fra Stavanger. Det dominerende trekket er likevel at trekkene i talemålet som har liten geografisk utbredelse forsvinner til fordel for mer geografisk utstrakte trekk.

Det finnes en rekke ting som jeg ikke har gjort i denne oppgaven, men som likevel er interessante. Jeg har ikke sett på hvordan de nye formene fordeler seg mellom ulike informanter og jeg kan derfor ikke si noe hvem som eventuelt er først ute i bruken av de nye formene. Dette er selvsagt en svakhet, og kan være gjenstand for videre forskning. Jeg synes også de nye formene som innebærer at man går over til kort vokal er særlig interessante. Disse er ikke bare avgrenset til ordene jeg har undersøkt, og kan være en interessant oppgave for videre studier. Til slutt, er det selvsagt interessant å se om de nye formene som ikke er i flertall i mitt materiale vil bli det en gang i fremtiden.

Litteraturliste

- Akselberg, G.** (2002): «Gransking av regionaltrekk i Noreg – bakgrunn og særtrekk», I: Nordica Bergensia 28, s. 3-35.
- Akselberg, G.** (2003b): «Utviklinga av vossamálet ved tusenårsskiftet. Ei gransking avspråkbruk hjå ungdomar på Voss 2001-2003 sett i eit talespråkleg regionaliseringsperspektiv». I: Nordisk dialektologi, s. 197-226. Redigert av Akselberg, G., Bødal, M. og Sandøy, H. Oslo: Novus
- Andersen, Øivind** (1991): Fonologi for forprøvestudenter. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Auer, P.** (2000): «Process og horizontal and vertical convergence in present day Germany», I: Målbryting 4, s. 9-26.
- Borthen, Kaja** (2011): «Hvor mange 'det' fins det i norsk? En studie med utgangspunkt i Norsk Ordbok» I: Skrifter 2011, no1.
- Bugge, E.** (2010): «Foreldrebakgrunn som utvalgsriterium og sosial variabel i norsk sosiolingvistikk», I: Maal og Minne, 2010 (2).
- Bull, T.** (2009): «Standardtalemål i Norge? Eit spørsmål om pavens skjegg?» I: NLT - Norsk lingvistisk tidsskrift 2009; Volum 27 (2), s. 221 - 238.
- Bøe, P.S.** (2013): Språkendringer sør på Jæren: En sosiolingvistisk studie i virkelig tid fra Ognå. Masteravhandling: Universitetet i Bergen.
- Ekeland, A.** (2017), Sysselsatte i petroleumsnæringene og relaterte næringer i 2016. Rapport fra SSB.
- Gordon, M. J.** (2013): «Investigating Chain Shifts and Mergers» I: The Handbook of Language Variation and Change, s. 245 – 265. Redigert av J. K. Chambers, Peter Trudgill og Natalie Schilling-Estes. Malden: Blackwell
- Grepstad, J.** (2019), Rogaland Landsgymnas. I: Allkunne. Hentet 22.10.21 fra: <https://www.allkunne.no/framside/tema-nynorsk/institusjonar-organisasjonar-med-meir/rogaland-offentlege-landsgymnas//29/87697/>
- Haugen, Ragnhild** (1997): Variasjon og endring i sogndalsdialekten: Ei sosiolingvistisk undersøking av talemålet i Sogndal. Hovedoppgave: Universitetet i Bergen.
- Herold, R.** (1990): Mechanisms of merger. The implementation and distribution of the low back merger in Eastern Pennsylvania. Doktoravhandling: University of Pennsylvania.
- Hårstad, S.** (2005): «Den problematiske regionaliseringen», I: Målbryting 7, s. 89 -109. Oslo: Novus forlag.
- Hårstad, S., Lohndal, T. og Mæhlum, B.** (2017): Innganger til språkvitenskap: Teori, metode og faghistorie, Cappelen Damm Akademisk, Oslo

- Jøssang, L. G.** (2004): *Industrieventyret på Jæren*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Kerswill, P.** (1985): *On the nature of contrast in phonology: Evidence from a phoneme merger in South-West Norwegian*. Cambridge.
- Kerswill, P.** (2003): «Dialect levelling and geographical diffusion in British English» I: *Social dialectology*. In honor of Peter Trudgill, s. 223 - 243.
- Kerswill, P.** (1987): «Levels of Linguistic Variation in Durham», I: *Journal of Linguistics* Vol. 23, No. 1, s. 25-49.
- King, R. D.** (1967): «Functional Load and Sound Change», I: *Language*, Vol. 43, No. 4, s. 831 – 852.
- Kristoffersen, G.** (2000): *The phonology of norwegian*. Oxford University Press, Oxford.
- Kristoffersen, G.** (2015): *Innføring i fonologi*, 4. utgave. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Labov, W.** (1972): «Some Principles of Linguistic Methodology», I: *Language in Society*, vol. 1 no. 2, s. 97-110.
- Labov, W.** (1994): *Principle of Linguistic Change. Volume I: Internal Factors*, Blackwell, Oxford.
- Labov, W.** (2001): *Principle of Linguistic Change. Volume 2: Social Factors*, Wiley- Blackwell, Chichester.
- Labov, W., M. Yaeger, og R. Steiner** (1972): *A quantitative study of sound change in progress*. Philadelphia: U.S. Regional Survey.
- Maegard, M., M. Monka, K. K. Mortensen, A. C. Stæhr** (2020): *Standardization as Sociolinguistic Change: A Transversal Study of Three Traditional Dialect Areas*. Routledge, New York.
- Milroy, L.** (1987): *Observing and analysing natural language*, Blackwell publisher, Oxford.
- Mæhlum, B. og Røyneland, U.** (2020): *Det norske dialektlandskapet: Innføring i studiet av dialekter*, 1.utg. Oslo: Cappelen damm akademisk.
- Natvig, D. A.** (2018): *Contrast, Variation and Change in Norwegian Vowel systems*. Doktoravhandling: University of Wisconsin.
- Nes, O.** (1982): *Storms norske lydskriftsystem (med tillegg) definert ved hjelp av IPA's lydskriftsystem*. 4. utg., Fonetisk institutt, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Nesse, A.** (2008): *Bydialekt, riksmål og identitet*. Sett fra Bodø. Novus, Oslo.
- Nesse, A.** (2020): *Historisk sosiolingvistikk: En fruktbar utvidelse av språkhistoriedisiplinen*. I: *Målbryting*, no. 11.

- Nesse, A. og Sollid, H.** (2010): «Nordnorske bymål i et komparativt perspektiv». I: *Maal og minne*, 2010 (1), s.139 - 160.
- Nesse, Agnete** (1994): *Kollektiv og individuell variasjon i bergensdialekten. Talemål i Bergen: 5. Målføresamlinga*, nordisk institutt. Universitetet i Bergen.
- Neteland, Randi** (2014): *Koinéforming av industristedtalemål: En sosiolingvistisk studie av språkutviklingen i Sauda og Årdal de siste hundre årene*. Doktoravhandling: Universitetet i Bergen.
- Oftedal, M.** (1972): *Rural and urban dialects in a corner of Norway, I: Studies for Einar Haugen*. Redigert av Evelyn S. Firchow.
- Rafei, S. T** (2021): «du veit...di syns liksom an e ganske strilete». En sosiolingvistisk undersøkelse av osterøydialekten. Upublisert (per. 21.11.21) masteravhandling: Universitetet i Bergen.
- Røyneland, U.** (1999): «Språklegregionalisering på Røros og Tynset?» I: *Målbryting* 2, s.98 - 199.
- Røyneland, U.** (2005): *Dialektnivellering, ungdom og identitet – ein komparativ studie av språklig variasjon og endring i to tilgrensa dialektområde, Røros og Tynset*. Doktoravhandling: Universitetet i Oslo.
- Sandvik, O. H.** (1979): *Talemål i Rogaland – i går, i dag, og i morgon*. Rogalandsforskning, rapport no. Stavanger.
- Sandøy, H.** (1985): *Norsk dialektkunnskap*, Novus forlag, Oslo.
- Sandøy, H.** (1996): *Talemål*, 2. utg., Novus forlag, Oslo.
- Sandøy, H.** (2014): «Kontakt og spreining» I: Mæhlum, B., Akselberg, G., Røyneland, U. og Sandøy, H., *Språkmøte – Innføring i sosiolingvistik*, 2. utg., Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Skjekkeland, M.** (2005): *Dialektar i Noreg – tradisjon og fornying*. Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Sjekkeland, M.** (2009): *Språk og samfunn i endring. Ein studie av tilhøvet mellom lokal identitet og talemålsutvikling*. Oslo: Novus forlag.
- Slettebø, K. W.** (2014): "Men det er klart at av og til må eg jo leggja om" Ei sosiolingvistisk granskning av situasjonsbetinga variasjon i Hå kommune. Masteravhandling: Universitetet i Bergen.
- Sol Ims, C.** (2010): *Sandnes i skyggen av Stavanger. En sosiolingvistisk undersøkelse av Sandnes-mål med utgangspunkt i utvalgte språklige variabler*. Masteravhandling: Universitetet i Agder.

Statistikkhefte 2019, Time kommune. Hentet fra: time.kommune.no

Statistisk sentralbyrå (23.10.2021): *Sysselsetting, registerbasert*.

Statistisk sentralbyrå, (23. 10. 2021): *Befolkning*.

Stuart-Smith, J., Timmins C., og Tweedie F. (2007): «'Talkin Jockney'? Variation and change in Glaswegian accent» I: *Journal of Sociolinguistics*, vol. 11, no 2.

Særheim, I. (2011): «Nokre kjelder som gjev opplysningar om sørvestlandsk mål i eldre nynorsk tid» I: *Norsk språkhistorie i eldre nynorsk tid (1525 – 1814)*. Redigert av H. Sandøy og E.H. Jahr.

Thorsnæs, G. (2020): Jæren. I: *Store Norske Leksikon*. Hentet 22.10. 2021 fra: <https://snl.no/J%C3%A6ren>

Thorsnæs, G. (2021): Bryne. I: *Store Norske Leksikon*. Hentet 22.10. 2021 fra: <https://snl.no/Bryne>

Time, T. (1973): Jærmål. Bygde- og sentrumsmål hjå eldre og yngre. Hovedfagsavhandling: Universitetet i Bergen.

Time, T. (1974): «Målbryting på Jæren» I: *Syn og Segn*, s. 219 – 225.

Time, T. (1986): Haurt saure, eller kort om dialekt i Time. Time mållag, Bryne.

Torp, A. og Vikør L. (2014): Hovuddrag i norsk språkhistorie, 4. utg. Oslo: Gyldendal akademiske forlag.

Trudgill, P. (1973): «Linguistic change and diffusion: Description and explanation in sociolinguistic dialect geography». I: *Language in society*, vol 3 no. 2, s. 215 - 246.

Trudgill, P. (2011): *Sociolinguistic typology: Social determinants of linguistic complexity*. Oxford: Oxford University Press.

Ueland, Eirik: Eit jærmål. Om foneminventaret i Nærbø-målet. Hovedfagsavhandling: Universitetet i Bergen.

Vareide, Knut (2017): «Er Time Attraktiv?» Bykonferanse 10 november 2017. Hentet 05.11.21 fra: <https://docplayer.me/106666430-Er-time-attraktiv-bykonferanse-10-november-bryne.html>

Wagner, S. E. (2012): «Age Grading in Sociolinguistic Theory», I: *Language and Linguistics Compass* (6/6).

Weinstock, J. (1972): «Redundancy rules and norwegian vowel alterations», I: *Fonologi: Studier i norsk språkvitenskap*. Redigert av E. H. Jahr og O. Lorentz. Novus forlag, Oslo.

ABSTRACT

In this thesis I examine the distribution of the two phonemes /æ/ and /e/ in the dialect of the municipality of Time in the county of Rogaland, located in south-western Norway. The aim of the thesis is to investigate whether the distribution between these two phonemes has changed in a variety of lexical units over the last fifty years. A second central part of the thesis is also about the perception of the two phonemes in minimal pairs. The empirical basis for the project consists of interviews with 15 informants, carried out in 2020. The perception of the vowels is studied through minimal pairs of tests with these same informants. In order to form a comparative basis, these interviews are compared with recordings from the same municipality from 1972. Because these recordings have some limitations, written sources have also been used to form a sufficient basis for comparison.

My results show that there are some tendencies of change apparent in the speech data from 2020. The new speech material does not show a complete merger between the two phonemes. Rather, the import of new forms makes the phoneme of /æ/ more marginal than previously recorded. The most dominant pattern is the loss of umlaut (vowel change) in the present tense of the strong verbs studied. Some of the dialect's new forms are present in the urban local centre of Stavanger. Additionally, certain new forms point in the direction of lexical imports from Eastern Norwegian.

The study shows that the phonemic status of /æ/ is probably more marginal than it has been in the past. This is because /æ/ is found to be distinctive in fewer environments than previously recorded. In certain lexical units, the vowels appear to be allophonic realizations of an underlying phoneme, rather than two separate phonemes as they have been previously.

SAMMENDRAG

I denne oppgaven undersøker jeg fordelingen mellom de to fonemene /æ/ og /e/ i dialekten i Time kommune på Jæren. Målet med oppgaven er å se om fordelingen mellom disse to fonemene har endret seg i en rekke leksikalske enheter i løpet av de siste femti årene. En annen sentral del av oppgaven handler om hvordan to fonemene oppfattes lydlig i minimale par. Det empiriske grunnlaget for prosjektet består av intervjuer med 15 informanter som ble utført i 2020. Den lydlige oppfattelsen av vokalene studeres gjennom minimale par tester med de samme informantene. For å danne et sammenligningsgrunnlag blir disse intervjuene sammenliknet både med opptak fra samme kommune fra 1972 og med skriftlige kilder.

Resultatene mine viser at det er noen endringstendenser i materialet fra 2020. Det nye talematerialet viser ikke et fullstendig sammenfall mellom de to fonemene. Likevel er det slik at de nye formene i materialet gjør at den fonemiske statusen til fonemet /æ/ er mer marginal enn den har vært tidligere. Det mest dominerende mønsteret er tap av omlyd (vokalendring) i presens av de sterke verbene som er studert. Jeg ser hovedsakelig flere av de nye formene som en konsekvens av internspråklige forhold og som forsterkes av eksternspråklige prosesser som dialektnivellering. Det finnes også nye former i dialekten som stammer fra geografisk spredning av språktrekk. Disse to prosessene ser jeg i lys av to ulike akser på påvirkning, der en er regional og den andre en overregional.

Studien viser at den fonemiske statusen til /æ/ trolig er mer marginal enn den har vært tidligere. Dette er fordi /æ/ er distinktiv i færre omgivelser enn tidligere. I visse leksikalske enheter ser vokalene ut til å være allofoniske realiseringer av et underliggende fonem, snarere enn to separate fonem som de har vært tidligere.

VEDLEGG 1: Informasjonsskriv

Forespørsel om deltakelse i masterprosjektet

«Språklige endringsprosesser på Bryne»

Forespørsel om deltakelse i forskingsprosjekt om språkbruk. I dette brevet får du informasjon om formålet med prosjektet og hva din deltakelse vil innebære.

Om prosjektet

I forbindelse med masterprosjektet mitt i nordisk språk ved Universitetet i Bergen skal jeg gjøre en gransking av talemålet til ungdom på Bryne. Jeg ønsker i den sammenheng å ha en samtale med noen elever ved 10. trinn på Bryne ungdomsskole. Samtalene vil dreie seg om hverdagslige emner som barndom, fritidsaktiviteter, skoleminner og hjemsted. Det blir gjort opptak under samtalene, og de vil vare i rundt 40 – 60 minutter. Jeg vil også ta notater underveis.

Det eneste kravet som blir stilt til informantene er at de har vokst opp på Bryne, eller har bodd der siden de var seks år. Samtalene vil foregå i par, der to elever vil bli intervjuet sammen. Det er helt frivillig å være med, og man kan trekke seg underveis uten å oppgi grunn. Dersom man velger å trekke seg fra prosjektet vil alle personopplysninger bli slettet. Universitetet i Bergen er ansvarlig for prosjektet.

Hva innebærer deltakelse i prosjektet?

Opptak av samtalene vil brukes til å gjøre språklige analyser. Opptakene regnes av det offentlige lovverket som personopplysninger, og vil bli behandlet som konfidensielt materialet. Alle opplysninger blir anonymisert, og enkeltpersoner vil kunne kjennes igjen i studien. Deltakere blir tildelt tallkoder og både opptaksmaterialet og kodesystemet vil bli lagret separat.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes, noe som etter planen er våren 2021. Personopplysninger og eventuelle opptak slettes ved prosjektslutt.

Dine rettigheter

Du har rett til å få innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene. Du har også krav på å få rettet eller eventuelt slettet personopplysninger om deg selv. Du kan også sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger. Du kan trekke deg underveis i prosjektet, og trenger ikke oppgi noen grunn.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har noen spørsmål om prosjektet kan du ta kontakt med meg Berit Helle Jonsbråten (tlf: 90021062 eller epost: berit.jonsbraten@uib.no eventuelt min veileder, professor Agnete Nesse (epost: agnete.nesse@uib.no).

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med: NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen
Berit Helle Jonsbråten

Samtykkeerklæring

Jeg samtykker til å være med i prosjektet

----- Underskrift.

VEDLEGG 2: Intervjuguide

Merknad: Samtalene vil i utgangspunktet foregå ganske fritt, men intervjuguiden vil fungere som en uformell mal for samtalene. Intervjuene vil også bestå av en del der informantene skal gjenfortelle en historie ut fra noen bilder, og at informantene skal høre gjennom noen ordpar og bli spurt om å identifisere ordene.

Innledende spørsmål:

1. Har dere noen felles interesser? Fortell.
2. Hva gjør dere på fritiden? Fortell

Om fritid, miljø og skole:

1. Hvordan har dere opplevd det å vokse opp her? Hvordan kan oppveksten her sammenlignes med den andre steder i landet/fylket?
2. Hvordan vil dere beskrive lokalmiljøet her?
3. Hvordan er det å gå på skole her? Hva synes dere om den nye skolen?
4. Er skolen viktig for dere? Hvordan er miljøet her? Finnes det forskjellige miljøer her på skolen?
5. Er utdanning viktig? Hvorfor?
6. Hvordan har dere opplevd den siste tiden? Hva har vært de største utfordringene? Hva har vært annerledes?
7. Hvor kommer de fleste vennene dine fra? Hvis dere har venner som ikke er fra Bryne, hvor kommer disse fra?

Om fremtiden:

1. Hvor ser dere for dere å gå på videregående skole?
2. Hvilken studieretning?
3. Vil dere studere etterpå? I så fall hva?
4. Ser dere for dere å bo på Bryne i fremtiden? Vil dere flytte? I så fall hvor?
5. Føler dere at plassen har forandret seg? Hvorfor/hvorfor ikke?

Generelt:

1. Er det noe som dere er spesielt engasjert i for tiden? I så fall hva?
2. Hva tror dere er den største forskjellen mellom deres generasjon til forskjell fra deres foreldres generasjon?
3. Er det noe som gjør det vanskeligere/lettere å være ungdom i dag sammenlignet med før?
4. Leser dere nyheter?
5. Ser dere på tv, i så fall hva?

Om språk:

1. Snakker dere ulikt foreldrene deres? I så fall hvordan?
2. Snakker dere ulikt vennene deres? Fortell.
3. Hva vil dere kalle dialekten deres? Hva er særtrekk ved dialekten?
4. Liker dere dialekten? Hvordan vil du kategorisere den sammenlignet med andre dialekter i Norge? I fylke?
4. Endrer du dialekten din, eller snakker du likt i alle situasjoner?
5. Snakker dere helt likt?
6. Noe annet dere tenker på?

VEDLEGG 3: Informantenes svar på persepsjonstesten

Informant 1 – Aksel

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	med	-
[mæ:]	med	-
[ve:ɐ]	ver	-
[væ:ɐ]	-	vær

Informant 2 – Anna

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	-	-
[mæ:]	-	-
[ve:ɐ]	vêr	-
[væ:ɐ]	vere	vêr

Informant 3 - Amalie

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	med	med
[mæ:]	med	med
[ve:ɐ]	vêr	vêr
[væ:ɐ]	-	vere

Informant 4 – Bård

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	med	med
[mæ:]	med	med
[ve:ɐ]	vêr	vêr
[væ:ɐ]	vêr	vêr

Informant 5 – Bjørg

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	med	med
[mæ:]	med	med
[ve:ɐ]	vær	ver
[væ:ɐ]	ver	vær

Informant 6 – Benjamin

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	med	med
[mæ:]	med	me
[ve:ɐ]	vær	ver
[væ:ɐ]	vær	vær

Informant 7 - Christian

minimale Par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	me	me
[mæ:]	me	me
[ve:ɐ]	ver	ver
[væ:ɐ]	ver	ver

Informant 8 – Caroline

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	me	me
[mæ:]	me	me
[ve:ɐ]	vær	vær
[væ:ɐ]	vær	vær

Informant 9 - Cecilie

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	me	me
[mæ:]	me	me
[ve:ɐ]	vær	vær
[væ:ɐ]	vær	vær

Informant 10 – Daniel

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	me	med
[mæ:]	med	med
[ve:ɐ]	vær	-
[væ:ɐ]	ver	ver

Informant 11 – Dagny

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	vi	vi
[mæ:]	-	me
[ve:ɐ]	ver	ver
[væ:ɐ]	ver	ver

Informant 12 – Didrik

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	me	med
[mæ:]	med	med
[ve:ɐ]	vær	vær
[væ:ɐ]	vær	vær

Informant 13 – Erlend

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	me	med
[mæ:]	med	med
[ve:ɾ]	vær	vær
[væ:ɾ]	vær	vær

Informant 14 – Elise

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	me	me
[mæ:]	mæ	mæ
[ve:ɾ]	ver	ver
[væ:ɾ]	vær	vær

Informant 15 – Espen

minimale par	oppleser 1	oppleser 2
[me:]	-	-
[mæ:]	me	-
[ve:ɾ]	ver	ver
[væ:ɾ]	-	vær